

15

Iratok a „Magyarországi Tót Közművelődési Társulat” és a kormányzat kapcsolatáról¹

A

1893 márc. 23²

Császka³ György kalocsai érsek, a „Magyarországi Tót Közművelődési Társulat” elnökének jelentése Hieronymi Károly belügyminiszternek az egyesület működése tárgyában

B. M. eln. 1893 – XVI – 1198

Nagyméltóságú Minister Úr

Kegyelmes Urunk!

1885. évi február 18-án kelt 740. eln. számú miniszerelnöki leirat és az idezárt alapszabályok alapján létrejött közművelődési társulatunk célja a magyarországi tótajkú lakosság szellemi és erkölcsi színvonalának irodalmi eszközök általi emelése”.

Ezen célra a hivatkozott leirattal rendelkezésünkre bocsátott a „Matica-alap” kamata. Hasonlóképp tulajdonunkba bocsátott a „Matica-alap” tulajdonát képező Túróc-szent-Mártonban lévő ház, melynek felügyeleti ügy tatarozási költségei azonban nemcsak a jövedelmet emésztik fel, de még – úgy látszik – az alap kamatait is részben igénybe veszik. Ezen ház privát kézre való eladása nem engedélyeztetett; a háznak valamely nyilvános hivatali vagy tanügyi célra tulajdonjogilag való átvételére vonatkozó ügy pedig az összes miniszeriumokat végig járta, de eddig eredménytelenül. Ezen ügynek végleges rendezésétől az alap jövedelmének tekintélyes emelkedése függ, s ezen oknál fogva ezen ügy rendezését a mindenkor miniszerelnök úgyis mint belügyminiszer uraknál többszörösen sürgetni bátorkodtunk.

Ügyünk 1888. évi 4437. miniszerelnöki

1889. „ 1202. „

1890. „ 1622. „

számok alatt iktatva találtatik.

1891. évre vonatkozó jelentésünket múlt 1892. évi május 24-én küldtük az akkori belügyminiszer címére.

¹ A „Magyarországi Tót Közművelődési Társulat” egy évtizeddel a Matica Slovenská betiltása után, 1885-ben alakult a kormányzat és a szlovák lakta megyék dzsentri bürokráciájának kezdeményezésére. A kormánysszubbvencióból és egyéb kedvezményekből (l. Dániel Ernő kereskedelmi min. minisztertanácsi bejelentései 1895. ápr. 11-én és 1896. jan. 16-án a Társulat portókedvezménye ügyében, MT, 1895: XVI/17. és 1896: II/8.), valamint a Matica elkobzott alapjaiból, ingóságáiból és ingatlanából fenntartott szervezet „Vlast’ és Svet” (Haza és Világ) címmel heti folyóiratot adott ki. A Társulat központja Budapest volt, tagjainak száma az első világháború kitörése előtt meghaladta a 17 ezret. – Az iratok időpontjában egyébként jelentős események zajlottak le a szlovák megyékben. A túróci alispán karhatalommal gátolta meg az 1893. aug. 1–2-ára hirdett mártóni centenáris Kollár-ünnepségeket, majd ez év novemberében a hatóság elutasította a helyi szlovák tornász és turista egyesület kérelmét. 1893. őszén a Pozsony megyei törvényhatóság határozati javaslatával szemben Dérer József pozsonyi ügyvéd, törvényhatósági tag tiltakozó fellebbezést intézett Hieronymi belügyminiszterhez, amelyben az 1868. évi nemzetiségi törvény 20. és 22. szakaszaira hivatkozva, a községi, hivatali és törvény előtti nyelvhasználat jogát követelte. (L. bőv. *Pietor*, Ambro: Nápor–odpor, Turč. Sv. Martin, 1905, 88–90. l.)

² Az irat beérkezésének időpontja. L. az irat felzetén.

³ *Császka* György (1826–1904) kalocsai érsek, a „Magyarországi Tót Közművelődési Társulat” elnöke. 1874-től szepesi püspök, 1891-től kalocsai érsek.

A társulat céljának két főszöke a „Vlast’ a Svet” nevű jelenleg kéthetenként megjelenő képes lap és a naptár, mely két kiadványunkat minden tagunk 1 frt tagdíj mellett kapja. –

Ezek által lassan, de biztosan szorítjuk ki azon hason kiadmánya, jó tót népünket igazán megmetelyező haza ellenes sajtótermékeket, melyek megsemmisítésén érdemes és szükséges egyaránt fáradozni.

Hogy jó úton járunk, bizonyítja az, miszerint ellenfeink folyton támadnak és az, hogy lapunk elterjedése természetes úton (:senkire nem octrojált tagdíjfizetés útján:) nagyon kielégítően emelkedett 6700-ra. –

10.000 példányban nyomatott naptárunk már múlt év deczemberében elfogyott.

De ezen elterjedtséget még nem tartjuk elegendőnek; ám de az eszközök hiányában szenvedünk.

Idezárt m. 1892. évre szóló jelentésünkben ez bőven ki van fejtve.

Itt röviden csak annyit jegyzünk meg, hogy fennállásunk első éveiben lapunkat hetenkint kiadni kezdtünk, s ennek úgy egyéb kiadványaink szétküldésének kiadásai oly tekintélyesek voltak, hogy fennállásunk harmadik esztendejében nagy deficitbe estünk, mivel csak postabélyegek czímén körülbelül 12 000 frtot fizettünk.

Ezen baj orvoslására megkaptuk azon kedvezményt, hogy 1000 frtnyi évi átalányösszegért kapjuk a szükséges értékjegyeket, a mi egyedül teszi lehetővé ezen egyesület ekkénti fennállását.

Kaptunk továbbá a „Matica-alap”-ból 6000 frtnyi kölcsönt.

Végül beszüntettük lapunknak hetenkinti kiadását, a mi azon időben nagyon visszavetette a tagdíjak ügyét.

Ügyünk fontosságát Nagyméltóságodnak – ki már eddig is meleg érdeklődését bebizonyította – hosszú kérelemben előadni már csak azért sem tartjuk szükségesnek, mert hisz a ministeriumban fennlétező iratok ezeket tartalmazzák egyrészt, másrészt mert bölcs belátására kell bízunk, mily direktívákkal lát el bennünket, s mily eszközökkel véli azok kivitelét általunk eszközölhetőnek.

Ez időszerint kérelmünk csak az, kegyeskedjék Nagyméltóságod társulatunk ügyét kegyes figyelmébe és bölcs gondozása alá venni.

Nagyméltóságodnak

hódoló tisztelettel

Dr. Smialovszky Valér
társulati titkár

a „Magyarországi tót közművelődési társulat”
Császk György
elnök

B

1893 márc. 27

Császka György, a „Magyarországi Tót Közművelődési Társulat” elnökének jelentése az egyesület sajtótevékenysége tárgyában

B. M. eln. 1893 – XVI – 1647

Nagyméltóságú Minister Úr
Kegyelmes Urunk!

F. 1893. évi márczius hó 22-én volt szerencsés társulatunk küldöttsége Nagyméltóságodnál tisztelegni, mely alkalomból Nagyméltóságod azon kívánságát fejezte ki, miszerint a „Vlast’ a Svet” lapunk hetenként jelenjék meg és pedig a legközelebbi időben, azonkívül, hogy társulatunk a népies és közhasznú hazafias könyvek lehető terjedt kiadását eszközölje.

Tevékenységi körünk ekkénti kiterjesztése a mi eszményünk s egész törekvésünk oda irányul, miszerint ezen eseményt csekély eszközeink daczára a lehető rövid időben a lehető mérvben megközelítsük.

Hogy jó úton járunk és egy nagy szükségletnek kielégítésén közreműködünk, ezt tagjaink számának fokozatos természetes gyarapodása bizonyítja.

Mindezek daczára társulatunk csak úgy léphet azon útra, hogy kéthetenként megjelenő képes néplapját *heti lappá* tegye, ha a már egyszer megkísértett buzgalmának balkövetkezményeitől, jelesül az akkor bekövetkezett adósság terhétől tartania többé nem kellend.

Ez lévén meggyőződésünk, ezt kötelességünknek tartottuk teljes őszinteséggel Nagyméltóságodnak tudomására hozni.

Nem félénkség, s nem a jó akaratnak hiánya, de felelőségünk parancsolta feladat az, hogy kötelességünknek ilyen határozott nyilvánítására vagyunk utalva, s Nagyméltóságod kegyes felhívása folytán kérelmünket a következőkben összegezzük:

1. Méltóztassék Nagyméltóságod a „Matica-alap” turóc-szentmártoni házára vonatkozólag társulatunkat minden felelőség alól úgy a múltra, mint a jövőre nézve feloldani az által, hogy az épület állami czélokra felhasználva, legalább egyezer frt. évi jövedelmet biztosíthasson társulatunknak.

2. Hasonlólag kérjük társulatunkat az ezen alapból 1555/888 eln. sz. a. kiutalványozott 6000 írtak vissza fizetése alul egyszer s mindenkorra feloldani.

Harmadik főbajunk továbbá az, hogy a folyó év budgetjét még mindeddig is a lefolyt év nyomdaköltsége terheli, a mi számításunk szerint – még egy-két évig el fog tartani, ha a mostani normál budgetet betartjuk.

Ezen bajok orvoslása tehát első sorban, másodsorban a költségeknek a visszafizetés kötelezettsége nélküli előlegezése és a postai kedvezmény továbbra való biztosítása azon követelmények, melyek alatt azon térre, melyet Nagyméltóságod lelkes hazafias buzgalma nekünk kijelöl, a legnagyobb készséggel rálépni készek vagyunk.

Megvagyunk róla győződve, hogy a Nagyméltóságod által felvetett azon kitűnő eszme, hogy az egyleti tagok szaporítása czéljából már április 1-én kiadandó lapszámunkban megfelelő mozgalmat indítsunk, termékenyítő hatással leend munkálkodásunkra; azért midőn a nyomdaköltségek iránti tájékoztatás czéljából tett összeállításunkat idemellékelve nagybecsű figyelmébe ajánlanók, egyúttal esedezünk:

Kegyeskedjék fentebbi kérelmünket, mely a „Matica” épület hasznosítására és a 6000 frtnyi kölcsön elengedésére és a szükséges költségek előlegezésére vonatkozik, meghallgatni, – s ekként a felvidék szellemi, erkölcsi és hazafias művelődésére irányult működésünket előmozdítani.

Hódoló tiszteletünk őszinte nyilvánításával vagyunk

Budapesten, 893. évi márczius 27.

Nagyméltóságodnak legalázatosabb szolgálói

a „Magyarországi tót közművelődési társulat”
igazg[ató] választmánya nevében

Császka György elnök

Dr. Smialovszky Valér titkár

16.

*Iratok a nemzetiségi pénzügyintézetek tárgyában*¹

A

1893 márc. 30

Justh Kálmán Túróc megyei főispán jelentése Hieronymi Károly belügyminiszternek a túrócszentmártoni szlovák takarékpénztár ügykezelése tárgyában, 1 melléklettel

B. M. eln. 1893 – XIV – 1072

7/el. szám

Túróc vármegye főispánja.

Nagyméltóságú Belügyminister Úr!

Folyó 1893. évi március 14-én 1072/el. szám alatt kelt felhívása folytán van szerencsém tiszteletteljesen jelenteni, hogy Nagyméltóságod hivatalos elődjei előtt többszörösen fejtettem volt már ki azon meggyőződésemen alapuló gyanúmat, miszerint a tótszártoni tót takarékpénztár az, mely eltekintve azon körülménytől, hogy úgyszólván kizárólag tót nemzetiségi részvényesek tulajdona lévén, s ebből kifolyólag a tót nemzetiség vezéreinek vezetése alatt állván sok és kizárólag csak azon körhöz tartozó egyénnek ad megélhetési módot – eme virágzó és jövedelmező pénzügyintézet az, mely egyrészt az eladósodása folytán tőle függő köznép, sokszor intelligens számba jövő osztály politikai magatartására kényszerítő befolyással bír, – másrészt a vezetők és a részvényesek beleegyezésével a nemzetiségi izgatások előmozdítására szükséges kiadások nagyrészt viseli.

Miután azonban azon választ nyertem, hogy konkrét adatok hiányában közigazgatásilag vizsgálat nem tartható, Nagyméltóságod felhívásának megérkezéig éz ügyben újból kezdeményezőleg fellépni nem tartottam tanácsosnak.

Nagyméltóságod felhívása folytán azonban véleményemet a következőkben jelentem be:

A tótszártoni tót takarékpénztár kezelésének évekre visszamenőleg leendő szakértői alapos

¹ A szóban levő, 1868-ban alapított „Túrócszentmártoni részvény takarékpénztár” a legrégibb és – az irat időpontjában – a Tatra-bank után a legjelentősebb korabeli szlovák pénzügyintézet. A szlovák pénzügyintézeti hálózat a század utolsó harmadában alakul ki. Jelentkezési formája előbb a különféle segélyegylet, majd a takaré- és hitelegylet – végül a népbank. A szlovák pénzügyintézetek (megjelenésük sorrendjében) a századfordulói: *Túrócszentmártoni részvény takarékpénztár* (1868-ban 60 ezer ft. alaptőkével), *Rózsahelyi hitelegylet* (1879-ben 30 ezer ft., 1900-ban 200 ezer kor. alaptőkével), *Mosóci önszegélyző egylet mint szövetség* (1876-ban 20 246 ft. alaptőkével), *Felsőárvai takarékpénztár* (Tvrdošín. 1881-ben 30 ezer ft. alaptőkével), *Brezovai önszegélyző egylet mint szövetség* (1882-ben 35 407 ft. alaptőkével), *Breznóbányai kölcsön segélyző egyesület* (1883-ban alaptőkéje ismeretlen, 1895-ben 32 286 kor.), *Tatra felsőmagyarországi bank r. t.* (1884-ben alaptőkéje ismeretlen, 1890-ben 400 ezer, 1900-ban 800 ezer kor.), *Miavai bank* (1893-ban alaptőkéje ismeretlen, 1900-ban 60 ezer kor. alaptőkével), *Zsolnai takarékpénztár* (1894-ben alaptőkéje ismeretlen, 1900-ban 160 ezer kor.), *Tiszolci takarékpénztár* (1896-ban alaptőkéje ismeretlen, 1900-ban 121 020 kor.), *Necpáli hitelintézet* (1897-ben alaptőkéje ismeretlen, 1900-ban 36 018 kor.), *Nagyszombati és vidéki népbank rt.* (1897-ben alaptőkéje ismeretlen, 1900-ban 50 ezer kor.), *Vágújhelyi népbank* (1897-ben alaptőkéje ismeretlen, 1900-ban 120 ezer kor.), *Nagyőrcei népbank r. t.* (1897-ben alaptőkéje ismeretlen, 1900-ban 200 800 kor. alaptőkével) és *Bakabányai népbank r. t.* (1898-ban alaptőkéje ismeretlen, 1900-ban 20 100 kor. alaptőkével). A szlovák pénzügyintézetekre vonatkozólag l. bőv. *Arató E.*: A szlovák nép története. 1890–1918. 333–337. l. kéziratban. A szlovák pénzügyintézetek kibontakozása az új század első évtizedére esik. Míg 1902-ben mégcsak 15 nagyobb és néhány kisebb bankot, takarékpénztárat és hitelegyletet találunk, 1908-ban – Julius Botto adatai szerint – már 27 takarékpénztár és népbank működik, és számuk az első világháborúig 71-re (44 bank, 27 pénzügyintézet) emelkedik.

megvizsgálása sok gyanús dolgot deríthetne fel, miután az $\%.$ alatt becsatolt évi mérleg kimutatás szerint, mely számos évek óta hasonló, tekintettel arra, hogy a betétek és adott kölcsönök közötti kamat különbözet $2\frac{1}{2}\%$, ez intézetnek csak a betétek szerint 40,000 frtnyi bruttó jövedelemmel kellene bírnia, nem tekintve a részvénytőkét és a takarékalapot, holott a mérlegben a tiszta jövedelem csak 8,632 ft 56 krnyi összeget tesz ki.

Ebből azt kell következtetnem, hogy ezen pénztárban sok napfényre nem került veszteségnek s elburkolt kiadásnak kell lennie, a mit különben azon nálam bejelentett tény is bizonyít, hogy több pánszlávnak birtokát azért vette meg a takarékpénztár, hogy azokat anyagi bajaikból kisegítse, de ez által önönmagának okozott kárt, a mennyiben ilykép vett ingatlanok alig jövedelmeznek valamit, – bizonyítja továbbá azon tény, hogy a nemzetiségi czélokra épített úgy nevezett „Dom”-nak 20,000 frtnyi kölcsönt adott, mely összeg után kamat alig fizetetik, – végre, hogy a tisztán pánszláv érzelmű hivatalnokok egyike a múlt évben az intézetet 2,600 ftal megkárosítva, Amerikába szökött.

Véleményezőleg jelentem ezekből kifolyólag, hogy miután a Nagyméltóságod vezetése alatt álló ministerium *kezeli a felosztatott „Tót Maticza” vagyont, s ezen vagyon a tsmártoni tót takarékpénztárnál 230 és 231 számokkal ellátott részvények birtokossá, s ugyanennek ezen pénztárnál elhelyezett 10,000 frtnyi tőkéje van, – a felosztatott „Tót Maticza” vagyonának kezelősége részéről az illetékes törvényszék előtt panasz lenne emelendő a kérdéseit takarékpénztár kezelése ellen.*²

Megjegyzem még, hogy az esetben, ha a megejtett vizsgálat után a panasz alaptalannak találnék a vizsgálat felmerült költségeket, szerény véleményem szerint, a panaszttevő viselné.

Fogadja Nagyméltóságod legmélyebb tiszteletem kiváló kifejezését.

Tszmártonban, 1893. évi márczius hó 30-án.

Melléklet:

A túróczszentmártoni részvény-takarékpénztár (Turč. sv. martinská učast. sporitel'na) igazgató-ságának jelentése az 1892. évről

(Nyomtatvány. Részlet)

ad B. M. eln. 1893 – XIV – 1072

Tisztelt közgyűlés!

Mielőtt évi zárszámadásaink egyes tételeit kiemelnék, kötelességünknek ismerjük fel- említeni, hogy a múlt év folyamán intézetünk személyzetében egyes változások történtek. Kunay János úr, máshelyt hivatalt vállalván, választmányi tagságáról lemondott. Helyét helyettese Soltész György úr foglalta el. Žorna Gyulát könyvvívői állásából elbocsátottuk, helyébe ideiglenes gyakornoknak 600 frtnyi fizetéssel Bodicky Metód urat neveztük ki. Žorna hivatalából való elbocsátása előtt különféle szédelő műveleteivel – a melyek nyomára csak a félévi mérleg összeállítás alkalmával, eltűnése után jöttünk – intézetünket 2609 71 frttal károsította meg, a miről rögtön jelentést tettünk az illetékes bíróságnál.

Intézetünknel a munka úgy a központban mint főleg a liptó-szt.-miklósi fiókban évről-évre szaporodik. Ez oknál fogva, s méltányosságból is, választmányunk Černiansky András úr központi könyvelő fizetését – természetbeni lakás mellett – évi 600 írtról a neki múlt évben is kiszolgált 750 frtra, a liptó-szt.-miklósi könyvelő s jegyző fizetését évi 800 frtr-ról 1000 frtra, végre az ottani szolgának évi 180 frtről 204 frtra emelni határozta.

² Kék ceruzával aláhúзва.

Az 1892. évi zárszámadásainkat kegyes jóváhagyás végett a tisztelt közgyűlés elé terjesztvén, kijelentjük, hogy azok a múlt 1891. évi zárszámadásokkal szemben többet mutatnak:

vagyokban.....	66.195 65 krt.
bevételekben	3.776 – krt.
váltókban.....	41.687 19 krt.
jelzálogi kölcsönökben.....	4.955 46 krt.
folyó számlán	24.564 09 krt.
ingatlanokban	7.519 93 krt.
betétekben	32.818 84 krt.
tiszta haszonban.....	658 88 krt.

a felek számában betéteknél 160, váltóknál 509, jelzálogi kölcsönöknél 41 – összesen 710 ügyfélszaporodást,

és kevesebbet mutatnak:

kölcsönös hátralékos kamataiban	4.430 78 krt.
értékpapírokban	10.454 57 krt.

E számok tanúbizonyságot tesznek arról, hogy intézetünk folyton előre halad, hogy az intézetünk körül csoportosuló közönség köre évről évre nő s az igazgatóság készséggel jár kezére.

A múlt években a veszteség számlájára írt követeléseinkből T. Szt. Mártonban az 1892. év folyamán tőkében 1066 67 frtot s azon felül több féltől a hátralékos kamatokot hajtottuk be. Most újból mindkét intézetben 9679 62 frtnyi veszteséget írtunk le és pedig: az ingatlanok haszonbéréből 35 frtot, részvényekből 666 60 frtot, ingatlanok vételárából 110 26 frtot, váltókból 5829 31 frtot, jelzálogi kölcsönökből 358 44 frtot, és néhai Justh József csódtömegének követeléseiből 2680 01 frtot. Az említett csódtömegben – a mint méltóztatnak emlékezni – annak idején tekintélyes nyereséget értünk el, a többi veszteségek pedig majdnem kizárólag régebben adott kölcsönökből erednek.

Ezen veszteségek levonása után tiszta hasznunk tesz 8632 56 frtot. A választmány a felügyelő bizottság hozzájárulásával ezen haszonnak következő felosztását javasolja: 300 részvény osztalékára 20 írtjával 6000 frtot, a nyitandó t. szt.-mártoni ev. gimnásiumnak felajánlott alapítvány 3-ik részletére 500.– frtot, a T. Szt.-Mártonban felállítandó serfözde 3 db. részvényének leendő megvételére, hivatalnokaink nyugdíjalapja javára az igazgatóság javaslata szerint... 600.– frtot, tartalékalapra a fennmaradó 1532 56 frtot, összesen: 8632 56 frtot.

Kérem a tisztelt közgyűlést, kegyeskednék ezen jelentést tudomásul venni s benne foglalt cselekvényeinket és javaslatainkat jóváhagyni.

Túróc Szt.-Márton, 1893. február 9-én.

Dula M. s. k.
aligazgató.

B

1893 júl. 12

Zeyk¹ Dániel alsófejérmegyei főispán jelentése Hieronymi Károly belügyminiszternek az erdélyi román pénzüzetek és az Osztrák-Magyar Bank közötti kapcsolatok felvételének megakadályozása tárgyában

B. M. eln. 1893 – XIII – 2817

Sz. 120/893
res, főisp.

Alsófejérvármegye főispánjától,

Nagyméltóságú m. kir. Minister Úr!
Kegyelmes Uram!

Folyó hó 8-án volt szerencsém Nagyméltóságodnak személyesen jelenteni, hogy az erdélyi román nemzetiségi izgatók agitationalis mozgalmukhoz a költségeket megszerzendők 5–6 bank alapítását tervezik, melyek az erdélyi részek románok által lakott vidékein székelnének. Az alapítandó bankok tiszta jövedelmének csak 50%-a osztatnék ki a részvényesek között, 50%-a pedig a propaganda céljaira volna fordítva.

Az alapítandó pénzüzetek az Osztrák-magyar Nemzeti Bankkal lépnének összeköttetésbe, illetve a Nemzeti banktól nyújtott hitelt használnák fel. Újabban arról értesültem, hogy az agitátorok ezen terve folyton nagyobb és nagyobb arányokat ölt, úgy hogy most már nem 5–6. hanem 10–12 pénzüzet szervezéséről van szó.

Bármily kalandosnak látszik is ezen terv – megvalósítása igen komoly veszélyekkel járna, Eltekintve attól, hogy ez úton az agitatio fenntartására bizonyos összegek felett szabad rendelkezésük volna az izgatóknak, 10–12 jól szervezett és egy irányban dolgozó pénzüzettel oly nagy erő és befolyás jutna az izgatók kezeibe, melynek hatását csak az tudja kellő mértékben méltányolni, ki a most fennálló hasonczélú intézetek működését figyelemmel kíséri.

Ezek folytán igen nagy fontosságú volna a Nemzeti Banknál odahatni, hogy ilyen irányú és tendenciájú pénzüzetekkel üzleti viszonyba ne lépjen v. tőlük a hitelt vonja meg.

Fogadja Nagyméltóságod őszinte tiszteletem kifejezését
Nagy-Enyed, 1893 július hó 13-án

Zeyk Dániel
főispán.

C

1893 aug. 1

Wekerle Sándor pénzügyminiszter átirata Hieronymi Károly belügyminiszternek a nemzetiségi pénzüzetek és az Osztrák-Magyar Bank között létesítendő kapcsolatok megakadályozása tárgyában

B. M. 1893 – XIII – 2817 (P. M. 2155/893)
(Gépirásos szöveg)

Magyar királyi pénzügyminister.
2155./P. M. szám¹

Nagyméltóságú Minister Úr!

Folyó évi július hó 19-én 2817/el. szám alatt kelt nagybecsű átirata folytán – a csatolmány visszaküldése mellett – van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel értesíteni, miszerint a

¹ Zeyk Dániel erdélyi földbirtokos, Alsó-Fehér megye főispánja, majd Alvinc kormánypárti országgyűlési képviselője, végül a főrendiház örökös tagja.

¹ A lapszálon tintával: „kizárólag saját kezéhez. 1 drb.”

magam részéről készségesen közben fogok járni az osztrák-magyar banknál az iránt, hogy a nevezett bank olyan pénzüzeteket, a melyek a nemzetiségi agitációk eszközét képezik, hitelnyújtás által ne támogasson, olyan intézetekre vonatkozólag azonban, a melyekről biztosan még az sem tudható, váljon tényleg meg fognak-e alakulni, illetően kívánsággal nem fordulhat az osztrák-magyar bankhoz.

Fölkérem ennél fogva Méltóságodat, hogy az ügyet figyelemmel kísérem, s a mennyiben a szóban levő intézetek, a címed által jelzett célzattal, tényleg megalakulnának, – vagy a mennyiben címed biztos tudomása szerint, a már létező pénzüzetek valamelyike ilyen államellenes célokat szolgálja, – erről engem² az illető intézet czégének (nevének) és székhelyének pontos megjelölése mellett, akár közvetlenül, akár közvetítéssel haladéktalanul értesítsen

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tisztelem őszinte nyilvánítását

Budapesten, 1893 évi augusztus hó 1-én

Wekerle s. k.

D

1894 aug. 16

Hieronymi Károly belügyminiszter átirata Lukács Béla kereskedelemügyi miniszterhez a román nemzetiségi bankok tevékenységének helyi pénzüzetek útján történő ellensúlyozása tárgyában¹

B. M. eln. 1894 – XIII – 3342

(Fogalmazvány)

Kereskedelemügyi minister úrnak

Közelebbi erdélyi körutam alkalmával személyesen is meggyőződtem arról, mily veszélyes eszközzel rendelkezik az oláh nemzetiségi izgatás az ú. n. nemzetiségi bankokban, melyek hosszú lejáratú, kisebb összegű kölcsönöket nyújtván a szegényebb lakosságnak, azt ez által teljesen befolyásuk alá vonják, – és a kölcsön felmondásával való fenyegetés által terrorizálják. –

Ezen káros politikai üzelmek ellensúlyozására igen kívánatos, hogy más pénzüzetek is foglalkozhassanak olcsó kamatú és hosszú lejáratú kisebb kölcsönök adásával, mert ily módon a nemzetiségi bankok befolyása csökkenthető lenne.

Különösen alkalmasok lennének e célra a kisebb vidéki bankok, melyek szűkebb működési terükön hatványozott eredménnyel járhatnának el; – ezen bankok között pedig első sorban a deési hitelbank, melyet a szóban levő actió kifejtésétől csupán az ily célra rendelkezésre álló tőkéjének elégtelensége tart vissza. –

A bank vezető egyéniségei többi közt azt is kinyilatkoztatták előttem, hogy a bank tulajdonát képező marótlaki bányákban fekvő tőke felszabadulása esetén [a] pénzüzetet, inkább lenne azon helyzetben, hogy a többször említett hazafias actiót megindíthassa, – minél fogva igen óhajtandó lenne, ha az állam a nevezett bányákat átvénné. –

Tekintettel a fen[n]forgó fontos politikai tekintetre van szerencsém (címedet) tisztelettel felkérni, hogy ezen bányavételi ügyet nagybecsű figyelmében részesíteni és lehetőleg kedvező megoldásra juttatni méltóztassék.

Fogadja stb.

Bpest, VIII./16.

²A gépelt szövegben áthúzva és föléírva: „nekem”.

¹A román pénzüzetek – elsősorban az Albina – működését kifogásolta gr. Károlyi Sándor is 1897. júl. 26-i felszólalásában: a magyar kisbirtokos parasztokat bankuzsorával tönkreteszi, s a földet románok kezére juttatja. (Képv. Napló, 1896–1901, IX. 13–14. l.)

17.

A „magyar nemzetiségi politika jeladatai” az 1893. évi költségvetési vitában.¹

1893 ápr. 25

Bartha² Miklós beszéde és Hegedűs Sándor előadó válasza a nemzetiségi kérdéstről a képviselőház költségvetési vitájában

Képv. Napló, 1892–97, XI. 379–386. l.

Bartha Miklós: T. képviselőház! A magyar parlament a költségvetési törvény megszavazását, vagy meg nem szavazását rendszeresen bizalmi kérdésnek tekintette, a kormány irányában. Én is annak tekintem és felszólalásom súlypontját erre kívánom fektetni...

A beszéd első részében a kiegyezési rendszer bírálatát adja. A rendszert – bár 26 éven át lényegében ugyanaz maradt – 3 korszakra osztja: 1. a Deák-párt kora, „a kibékítés korszaka”, 2. Tisza Kálmán kora, sok eredmény mellett a korrupció és elvtelenség időszaka, a hatalom minden áron való megtartásának céljával. 3. 1890 óta „a bukott és félbenmaradt reformok kora”. A rendszer lényegét három tényben foglalja össze: „pillanatonként felmerült szükségletekhez” való alkalmazkodás; kisszerűség és szűk látókör; nem a nemzeti akarat, hanem a bécsi körök véleménye az irányadó. Félreismertük szükségleteinket és feladatainkat: jelszavak után indultunk, s elfogadtuk a nagyhatalmi állással járó terheket, anélkül, hogy az ezzel járó jogokat biztosítottuk volna.

...Az, a mit szerencsém volt elmondani, az a kérdésnek csak egyik része. Amásik része a kérdésnek az, hogy vajjon igyekeztünk-e ezt az olyan amilyen államot 26 év alatt nemzetivé tenni? És itt lehetetlen bizonyos keserűséggel nem gondolni az eltékozolt 26 esztendőnek fel nem használt idejére. (*Úgy van! bal felől.*)

Magyarország honpolgárai faji és valláskülönbség nélkül alkotják az egységes politikai magyar nemzetet. Ezt mondja a nemzetiségi törvény, az a törvény, melynek végre nem hajtásáért idegen ajkú polgártársaink oly sok szemrehányást tesznek nekünk. Én is azt mondom, hogy ez a törvény nincsen végrehajtva, mert azt a magyar nemzetet, mely a haza nagy kérdései közül egybefoglalja a tót, az oláh, a szerb, a német, a szász és a magyar fajokat, nem látom. Látok egy magyar fajt törvényhozási és államkormányzási hegemoniával és azzal a fölénnyel, melyet számára úgy társadalmilag, mint gazdaságilag és politikailag a birtok túlsúlya, a történeti hagyomány és a kulturális fejlettség biztosít. Ezt látom; de azt a magyar nemzetet, mely a hazának létkérdésében, jóban és rosszban, a haza jövődjének és a haza múltjának kérdéseiben minden fajt összeolvaszt egy testté, minden törekvést egy cél felé irányít, minden politikai dicsőséget egy helyen keres: azt a politikai magyar nemzetet nem látom. (*Igaz! Úgy van! Élénk tetszés a szélső baloldalon.*) Nem a politikai vélemények uniformizálásáról beszélek én, – ezen a téren kell is, hogy legyen és van is eltérés elég, – hanem beszélek azokról a mindent

¹ Bartha és Ugron beszédei, s a rövidesen keresztényszocialista irányba hajló Russu-Sirianu, ekkor a Tribuna, 1897-től az aradi „ifjúromán” sajtó, a „Tribuna Poporului” szerkesztőjének nyílt levele feltárják az ellentétes érdekű nacionalizmusok kirívó ellentmondásait. – A költségvetési vita nemzetiségi vonatkozású felszólalásait megelőzően a közoktatási költségvetés vitájában is szó esik a nemzetiségi kérdéstről. Szacsavay Sándor 1893. március 20-án a „dákóromanizmus veszélyéről” beszél, hivatkozással az Egyetértés ezzel foglalkozó cikksorozatára (E. 1893. 43., 47., 53. és 76. sz.) Péchy Tamás és Berzeviczy Albert közoktatásügyi államtitkár ugyanekkor a nyelvi asszimilációt elősegítő nemzetiségi tantervek jutalmazásáról szólnak. A következő napon gr. Sztáray István szólal fel a felsőmagyarországi – s kivált az Ung megyei nemzetiségi vidékeken felállítandó újabb állami iskolák ügyében, amelyeket Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter kilátásba helyez. (L. Képv. Napló, 1892–97, X. 275–6, 290–1, 310–11. l.)

² Bartha Miklós (1848–1905) függetlenségi politikus és publicista, az Ugron-frakció támogatója. 1880-ban Kolozsvárt alapító szerkesztője az „Ellenzék” napilapnak. 1881-ben Kolozsvár, 1897-ben Gyula, 1901-ben Zenta országgyűlési képviselője.

átható nagy érdekekről, a melyek előtt, mikor a haza sorsa forog kérdésben, minden honpolgár köteles meghajolni, nem a törvények súlya, vagy legalább is nemcsak a törvények súlya miatt, hanem a szeretet és az erkölcsi kapocs azon kötelékénél fogva, mely őket ezen haza múltjához, jelenéhez, jövődjéhez és intézményeihez fűzi. *(Élénk tetszés a szélsőbalon.)* Ez a hazafiság törvénye, s ezt a törvényt nálunk, hazánkban, igen sok ezren – mert csak a vezéreberekről kívánok beszélni – naponkint állandóan lábbal tapossák. *(Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.)*

A mikor Magyarországot, nemcsak a magyar fajt, hanem Magyarországot, annak fennállását, szabadságát, függetlenségét és egész lételét idegen hatalmak fegyveresen megtámadták, az oláhok is fegyvert ragadtak, de nem hazájuk védelmére, hanem a legtöbben hazájuk ellen. Később pedig, mikor a magyar faj a hazája védelmében kapott sebében vonaglott, s a mikor a Lajtántúlról nyakunkra küldtek egy „beamter”-söpredéket, hogy az minket kormányozzon és igazgasson, az oláhokat akkor is ott találtuk ellenségeink táborában. *(Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.)* És most is, ha szükségét látják annak, hogy minket elrágalmazzanak, hogy a művelt nemzetek rokonszenvét tőlünk valótlan állításokkal elfordítsák, most is ott látjuk őket mindig az ellenség táborában vagy Bécsben egy a császárhoz menesztett küldöttség alakjában, *(Igaz! Úgy van! küldöttség által a szélsőbalon.)* vagy az egész művelt külföldön egy-egy memorandum alakjában, szóval mindenütt a hol Magyarország ellenségeit felfedezhetik. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbalon.)*

Csak itt a parlamentben nem látjuk őket ezen egyetlen fórumon, a hol meggyőződéseiket alkotmányosan és törvényesen érvényesíthetnék; *(Élénk helyeslés a szélsőbalon.)* ezen egyetlen fórumon, a hol sérelmeiket orvosolhatnák. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)* Hanem Nagyszébenben, külön országgyűlésen, melynek meg van a maga szervezete, meg vannak választókerületei, igenis ott időről-időre látjuk őket összejönni, tanácskozni, verificalni, határozatokat hozni; *(Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.)* és ezen határozatokat majdnem minden kaputos oláh ember az országban önmagára nézve kötelezőknek ismeri el. *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés a baloldalon.)* És mindezekkel szemben a magyar kormány tehetetlenül áll. Hallottam, hogy nincsenek eszközök ezen mozgalom megfékezésére; hallottam, hogy a múlt nyáron nagy port felvert oláh memorandum hazaáruló terjesztői és szerzői ellen hivatalos vizsgálat indult meg, de sem a szerzőt, sem a terjesztőket kipuhatolni nem lehetett; hallottam, hogy az oláh sajtót, mely köztudomásulag telve van hazaáruló tendenciákkal és izgatásokkal majdnem minden nap, szintén nem lehet megfékezni, mert a rendszer az, hogy a bűnös helyett az esküdtszék elé egy-egy ártatlan betűszedőyereket állítanak. Nem lehet tehát őket megfékezni! Ez nagyon meglepő fordulat akkor, midőn mindnyájan tudjuk, hogy a világon nincs parlamentáris kormány, a mely akkora discretionális hatalommal bírna, mint a minő a magyar kormány kezében van. Hiszen főispánjaikkal és főispánjaik útján 26 év óta mindig azt tehették, a mit akartak, és pénzüket is mindig volt ezen titkos üzemek titkos ellenőrzésére és ellensúlyozására, mert a miniszterelnöknek 200.000, a belügyminiszernek 150.000, összesen 350.000 forint volt évenként rendelkezésére bocsátva. *(Halljuk! Halljuk!)*

Hát ezt a pénzt, ezt a discretionális hatalmat a politikailag egységes magyar nemzet megszilárdítására kellett volna fordítani nem pedig választási corruptiora. *(Igaz! Úgy van! a bat- és szélsőbalon.)*

Ha végig gondolok azon, hogy nemzetiségi tekintetben minő politikai irányt követett 25 év óta a magyar kormány: a legobjectivebb kritika alapján sem mondhatok egyebet annál, hogy rendszer és tervszerűség abban semmi sem volt. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélsőbalon.)* Egy és ugyanazon időben, egy és ugyanazon kormányzat alatt, egyik főispán erőszakoskodott, a másik pacifikált; egyik főispán mindenbe beleavatkozott, a másik mindenre szemet hunyt. Rendszer, tervszerűség semmi sem volt és olyan dolgokban nyilatkozott meg a magyar nemzetiségi politika iránya, hogy olykor egy-egy oláh embert, hazafiságára és tehetségére való tekintet nélkül, kizártak a candidationalis listából, és azzal egyszersmind elzárták őt attól, hogy mint honpolgár a maga jogainak és kötelességeinek éljen. *(Úgy van! a szélső baloldalon.)*

De nyilatkozott a nemzetiségi politika olykor abban is, hogy a kétes értékű magyar tisztviselőket deportálták nemzetiségektől lakott városokba, hogy megviselt existenciájukkal képviseljék ott a magyar állameszme teljes méltóságát és nagyságát. *(Úgy van! a szélsőbalon.)* És az is a mi nemzetiségi politikánk bölcsességét hirdeti, hogy törvényt hoztunk a magyar nyelv kötelező oktatásáról, és úgy hajtottuk végre, hogy 18 egész év alatt 7 millió ember közül egyetlenegy sem tudunk felmutatni, ki e réven magyarul megtanult volna. Törvényt hoztunk a kisdedóvásról, de csak azon községeket kötelezzük kisdedóvók felállítására, melyek 15.000 forint évi egyenes állami adón felül fizetnek, úgy, hogy a valóságban a törvény úgy néz ki, hogy például Kolozs megyének, tehát egy kiválóan nemzetiségi vármegyének 230 községe közül egyetlenegy tud megfelelni a törvény rendelkezésének, és véletlenül az az egy is magyar. De hát az ily bölcsen meghozott papiros-törvényekkel bő alkalmat nyújtunk az oláhoknak arra, hogy bejárják panaszaiikkal az egész művelt világot, és betöltsék az egész művelt világ kedélyét magyar atrocitásokkal!

Azt mondják, nincs eszköz. Hát kitől és mikor kért e célra a magyar kormány eszközt? Hát ki akadályozta a magyar kormányt, hogy végre megalkotta a törvényben megparancsolt egységes magyar nemzetet? Ki akadályozta meg abban, hogy a büntető törvénykönyv meghozatalánál arra is tekintettel legyen, hogy hazánkban a honpolgárok nagy tömegei élnek, kik faji érdekeiket egyenesen szembeállítják az állam fennállásának érdekeivel? Ki akadályozta meg abban, hogy az iskolázásban az ellenőrzés hatályosságát hozza létre, hogy az iskolák ne ellenségeket, hanem hazafiakat neveljenek? És ki akadályozta abban, hogy felismerje a nemzetiségi helyzet ama nagy változását, melyet az idézett elő, hogy Romániából a közel múltban független állam lett? T. ház, tudunk védekezni és védekezünk is, ha kelet felől fenyeget a kolera vagy marhavész. Elzárjuk sorompóinkat, felkutatjuk a pajtákat és kunyhókat és igyekezünk még a levegőt is megtisztítani a ragálytól. De azon erkölcsi ragálylyal szemben, mely naponként és pillanatonként, társadalmilag, egyháziilag, irodalmilag, politikailag becsempésztetik Magyarországon, tehetetlenül állunk, és legfeljebb azt mondja a miniszterelnök úr tegnapi beszédében, hogy bízik a magyar nemzet assimiláló erejében! Azt hiszem, a miniszterelnök úr e hitében igen alaposan téved. Jól tudom, hogy mi az assimiláló tehetség igen jelentékeny erejét mutattuk fel a történelem folyamán; assimiláltuk a kunokat, az örményeket, assimiláltunk igen sok németet, és remélem hogy assimilálni fogjuk a lehető legrövidebb idő alatt a zsidókat is. De ha az assimiláció föltételeit tekintjük, azt látjuk, hogy csak azon fajokat voltunk képesek magunkban felszívni, melyekben faji és nemzeti cohaesio nincs, és melyeknek a maguk közvetlen közelségében nincs nemzeti és állami támaszuk. De méltóztassék miniszterelnök úr figyelembe venni, hogy az oláhokban nemcsak a faji, hanem a nemzeti eszme is kifejezésre jutott, hogy 1848 óta programjuk fundamentális tételét épen ez képezi. Méltóztassék meggondolni, hogy ott a faji cohaesio oly erőteljesen működik, hogy Erdélyben nemcsak a múltban, hanem ma, a magyar kormányzat 26 esztendő idejében is jelentékeny, nagy nemzeti áldozataink vannak, hogy igen sok magyar oláhosodik el. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbalon.)* Igen jelentékeny azoknak a száma s ha kívánja a t. miniszterelnök úr, még névszerinti kimutatást is tudok mutatni egy pár vármegyéből, melyben jó esztendő alatt több ezer meg ezer család oláhosodott el.

Ily körülmények között rám nézve nem lehet megnyugtató, hogy a t. miniszterelnök úr a magyar faj assimilálásában bízik. Nincs is erre szükség. Ma túl vagyunk azon a vérmes reményen, hogy az oláhokat magyarosítsuk. Az ily kifejezések, hogy assimilálni fogjuk őket, valósággal veszélyesek, mert felébred bennük a gyanú és felébred a visszahatás. *(Igaz! Úgy van! a szélső-, balon.)* Én részemről nem kívánok assimilatiót *(Halljuk! Halljuk!)*, nem kívánom, hogy a magyar fajba beolvadjanak fajilag, meg vagyok elégedve, ha a hazafiság terén ép úgy fognak gondolkodni mint mi, *(Élénk helyeslés a bal- és szélsőbalon.)* akkor megbízható polgárai lesznek a hazának, és nekünk, mint államnak, erre van első sorban szükségünk. *(Élénk helyeslés a bal- és szélsőbalon.)*

Ezek után bátran elmondhatom, hogy a könnyelmű és bűnös mulasztások egész sorozata

követeli már a haladéktalan orvoslást, hogy az idő szelleme követeli a magyar nemzeti állam megalkotását. (*Helyeslés a szélsőbalon.*) Ezen világhistóriai követeléssel szemben mi a mi kormányunk célja? A kötelező polgári házasság és az állami anyakönyvek. Mintha egy veszélyes lázban levő beteg gyógykezeléséhez azzal fognánk, hogy mindenekelőtt egy pár odvas fogát plombirozzuk. (*Igaz! Úgy van! a bal- és szélsőbalon.*) Én annak a kormánynak, mely feladatait a nagy kérdésekben annyira félreismeri, bizalmat nem szavazhatok s ezért nem fogadom el a törvényjavaslatot. (*Élénk éljenzés a bal- és szélsőbalon.*)

Elnök: Kíván még valaki szólani? Minthogy senki sem kíván szólani, a vitát bezárom.

Az előadó úr fog szólani.

*Hegedűs Sándor*¹ *előadó:* Engedje meg a t. ház, hogy első sorban megjegyzést tegyek arra a beszédre, a melyet az imént hallottunk. (*Halljuk! Halljuk!*) Sem az eszméket, sem az intenciókat, melyeket az előttem szólott t. képviselőtársam kifejezett, nemcsak nem perhorreskálom, de teljesen elfogadom. (*Halljuk! Halljuk!*) Azonban azt hiszem, a mint nem volt igazsága a múltban történetekre hivatkozni, úgy egyáltalában a célnak meg nem felelő a beszéde követelményei tekintetében. (*Halljuk! Halljuk!*) Mert, ha kiindulási pontul vennők is a nemzetiségi törvénynek azon kifejezését, hogy a magyar államban egy politikai nemzet van, a mi természetes, a mi feltétlen követelmény, azt hiszem, hogy a törvényhozás és a kormányzat eszközei igen gyengék, igen egyszerűek, többet mondok, igen durvák arra, hogy azokat a morális tényezőket sikerrel befolyásolják, a melyekre a t. képviselő úr hivatkozik. Ha t. képviselőtársam felállítja azt a követelményt, mely természetes, mely elengedhetetlen, hogy e hazának minden polgára egyformán érezzen velünk a hazaszeretben, azt mindnyájan osztjuk, de azt kényszereszközökkel elérni nem lehet; nincs törvényhozás és kormányzati eszköz, mely ezt az érzelmet, mely ezt a meggyőződést, más úton, mint egyszerűen a természetes fejlődés következetes és közvetett hatása alatt elérné. (*Helyeslés jobb felől.*) Legyenek meggyőződve, hogyha e tekintetben törvényeinkben a most rendelkezésre álló eszközök nem elégségesek, az nem a kormány hibája; olyan princípiumokra vannak ezek a törvények fektetve, melyek egy modern állam követelményei, melyek a jogrendszerből és a szabadelvűségből indulnak ki, és fájdalom, ez nem mindig felel meg a nemzeti hatalmi követelményeknek.

Legyen meggyőződve t. képviselőtársam, hogy minden szabadelvű intézmény Európában mindenütt a nemzetiségi szemponttól teljesen eltekintve lett megállapítva, és ez természetes. Mert azok az eszmék annyira az egyén szabad fejlődésére, a tárgyalás szabadságára, a sajtó szabadságára, az egyesülés korlátlanására vannak fektetve, hogy azok nagyon megbénítják az erejét a hatalomnak azokkal az üzelmekkel szemben, a melyek ezen szabad institúciók és a szabad eszmék kizsákmányolására csempészik be magukat a modern államba. Mi mégis a mi nehéz helyzetünkben az eltérő és két ellentétes rendszert, a melyek egyike a nemzeti hatalmon, a másik a szabad és a democraticus fejlődésen nyugszik, lehetőleg összeegyeztettük, és azon voltunk, hogy e kettőt kibékítsük, a mi fájdalom, igen nehéz, mondhatom, igen nehezen sikerülő feladat. (*Folytonosan tartó nyugtalanság a jobboldalon. Elnök csenget. Halljuk! Halljuk!*) De ha ebből a követelményből indulunk ki, a melyet teljesen elfogadok, – és reménylem, t. képviselőtársam velem egyetért, hogy sem az egyiket, sem a másikat feláldozni nem szabad, – akkor vizsgáljuk meg, csak úgy per apices, hogy nem felelt-e meg eddig is a kormány és törvényhozás ezen követelményeknek, hogy az, a mi hiány, vajjon a törvényeknek azon rendszabályaiban van-e, a melyek felett a kormány rendelkezett, vagy azokban, a melyek a kormány kezét tökéletesen megkötik.

Mindazok, a miket t. képviselőtársam felhozott, a sajtó visszaélései, a melyeket magam is elismerek és kárhoztatok, – minden nap boszankodom rajtuk, – miből állanak? Elmondotta ő maga, hogyan játszatik ki a szabadelvű törvény alapján az esküdtszéki rendszer, mert nincs rá hatalom és mód, hogyha egy hamis szerzőt állítanak oda, az igazit ki lehessen nyomozni.

¹ *Hegedűs Sándor* (1847–1906) szabadelvű politikus és publicista, Kolozsvár o. gy. képviselője, a költségvetés és a pénzügyi tárca előadója. 1899–1902 között a Széll-kormány pénzügyminisztere.

Bartha Miklós: Megmondtam a módját!

Hegedűs Sándor előadó: És e tekintetben tovább megyek. Még ugyanazon szabadelvű törvények értelmében, melyek megváltoztatását sem ó nem követeli, sem én nem engedném meg, tovább kellene menni. Én azt mondom, hogy az esküdtsek összeállításában is lehető óvatossággal kell eljárni, és oly intézkedésre van szükség, hogy a magyar állameszme és a törvény szentsége lehető biztos korláttal láttassék el. De tehetünk-e arról, hogy oly igazságügyi és közigazgatási intézményeink vannak, melyek nem adnak kellő erőt arra, hogy az ilyen visszaélés sújtható legyen?

Ez utóbbiakon azonban lehet és kell segíteni. Én tehát épen ezt az ellentétet akarom érinteni. Helyesen mondotta t. képviselőtársam és Horánszky Nándor t. képviselő úr is hivatkozott reá... (*Folytonosan tartó zaj és nyugtalanság a bal és jobb felől. Elnök csenget.*)...

A mit tehát Horánszky Nándor és Bartha Miklós t. képviselő urak a nemzetiségi üzelmek kezdetéig fejtegettek, én azokat mind elfogadom; de kimondom, hogy mindez az állami institutiokkal, azok életbeléptetésével szoros kapcsolatban áll. Méltóztassanak csak visszamenni a magyar nyelv köteles oktatására; nem akkor indult-e meg a legerősebb agitatio a románok közt? Azután tekintsük a kisdedovásról szóló törvényt. Nem akkor indult-e meg fokozatos mértékben az agitatio a magyar állam ellen? Vagy most, midőn a polgári anyakönyvek, a polgári házasság behozataláról van szó; vajjon a magyar állam, a jogrendszer egysége, ereje ellen nem teljes erővel indult-e meg az agitatio? (*Igaz! Úgy van! jobb felől.*) Mi következik ebből? Hogy hibás és elítélendő az a politika, a mely ezeket a rendszabályokat alkotta. És azokat kell-e kibékíteni, akik ezen rendszer ellen fellázadnak? (*Élénk helyeslés jobb felől.*) Hiszen azon elemek épen az által árulják el gyöngeségüket, s az által bizonyítják ezen politikának a magyar állam és a magyar nemzet érdekében való helyességét, hogy felzúdulnak azon rendszer ellen és azon politika ellen. (*Igaz! Úgy van! jobb felől.*)

A mi az indokot szolgáltatja t. képviselőtársamnak arra, hogy elítélendőnek tartja azt a politikát, mely az ily mozgalom provokálására vezet, abból én ellenkezőleg arra merítek indokot, hogy helyes azon politika. (*Közbeszólások a szélső baloldalon: Végre kell hajtani! Halva született!*) Hogy halva nem született, azt az bizonyítja, hogy mérgelődnek miatta; (*Tetszés a jobb oldalon.*) ha halva született volna, akkor azok a nagy jeremiádok, az a nagy lárma nem volnának. (*Igaz! Úgy van! Helyeslés jobb felől.*)

Tovább megyek, t. ház! (*Halljuk Halljuk!*) Ily törvényeket nem egy hét alatt hajtunk végre. Méltóztassék csak tekintetbe venni, vajjon az 1868-iki népoktatási törvény, mely 25 év óta van már meghozva, minden betűjében végre van-e hajtva? Hol anyagi körülményeknek, hol a községi szervezetnek, hol az egyházi és felekezeti viszonyoknak nehézsége miatt minden betűjében a végletekig ma sincsen az végrehajtva.

Épen így nincs végrehajtva a kisdedovásról, a magyar nyelv kötelező oktatásáról szóló törvény. De azért ne méltóztassék azt mondani, a rendszer rossz, s e miatt nincsenek azok a törvények végrehajtva. Mert ennek az oka egyszerűen az, hogy nincsenek meg azok az adminisztratív és anyagi eszközök, melyek lehetővé tennék, hogy a községek, az egyházak, a felekezetek kényszeríthetnének e törvények követelményeinek kielégítésére. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*) És ha ily körülmények közt nem történik meg gyorsan és egészen a végrehajtás, akkor ne méltóztassanak panaszkodni a kormány ellen. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Ellenmondások a szélsőbalon.*) Addig, a míg ezen helyes irányzatok érvényben tartatnak, és fokozatosan életbe léptetnek, csak egyértelműleg működhetünk azok érvényesítésére, de magyar államférfiak, magyar politikusok, magyar pártok egymás ellen fegyvert azokból a dolgokból nem kovácsolhatnak. (*Helyeslés jobb felől.*)...

T. képviselőtársamnak³ a nemzetiségi mozgalmakra vonatkozó állítására válaszom ugyanaz, a mit Bartha Miklós t. barátomnak az imént adtam. Én ezekben a mozgalmakban nem gyengü-

³ Horánszky Nándor.

lésünket látom, hanem erősödésünk és az erősödéssre való törekvésünk (*Élénk derültség a szélső baloldalon. Úgy van! Úgy van! jobb felől.*) ellen való mozgalmat, a melyet igenis, – ebben mind egyetértünk, – le kell küzdenünk, le kell fegyvereznünk, (*Zaj a szélsőbalon. Helyeslés jobb felől.*) de nem szabad magunkat félrevezettetni általa, nem szabad elítélni általában a czélt, az irányt, melyet követünk...

B

1893 ápr. 25

Ugron Gábor beszéde a nemzetiségi kérdésről a képviselőház költségvetési vitájában

Képv. Napló, 1892–97, XI. 390–393. l.

Ugron Gábor: T. ház! (*Halljuk! Halljuk!*) Az előadói székéből Bartha Miklós t. barátom beszédére elhangzott egy válasz; mely magában foglalta mindazon okoskodásokat, melyekkel rendesen kiköszörülni szoktak akarni azon politikai gyengeséget, melyet a túlsó oldal kebeléből időről-időre megalakult kormányok 26 évi kormányzás alatt a magyar nemzeti állam felépítése és megszilárdítása szempontjából tanúsítottak. Midőn egy állam kormányzása 26 évig van kiszolgáltatva egy pártnak, mely azt vallja elvül, hogy a magyar nemzetnek, mint politikai nemzetnek, jogait akarja törvénybe foglalni, és alkotmányos intézményekkel megszilárdítani, és azt látjuk, hogy kormányzásuk oda vezetett, a hova jutottunk, méltán kérdezhetjük, kit terhel a mulasztás? Ezt tette Bartha Miklós barátom, és önök csak apró-cseprő kitérő válaszokat adtak...

A hiba forrása – a szónok szerint – a kiegyezési politikában rejlik. A Deák-párt idejében nem volt baj a nemzetiségekkel, mert az államnak még elég tekintélye volt. A „nemzetiségi reakció” Tisza Kálmán korában kezdődött. A nagyhangú kijelentések ellenére nyugodtan működött a szervezett, kívülről irányított nemzetiségi agitáció. Ezt erőszakkal megszüntetni nem lehet, csak a magyar állam és nemzet tekintélyének biztosításával.

Nem azt kívánjuk mi, hogy intézményeinkben foglalt alkotmányos szabadságunk korlátozassék vagy kisebbitessék; ellenkezőleg nem tartom helyes indoknak, hogy mi szabadságokról mondjunk le azért, mert nemzetiségi agitátorok vannak Magyarország területén. Magyarország egyedül csak a szabadság alapján bírja ezeket a nemzetiségeket együtt egy államban, mint hű alattvalókat és állampolgárokat megtartani. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbalon.*) De ennek a szabadságnak olyannak kell lennie, hogy az nemcsak kiváltságnak, nemcsak privilégiumnak tűnjék fel, hanem teljes erejével lüktessen és működjék. A mely pillanatban meg fog szünni az az állapot, hogy Magyarország egy második kategóriájú állam, mely felett egy első kategóriában álló állam van, az ú. n. birodalom: abban a pillanatban Magyarország tekintélye annyira fog növekedni, hogy azok a nemzetiségi agitátorok nem merik fejüket felemelni. (*Helyeslés a szélső baloldalon.*) Míg azt látják, hogy Magyarország állandóan kénytelen fejet hajtani egy láthatatlan, de mégis első kategóriában levő, legelső és legfőbb érdeknek feltüntetett birodalmi eszme előtt; míg azt látják, hogy a magyar állami eszmének kidomborodása, a magyar állam jelvényeinek, a magyar állam nyelvének használata mind meg kell, hogy törjön, és azok a törekvések, melyek természet-szerűek, melyek jogosak, melyek a szomszéd államokban mindenütt önkénytelenül érvényesültek, Magyarországon nem érvényesülhetnek: micsoda gondolat támad abban a kisszerű emberben? (*Élénk helyeslés a szélső baloldalon.*) Az a gondolat, hogy Magyarországnak alkotmányossága, a magyar nemzetnek politikai suprematiája, csak egy engedélyezett állapot, a melyet ideig óráig túrnek, (*Zajos felkiáltások a szélső baloldalon: Igaz! Úgy van!*) s ugyanazok, kik a magyar nemzetnek ezen jogot ma engedélyezték, ha tetszésük és kedvük akarja, elegendő hatalommal és erővel bírnak arra, hogy e jogokat elkobozzák és más fajokra átruházzák. (*Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.*) Addig, míg Magyarországnak alkotmányossága a hatalommal szemben az erő biztosítékaival nem bír; míg az állam minden intézményében a magyar nemzet jelleme és

sajátosságai ki nem domborodnak, hanem ezeknek a sajátosságoknak meg kell hátrálniuk egy magasabbnak tekintett gondolat előtt: addig a nemzetiségeknél Magyarországon az a magyar állameszme, a magyar politikai nemzet kellő tisztelettel nem fog bírni. (*Tetszés a szélső baloldalon.*)

Igyekezzenek önök, t. uraim, Magyarország államiságának ezen tekintélyt megszerezni, és ezen tekintély önmagától fog tiszteletet parancsolni, (*Úgy van! a szélsőbalon.*) és már azon megdönthetetlen biztonságnál fogva, a melyet mindenkinek érzetébe átvisz az, hogy itt egy hatalmas, életerős és életképes politikai nemzet saját céljaira, saját feladataira alkotott államot, meg fogja a nemzetiségeket arról győzni, hogy itt velünk, vagy a szabadsággal együtt meg kell élniök, vagy ha megélni nem akarnak el fognak tiportatni, mert itt e helyen más, mint Magyarország megtüretni nem fog. (*Zajos helyeslés a szélső baloldalon.*)

De ezen belügyi politikát, t. ház, kell, hogy kísérje és támogassa egy helyes közigazgatási politika, a mely nem azon alapszik, hogy a közigazgatási tényezők a politikai választások érdekében a nemzetiségi agitátorokkal és a nemzetiségi szavazatok kufárjaival is megegyeznek, megalkusznak, vásárt csapnak; (*Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) hanem, a mely abban áll, hogy a kormány tisztán erkölcsi és politikai tekintélynél fogva követel az országban magának bizalmat, és nem alkuszik meg senkivel, nem alkuszik meg azon tényezőkkel, melyek a politikai választásoknál bírt befolyások következtében, úgy itt a parlamentben, mint azon kívül, a maguk számára kíméletet követelnek és menedéklevelet eszközölnek ki. (*Igaz! Úgy van! bal felől.*) Mert t. ház, míg Magyarországon a politikai élet nem nyugszik tisztán a szabadságon és a politikai moralitáson, addig lehetetlenség, hogy a nemzetiségek szemeiben a magyar állameszme és a magyar intézmények a kellő tekintélyben részesülhessenek. Tisztítsuk meg a politikai kufároktól az egész politikai életet, és a mint megtisztítjuk, annak tisztasága már a szomszéd államokkal való összehasonlítás keretében is a magyar nemzet részére oly előnyöket fog nyújtani, hogy a nemzetiségi izgatók minden szava vagy hiába lesz, vagy önmagától meg fog semmisülni. (*Úgy van! a szélső baloldalon.*) De midőn azt látjuk, hogy a szomszédságunkban Románia önálló lett; önálló lett Szerbia és ugyanazon 26 esztendő alatt, melyet Magyarország az alkotmányosság keretében töltött el, körülöttünk a népek mind több önállóságot, mind több szabadságot nyertek, ha a Lajthán túlt tekintjük, ott is a lengyelek és csehek mind jogokat szereztek maguknak, és életerejük kifejtésében mind több súllyal, mint több tekintéllyel bírnak, és ha látjuk a nemzeti élet kifejtésére megszerzett erők hatását Romániában, vagy Szerbiában: lehetetlen az, hogy kihatással és vonzóerővel ne bírjon a Magyarországon levő szerbekre és oláhokra nézve. Micsoda módon lehet ezt ellensúlyozni? Csak úgy lehet ellensúlyozni, hogyha a magyar állam önállóan politikai súllyal és az európai népcsaládban való szerepénél fogva oly magas színvonalon fog megjelenni, a mely tiszteletet parancsol azoknak is, a kik az ország határán kívül állanak. (*Tetszés a szélső baloldalon.*)

De nem elég nekünk egyedül ez a tisztelet. Szükségünk van az apróbb népfajok szeretetére is. Miként érhetjük ezt el? Akként, hogy ha külügyi politikánk a magyar politikai eszmére van fektetve, nem pedig a hagyományos osztrák politikának a folytatására. (*Igaz! Úgy van! bal felől.*) A hagyományos osztrák politika az, a népeket leigázni és a birodalmat mind nagyobbá és nagyobbá tenni. A hagyományos osztrák politika mindig az igazságtalan zsarnok szövetségében jelenik meg az európai harcok terén. A magyar politika pedig az, a népek szabadságát oltalmazni és védelmezni. A Hunyadiak politikáját kell nekünk követnünk. A mint a középkorban a törökökkel szemben, az apróbb fajok és nemzetiségek a magyar nemzet harcos seregeinek mindig a legnagyobb biztonságot és védelmet nyújtották, úgy most is oly külügyi politikát kell követnünk, hogy Szerbia, Románia, Bulgária és a többi Balkán-államok ne attól féljenek, hogy micsoda ürügy alatt keressük mi a hatalmat arra, hogy őket megszálljuk és elfoglaljuk. Azt a politikát kell követnünk, hogy minden apró állam körülöttünk a magyar nemzet védelmében és oltalmában részesüljön, hogy majdnem oly gondossággal, mint a magunkéra, ügyeljünk arra, hogy Románia, Szerbia, Bulgária és a Balkán-államok önálló államot alkossanak, és szabadságuk kifejtésében ne

akadályoztassanak; kell, hogy tudják, hogy nem vagyunk néma és buta szemlélői annak, hogy egy nagyhatalom a maga intriguáival azon országokban a közszellemet miként igyekszik aláásni, az elhelyezett aknákat felrobbantani, és a nemzeti szellem megsemmisítésével a maga beolvasztási törekvései számára a talajt előkészíteni. *(Tetszés a szélső baloldalon.)*

Ha mi oltalmat nyújtunk a szerb, román és a Balkán félszigeten lakó népeknek, és biztosítjuk őket az iránt, hogy Magyarország az ő önállóságuknak első védelmezője és oltalmazója, és ezen politikához Magyarország elég erővel és befolyással, elég önállósággal is rendelkezik: akkor legyenek meggyőződve, hogy megszűnnek azon agitációk, a melyek ma Szerbiából, Bulgáriából és a Balkán félszigetről a magyar államiság ellen üzetnek és folytattnak. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbalon.)*

A mely pillanatban a keleti népek meggyőződnek arról, hogy mi nemcsak a politikában, hanem kulturális tekintetben is szószólójuk és zászlótartójuk akarunk lenni: abban a pillanatban azon népek rokonszenve mi körülöttünk fog csoportosulni, és nem fognak többé a nemzetiségi bújtotatók segítségére lenni, *(Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.)* s azok nem fognak többé sem politikai, sem európai befolyással bírni...

Következetes magyar nemzeti politika – befelé és kifelé egyaránt – ez Ugron szerint a nemzetiségi kérdés megoldása. Nem a szabadelvű intézményekben, hanem az államférfiak gyengeségében és tehetetlenségében van a hiba, mert a törvények elegendő hatalmat adnak a magyar nemzet ellenségeinek megfélemlítésére. A birodalmi politikának is egy egységes és erős Magyarországra kell épülnie.

...Ezért nem fogadom el, mert nem vagyok a kormány iránt bizalommal, a költségvetési törvény zömét *(Derűtség jobbfelől.)* és kérem a t. házat, hogyha erélyes magyar nemzeti politikát akarnak, akkor gondoskodjanak más államférfiakról. *(Hosszantartó zajos helyeslés a szélső baloldalon.)*

C

1893 máj. 3

Russu Sirianu¹ János, a Tribuna szerkesztőjének nyílt levele Bartha Miklós országgyűlési képviselőhöz, a kolozsvári Ellenzék főszerkesztőjéhez²

Tribuna, 1893, 88. sz.

Nyílt válaszként azokra a rágalmakra, amelyeket Bartha Miklós országgyűlési képviselő, az Ellenzék főszerkesztője ellenünk elindított, J. Russu Sirianu úr a következő nyílt levelet írta és egyúttal el is küldötte az összes magyar lapoknak:

Tisztelt uram!

A magyar képviselőház április 25-i ülésén elmondott beszédének a románokra vonatkozó része rágalom és sértés mind általában a román népre, mind reánk újságírókra nézve.

Ön, tisztelt uram, azt állítja, hogy még mostanáig sem találták meg a Császárhoz eljuttatott Memorandum szerzőit és terjesztőit.

Ez nem igaz! Mindenki tudja, hogy kik a szerzői, s legjobban tudja ezt a kolozsvári főügyész, ahová már régen megküldötték mind a Memorandum szerzőinek, mind terjesztőinek név-

¹ *Russu Sirianu* János (1864–?) román nemzetiségi politikus, 1891 előtt bukaresti tanár és szerkesztő. 1891-ben visszatért Erdélybe. Előbb a *Tribuna* (1891–96), majd a *Voința Națională* (1896), végül az aradi *Tribuna Poporului* (1897-től) szerkesztője. 1905-ben országgyűlési képviselő.

² A közlemény eredeti címe: *Scrisoare deschisă*. – Nyílt levél.

jegyzékét. Felelősséget vállal ezért elsősorban nemzeti pártunk, felelősséget vállalnak a kolozsvári és aradi ügyvédi kamara üldözött román ügyvédei s a polgárok ezrei, akik e nyáron erre vonatkozólag nyilatkoztak a Tribunában.

Két szónak is egy a vége: Ön vagy tudja ezt az igazságot, de csakhogy gyávának állíthassa be az egész román népet, inkább elhallgatja vagy elferdíti azt; ebben az esetben a művelt emberek véleménye adjon méltó nevet annak az embernek, aki ilyen módon üz csúfot az igazságból.– Vagy valóban nem ismeri a történeteket, s akkor a legvilágosabb példáját adja annak, hogy az Önök országgyűlési képviselői milyen elégtelen értesülésekre alapozzák beszédeiket, a magyar hírlapírók pedig újságcikkeiket.

Ami pedig a gyávaságot illeti, amivel minket, román újságírókat megvádol, – ezzel kapcsolatban engedje megemlítenem, hogy nem egészen tíz év alatt csak tölünk, a Tribunától, a következő harcosok kerültek az Önök börtöneibe: Cornel Pop Pecurar (elítélték 1886. máj. 11-én) egy évig volt börtönben; Ioan Slavici (1888. nov. 25-én ítélték el) egy évig ült börtönben; Ioan Macaveiu (1890. szept. 17-én Ítélték el, másfél évig ült; Septimiu Albini pedig (1887-ben és 1890-ben ítélték el) hét hónapig ült közönséges börtönben.

Ugyanebben az időben pénzbüntetésekre és költségekre 7408.– forintot fizettünk.

Ezekhez az áldozatokhoz számítsa hozzá kiváló harcosunk, dr. Vasile Lucaciu büntetését és a többi román lap román újságíróinak elszenvedett büntetéseit, és felhívom önt, bizonyítsa be, hogy Bach abszolutista uralma alatt, amelyet Önök annyira átkoznak, de akinek önkényuralmi sajtótörvényével folytonosan, naponta sújtanak bennünket, mondom: felhívom, bizonyítsa be, hogy a Bach-rendszer alatt a magyar sajtó nem relatív értelemben, hanem általában – elszenvedett-e annyi pört mint mi, az úgynevezett „alkotmányos” magyar uralom alatt.

Ugyancsak megkerüli az igazságot, amikor azt állítja, hogy a büntetéstől való félelmünkben „nyomdászfiúkat” küldünk az esküdtszék elé.

Mindazok akik börtönben ültek magasrendű kultúrával rendelkeznek, s jól ismerik őket a közéletben, s ha utolsó tárgyalásunkon olyan férfiak jelentek meg, akiknek kevesebb írói képességük van, – ez csak azért történt így, mert aggodalom kerítette hatalmába a románokat, amikor azt látták, hogy az összes jó tollúakat elnémitották, vezető újságíróinkat közönséges börtönre ítélték. Tartózkodom attól, hogy jellemezem azt a tényt, hogy Önök mint radikális párt, akik úgy mutatják magukat, mintha a népek szabadságának őrzői volnának – távol állanak attól, hogy tiltakozzanak kartársaik közönséges börtönbe való vetése ellen, sőt ellenkezőleg, Önök kéri az országgyűlést, hogy használjanak keményebb módszereket ellenünk, akik számára már elegendő börtön sincs. Tehát Önök számára, hogy mint e sötét Kelet civilizációja buzgó előharcosaiként mutatkozzanak, már csak az van hátra, hogy a bitófarendszer bevezetését kérjék.

Ami a magyar sajtót illeti, az ügyész védelme alatt és a csendőrök hátamögött a félelmeteset játsza. E mögül [ugyan] nem a bátor, hanem a szemtelen ember szólal meg: az udvarbelieknek akar leckét adni és rendszabályozni akar minket, nemzetiségeket is. Ugyanakkor lent és fent is árulkodik, s így úgy tűnik, mintha nem a közszabadságot, hanem a csendőrséget szolgálná.

Szomorú, hogy még olyan képviselő is akad, aki nem áallja ezt a szerepet játszani. Az országgyűlési sérthetlenség védelme alatt a képviselőház karzatának magasságából felháborító rágal-makkal illetnek minket.

Szinte megmagyarázhatatlan, hogy leginkább az erdélyi képviselők azok, akik a legrosszabb hírbe hoznak minket. Így kénytelenek vagyunk azt hinni, hogy tévedésbe akarják ejteni magyar testvéreinket, s hamis színben tüntetik fel az erdélyi dolgokat, egyszerűen alantas üzleti érdekekből.

Egyrészt Ugron Gábor úr, másrészt Ön az Ellenzékben és Horváth Gyula a Magyar Hírlapban úgy tárgyalják a románokra vonatkozó kérdést, amely egyáltalán nem mutatja őket jó kartársaknak.

Bármit is tesznek azonban, képviselők és újságírók, sérthetlenségük nem akadályozhat meg minket, hogy megmutassuk, mikor sújtanak az igazság arcába, nem akadályozhat meg

minket, hogy ne leplezzük le azt, amikor az Önök sajtója olyan kihívónak és reakciónak tűnik, amilyen egyetlen sajtó sem Európában.

Nem akadályozhat meg abban sem, hogy megmondjam Önnek, reánk vonatkozó beszédében csak egy igazság van: Elmúltak azok az idők, amikor az a remény biztathatná Önöket, hogy magyarokká tesznek bennünket, mivel a hazafiságot sem az önök iskoláiban akarjuk megismerni.

Semmit Önöktől és mindent a beteges ár ellen, amelyen Önök úsznak. Ez a mi jelszavunk.

Szeben, 1893. április 29-én.

Teljes tisztelettel

J. Russu Sirianu
a „Tribuna” szerkesztője.

18.

1893 máj. 9

*Lukács Béla kereskedelemügyi miniszter felszólalása a Szerbiával kötött kereskedelmi szerződés főrendiházi vitájában*¹

Főrend. Napló, 1892–97, II. 156–157. l.

Lukács Béla kereskedelemügyi miniszter: Nagyméltóságú elnök úr, méltóságos főrendek! Méltóztassanak megengedni, hogy azokra a megjegyzésekre, melyeket Zichy Nándor gróf úr ő nagyméltósága elmondott, megtegyem észrevételeimet.

Mindenekelőtt teljes meggyőződéssel állíthatom, hogy ezen törvényjavaslat, illetőleg ezen szerződés, melyet a kormány előterjesztett, kereskedelmi viszonyainkat és érdekeinket a szomszéd országgal, Szerbiával szemben teljesen megóvja. Nem óvja meg talán abban a mértékben, a mint azt egyoldalúlag kívánni lehetne, de figyelembe veendő, hogy az ily szerződés kétoldalú és annak megállapítása nem függ egyik fél akaratától, hanem kölcsönös tárgyalásnak, kölcsönös engedményeknek és compromissumoknak eredménye. És épen azért, mert ily szerződés nem állapítható meg egyoldalúlag, mert nem láttam még oly szerződést, melyben csak az egyik fél biztosítaná a maga érdekeit, de a másik fél érdekeire nem lenne figyelemmel, teljes megnyugvással állítom, hogy az előttünk fekvő szerződés közgazdasági és kereskedelmi érdekeinket a viszonyok-

¹ A magyar–szerb nemzetiségi kapcsolatokra is kiható gazdasági szerződés előzményei 1881-re nyúlnak vissza. Ekkor – 1881. máj. 6-án – került sor Szerbiával az első kereskedelmi szerződés (1882: XXX. tc.) megkötésére. Szerbia – a berlini szerződés adta lehetőségek között ekkor kezdte kiépíteni kereskedelmi kapcsolatait. Első tarifaszereződését a Monarchiával kötötte, és ebben politikai okokból 50 százalékos vámkedvezményeket biztosított a magyar árucikkek számára. Ekkor még nyerstelemeknek és élő állatainak szinte kizárólagos piaca a Monarchia volt, 1906-ig 85–90 százalékban, míg behozatalának 50–60 százaléka Ausztria-Magyarországból érkezett. A nyolcvanas években Szerbia politikailag és gazdaságilag megerősödött, ezért felmondta a számára kezdetűl kedvezőtlen szerződést. 1892 januárjában új tárgyalások indultak, amelyek során Szerbia igyekezett saját pénzügyi igényeit is érvényesíteni. Megszűntek a Monarchia által eddig élvezett rendkívüli vám- és egyéb kedvezmények, de Magyarországnak szüksége volt a szerb piacra, s ezért 1892. aug. 9-én megkötötte az új szerződést, amelyet kivált a magyar agrárius (nagybirtokos) körök erősen kifogásoltak. (Az 1892. évi szerződés indokolását l. 1892–97. évi Képv. Ir. VIII, 193–435. l., a szerződés szövegét 1893: XX. tc, 1892–97. évi Képv. Ir. XII. 65–147. l.) Szerbia ettől kezdve még határozottabban haladt tovább a gazdasági önállósulás útján. 1903 júliusának végén Láng kereskedelemügyi miniszter – belgrádi tudósítójának jelentése alapján – arról értesíti Khuen-Héderváry miniszterelnököt, hogy a szerb gazdasági és politikai körök kedvezőtlenül nyilatkoznak Magyarország irányában: Belgrádban legutóbb előadásokat tartottak a Monarchia és Szerbia közt megújítandó kereskedelmi szerződés ellen. (l. ME 1909–XXXVIII–75/XIV–308–3.252/1903). 1906–1909 között, a vámháború idején, Szerbia új piacokat keresett, és gazdaságilag függetlenítette magát a monarchiától.

hoz képest teljesen megóvja és e tekintetben biztosítja nekünk azt az állandóságot, mely kereskedelmi viszonyainknak ezen szomszéd országgal való tovább fejlesztése érdekében okvetlenül szükséges.

A szerződés, melyet a kormány előterjesztett, az első szerződés, melyet az újabb vámpolitikai aerában a szomszéd Balkán-államokkal a monarchiának kötnie sikerült, követi a Németországgal, Olaszországgal, Svájcjal, Belgiummal kötött szerződések sorozatát.

Ha végignézzük a tárgyalás alatt levő szerződés határozmányait, látjuk, hogy kiviteli érdekeink teljesen biztosítva vannak. Igaz, hogy ha összehasonlítjuk a mai állapotot az évtizedek előtt fennálló állapotokkal s a jelenleg előttünk levő szerződést az 1881-ben Szerbiával kötött szerződéssel, akkor mindenesetre találunk oly momentumokat és határozmányokat, a melyek kedvezőtlenebbek, mint az 1881-ben kötött szerződés határozmányai, és ez az tulajdonkép, a mire az indokolásban, a mellyel ezen szerződést volt szerencsém előterjeszteni, teljes nyíltsággal hivatkoztam, és amire tulajdonkép úgy a képviselőház, mint a főrendiház bizottsága jelentésében utal, midőn teljes őszinteséggel constatálja azt, hogy ennek a szerződésnek egyes határozmányai kedvezőtlenebbek, mint az 1881-iki szerződéséi.

De méltóztassanak figyelembe venni azokat a viszonyokat, melyek közt az 1881-iki szerződés Szerbiával kötött, közvetlenül a berlini szerződés után, közvetlenül a keletet megrázkódtató válság után, midőn az ottani új államalakulások közepette Szerbia kiváló súlyt helyezett arra, hogy mint önálló, elismert állam fogadtassék be az európai államcsaládok körébe és midőn, hogy ezt elérhesse és documentálhassa és hogy minden téren, közigazgatási, igazságszolgáltatási és állategészségügyi intézményeinek terén oly megállapodásokat létesíthessen, a milyeneket máselőrehaladottabb viszonyok között levő államok egymás között kötni szoktak, ezen cél elérése érdekében hajlandó volt messze menő közgazdasági concessiókra.

Így jöttek létre azon egyezmények és szerződések, melyek 1881-ben Szerbiával megkötöttek.

Teljes elfogulatlansággal constatálnom kell azt, hogy az akkori szerződésekben és egyezményekben foglaltak oly kivételes engedmények e monarchia részére, a melyek oly viszonyok között teljesen indokoltak voltak, de a melyeket ez idő szerint elérni nem lehetett. Hogy csak egy példára hivatkozzam, számos és jelentékeny forgalmat képező czikkre nézve a rendes vámoknak fele állapított meg a monarchiából való kivitel esetén. Mindenesetre határozott előny ez a monarchia kivitele érdekében, de oly engedmény, a mely Szerbiát a maga közgazdasági érdekeinek és kereskedelmi viszonyainak rendezésében úgyszólván évtizedekre megbénította. Mert igen természetes, hogy a többi európai államok vele hasonló szerződésekre, illetőleg egyáltalán kereskedelmi szerződésekre lépni nem voltak hajlandók, minthogy a kereskedelmi szerződések alapelve, a mindig egyenlő elbánás, hogy a szerződő államok között kivételes kedvezmények egyesek javára ne tétessenek. Ismétlem tehát, hogy az előbbihez hasonló előnyt elérni nem lehetett; de ha összehasonlítjuk a vámtételeket a korábbiakkal, nevezetesen azokkal, a melyek eddig fennállottak, ha van is némi emelkedés a vámtételeknél a Szerbiába való bevétel tekintetében, a megállapított tételek, a melyek a monarchia kivitele érdekében Szerbia részéről megadattak, még mindig olyanok, hogy azokkal képesek vagyunk felvenni a versenyt és kivitelünk Szerbiába csökkenni egyáltalán nem fog.

Ezzel szemben áll az, hogy viszont mi sem adtuk meg a behozatal tekintetében Szerbiának teljes mértékben azokat a nagyobb kedvezményeket, a melyek részére már az 1881. évi szerződésben biztosítva voltak; nevezetesen a Szerbiából való behozatalnál a monarchia részéről megállapított vámok fölemeltettek a korábban fennállott vámokkal szemben, ugyanis a gabonára, búzára, rozsrá és árpára nézve azok a kedvezmények, a melyek Szerbiának korábban megadattak, e szerződésben nincsenek teljes mértékben megadva, hanem 25–50 krajczár az emelkedés.

A szerződés tárgya mindig kölcsönös compensatio, az érdekeknek kölcsönös mérlegelése és e szerződés hosszas és fáradtságos tárgyalások alapján, melyek hónapokon keresztül folytak cs a múlt évnek egész felét, sőt annál többet is igénybe vettek, állapított meg, de úgy, hogy – merem mondani – azt a domináló állást, melyet a monarchia kereskedelmi tekintetben Szerbiá-

ban elfoglalt, nemcsak nem veszélyezteti, hanem ellenkezőleg, annak állandósítását, továbbá fejlődését biztosítja a jövőben is. Ennélfogva kérem, méltóztassanak a törvényjavaslatot elfogadni. (Helyeslés.)

19.

Az 1893. évi szebeni román nemzeti konferencia¹

A

1893 júl. 4

A Luminatoriul az 1893. júl. 9-re összehívott szebeni román nemzeti konferencia betiltásáról.²

Lum., 1893. júl. 8., 47. sz.

A nemzeti konferencia küldött uraihoz!

Szeben város polgármestere tegnap értesített bennünket, hogy a hatóság nem engedélyezheti a júl. 9-ére újólag összehívott nemzeti konferencia megtartását. A törvényellenes rendelkezésre titltakozásul megtettük a szükséges lépéseket, hogy a betiltást visszavonassuk. Az idő rövidségére való tekintettel azonban, amely még hátra van a gyűlés napjáig, s hogy ne okozzunk a küldött uraknak felesleges kiadást, szükségesnek látjuk a konferenciának egy másik időpontra való elhalasztását, amelyet később állapítunk meg, ha sikerül visszavonatnunk a betiltást.

Szeben, 1893. júl. 4.

A román nemzeti párt 25-ös bizottságának küldöttsége :

dr. Rațiu J.
elnök

Comșa D.
titkár

Albini S.
titkár

A rendelet szövege, amellyel a szebeni polgármester betiltotta az ez év júl. 9-re összehívott nemzeti konferencia megtartását, a következő :

Polg. Mest. Z. 4 – 1893

A román nemzeti párt tisztelt végrehajtó bizottságának, dr. Rațiu Jánosnak személyesen. Helyben.

Tekintettel arra, hogy az ez év jún. 24-én benyújtott beadvány szerint az 1893. júl. 9-ére Szebenben összehívott román választói rendkívüli gyűlés határozatai és a viták főtárgya az ő felségéhez benyújtott „Román Memorandum” néven ismert kérvény folytán bekövetkezett események lesznek, s ebből következőleg a végrehajtó bizottság ellen a büntető törvénykönyv 173. §-a alapján indított bűnügyi eljárás e román memorandum kinyomása és terjesztése miatt, s ugyanakkor a bírósági eljárás elleni tiltakozás; tekintve, hogy az eddigi nyilvános kijelentések

¹ Az 1893. júliusi szebeni román nemzeti gyűlést eredetileg júl. 9-re hirdették meg (a függetlenségi sajtó már július 6-án és 7-én vezető helyen foglalkozik a bejelentéssel, l. *A szebeni román gyűlés előtt*, E. 1893, 184–85. sz.), majd a helyi hatóság betiltó végzése (A) után e hó 23-án tartották meg. A gyűlés határozatai már a Memorandum-pör előzményeinek feszült légkörében jöttek létre: az 1893. évi szebeni román nemzeti konferencia résztvevői azonosítják magukat a központi bizottságnak a Memorandum-ügyben tanúsított eljárásával (B). A bemutatott főispáni jelentések-ből (C–F) megállapítható, hogy a kormányzat jelentéstételre szólította fel a román lakosságú megyék főispánjait a szebeni román gyűlés lefolyásával és résztvevőivel kapcsolatban.

² A közlemény eredeti címe: *Conferența națională oprită!* – Betiltották a nemzeti konferenciát!

arra engednek következtetni, hogy a végrehajtó bizottság abból a célból hívta össze ezt a népgyűlést, hogy számos román polgárral elfogadtassa és helyeseltesse a Memorandum illegálisnak nyilvánított részét – tehát nemcsak célját mutatná be, hanem úgy tüntetné fel, mintha e sorokat maga a román nép terjesztené és akaratának megvalósítása lenne; e szembevethető nyilvános tüntetéssel és a bírósági nyomozás elleni tiltakozással nemcsak arra törekcszenek, hogy a vizsgálat alatt álló tagok felelősségének mértékét csökkentsék, hanem a magyar polgárok nagy részét, a hatóságokat, s az állami büntetés hatását szeretnék a törvénysértés érdekében megnyerni, ami annál kevésbbé elfogadható, mivel az említett nyomozás még folyamatban van, tehát nem szabad befolyásolni hasonló nyilvános tüntetésekkel;

tekintve végül is, hogy a hírlapokban, főleg Romániából jelentik, hogy Romániában is agítálnak majd e tárgyalás alkalmával, a magyar állam elleni Memorandumra való tekintettel és mivel itt ezen a tervezett népgyűlésen megjelenni és részt venni óhajtanak a szomszédos Romániából való képviselők is, ami azonban a közjogi felfogásnak megfelelően – egyáltalán nem engedélyezhető:

ezért a román választók rendkívüli gyűlésének megtartását, – amelyet a tisztelt végrehajtó bizottság 1893. júl. 9-re, Szebenbe hívott össze, – a hatóság nem engedélyezheti, amiről is van szerencsém értesíteni a román nemzeti párt végrehajtó bizottságát.

Szeben, 1893. júl. 2.

Szeben város polgármestere
Hochmeister s. k.

B

1893 júl. 25

*Az 1893. évi szebeni román nemzeti konferencia és programja*¹

Tel. Rom., 1893, 75. sz.

A román választók küldötteinek ez év júl. 23-ára összehívott rendkívüli konferenciája – ma este $\frac{1}{2}$ 7-kor bezárult. Mivel se időnk, sem helyünk nincs már a lapban – kénytelenek vagyunk röviden leírni a gyűlések lefolyását. Két gyűlést tartottak, vasárnap és hétfőn, amelyeken röviden megvitatták a jelzett program pontjait.

Az első gyűlést vasárnap délelőtt 10 órakor nyitották meg. dr. Rațiu János, a bizottság elnöke tartotta a megnyitó beszédet, amelyet taps és élénk helyeslések szakítottak félbe, s amellyel megnyitotta a konferenciát.

Azután közfelkiáltással megalakították a konferencia tisztikarát a következőképpen:

elnök: dr. Rațiu J. – alelnökök: Ilyefalvi Popp György és Popovici G. lugosi esperes: jegyzők: dr. Popovici C. Aurél, Lucaciu Konstantin, dr. Petrovici István, dr. Ciuta Demeter, dr. Popp István és dr. Moldovan Silviu.

Ezután megválasztották az újonnan jelölt küldöttek végrehajtó bizottságát; majd Comsa D. úr felolvasta a központi bizottság jelentését a múlt konferencia óta történt eseményekről. A jelentést élénk helyesléssel fogadták.

Ezután következett a 40 tagú bizottság megválasztása. Ezzel kapcsolatban hosszú vita támadt, mégpedig Hosszú Longin javaslatával kapcsolatban, aki azt indítványozta, hogy a bizottság egy tagja sem vegyen részt a 40 tagú bizottságban, hanem csak hivatalból vegyen részt ennek ülésin, hogy felvilágosításokat adhasson. A vita folyamán az elnök kijelentette, hogy a

¹ A közlemény eredeti címe: *Conferența națională*. – Nemzeti konferencia. – Az 1893. júl. 23–24-i konferencia meghívója júl. 19-én jelent meg a román nemzetiségi sajtóban (L. *Convocare*. – Meghívó. Lum. 1893, 50. sz.).

bizottság tagjai nem vesznek részt a 40 között – így azután a hármás bizottság javaslatára akiket azért választottak, hogy a jegyzéket összeállítsák, közfelkiáltással a következő küldötteket választották: Macaveiu Jakab esperes, Căluț Tivadar, Velle János, Ungurean Emánuel, Jercan János, Rădulescu Konstantin, dr. Hossu L., Brediceanu Coriolan, Cosma András, Filip Sándor, dr. Ciuta Demeter, Ghidiu András, Hațeg Titusz, dr. Hossu Longin, dr. Hotăran Jakab, Mangra László, Medan András, Lucaciu Konstantin, dr. Mocioni AL, dr. Nichita János, Sebestyén Olariu, Pallade Antal, dr. Petrovici István, Barbul Gábor, dr. Opreanu Aurél, dr. Popa György, Popovici G. Sima (Şiria) Berinde Elek, Gromzda Péter, V. Suciú, Iuliu C. Vlăduț, Isidor Blaga, J. M. Rosu, Ioan Russu-Sirianu, Hossu Miklós, dr. Novac Aurél, Pop Imre, Pop Ágoston, dr. Pop István.

A programpontok befejeztével $\frac{3}{4}$ -kor az ülés bezárult.

A második ülést hétfőn du. 4 órakor tartották, mert a 40-es bizottság alig tudta befejezni erre az időre teendőit. A gyűlés megnyitása után felolvasták a nemzeti bizottság címére az összes román lakta területekről, Horvátországból, a szlovákoktól és külföldről érkezett közel 100 táviratot. Ezután következett dr. Petrovici úr jelentése a 40-es bizottság részéről; szavait helyesléssel fogadták, és a konferencia a bizottság javaslatára egyhangúlag a következő határozatot fogadta el:

1. Az erdélyi és magyarországi román választók küldötteinek 1893. júl. 23–24 napjain Szebenben összegyűlt rendkívüli általános konferenciája, mindenben azonosítva magát saját központi bizottságával – magáénak vallja a múlt év júliusában őfelsége kabinetirodájába benyújtott memorandumot, helyesli tettüket és a benyújtás módját –, élénk megleléssel, teljesen jóváhagyja a bizottság tevékenységét, és a választók nevében hálóját fejezi ki azért az igyekezetért és buzgalomért, amellyel az erdélyi és a magyarországi románok ügyét támogatta.

2. A konferencia legélnkebb rosszalását fejezi ki a megindított bírósági nyomozások miatt, mert ez a minden oldalon folyó üldözés aligha fog hozzájárulni a jelenlegi bajok orvoslásához, de könnyen gyöngíthetik őfelsége állami igazságszolgáltatásának erkölcsi értékét.

3. A konferencia tiltakozik a román választók gyülekezési jogának általában való megsértése és a jelenlegi konferencia betiltása és korlátozása ellen.

4. A konferencia továbbra is teljes egészében fenntartja az előző konferencia által megállapított és elfogadott nemzeti programot, és megbízza a bizottságot, hogy harcoljon e program megvalósításáért.

5. A konferencia – a megrendítő egyházpolitikai reformot – politikai tevékenységgel előkészített beteges áramlat jelenségének tekinti. Ezek a reformok nem a keresztény népek valamilyen érezhető szükséglete miatt keletkeztek, és azokat az állam egyetlen méltányos érdeke sem igazolja. Ha azonban megvalósulnának, csak növelnék az általános elégedetlenséget, gyengítenék a családi kapcsolatokat és a népek vallásos érzületét, és így valósággal megrendítenék az állam erkölcsi alapjait.

6. A konferencia – előbbi kijelentéseivel egyezőleg – ismét kifejezi az iránti vágyát, hogy együtt kíván működni a magyar állam nem magyar népeivel a nemzeti párt programja szerint, és felhatalmazza a központi bizottságot, hogy folytassa ez irányban megkezdett tárgyalásait.

C

1893 szept 18

Thalmann Gusztáv Szeben megyei főispán és címzetes szász comes jelentése Hieronymi Károly belügyminiszternek az 1893 júliusi nagyszebeni román nemzeti gyűlés részvevőiről

B. M. eln. 1893 – III – 3394 (3644/893)

Szeben vármegye Főispánja és Szászispán.

Sz. 66–1893

reserv.

Nagyméltóságú m. kir. Minister Úr!

Nagyméltóságodnak idei 3394–893/eln. szám alatt, az ezévi Július hóban Nagyszebenben megtartott román gyűlésen részt vett küldöttségi tagoknak kinek megbízásából és képviseletében történt részvételök kipuhatolása tárgyában leadott magas rendeletére hivatkozólag, az általam beszerzett adatok alapján van szerencsém mély tisztelettel következőket jelenteni:

A román nemzetipárt értekezletre kiküldöttek, ezen pártnak szervezeti határozatai szerint, az egyes orsz. gyűl. képviselő választói kerületek által¹ – melyekben román orsz. gyűl. képviselő választók is vannak – mindenkor az orsz. gyűl. képviselő választások idejekor és 5 évre választatnak.²

Rendellenességek folytán, melyek az 1892 év Január hó 13. és 16-án Nagyszebenben egybe-híva volt nagydisznódi és mindkét városi román választók gyűlésén előfordultak, azon küldöttek az 1892 év Január hó 20-án tartott értekezlet által nem igazoltattak, s ennek folytán nem voltak és nincsenek is a nagydisznódi és a két városi választó kerületek a folyó 5 éves megbízási időszakban képviselve. – Mely okból több után járás daczára sem sikerült megtudhatnom, hogy kik és honnan valók állítólag a nagydisznódi kerületből a román gyűlésen részt vett két Pap János nevű egyének és kinek megbízásából s képviseletében vettek azok részt az ülésen, mert ily nevű egyének igen sokan vannak, és ezen egyének azon kerületbe megválasztva nem voltak. –

A mi az újgyházi kerületből megjelent egyéneket illeti, bátor vagyok jelenteni, hogy az újgyházi orsz. gyűlési képviselő választó kerület által tényleg Piso Sabin szt. ágothai esperes, Román Miklós ki előbb a Tribunánál működött, jelenleg pedig Beszterczen könyvvivő,³ továbbá Voilean Miklós nagyszebeni esperes megválasztva lettek, kik közül Voilean régebben a „Telegraful Romanu” szerkesztője a mérsékelt irányú, Piso Sabin és Román Miklós ellenben a Tribuna párthoz tartoznak, utóbbi a „Replik[a]” sajtó perben egy évi állam fogház büntetésre elítélve is lett.

Végül a szelistyei kerületből részt vett Cristea Miklós és Lebu Sándor nagyszebeni lakosok, mint a szelistyei illetve keresztényszigeti orsz. gyűl. képviselő választói kerületek képviselői lettek megválasztva a nagyszebeni román gyűlésre és pedig az orsz. gyűl. képviselő választók 1892 év Január hó 10-én Szelistyén Dr. Maier Miklós szelistyei esperes elnöklete alatt megtartott gyülekezeten, s így azok az orsz. gyűl. képvis. választó kerület megbízása és képviseletében vettek részt a román gyűlésen. –

Ezen két egyén magatartására nézve bátor vagyok megjegyezni, hogy ezek a higgadtabb párthoz tartoznak. –

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását. –

Nagyszeben, 1893. Szeptember hó 18-án

Thalmann Gusztáv
főispán

¹ Piros ceruzával aláhúzva.

² Ua.

³ Banktisztviselő (?).

D

1893 szept. 26

Br. Bornemissza Károly Szolnok–Doboka megye főispánjának jelentése a belügyminiszterhez az 1893. évi szebeni román nemzeti gyűléssel kapcsolatban Mihali Tivadar politikai magatartásáról

B. M. eln. 1893 – III – 3394 (3912/893)

Szolnok–Dobokavármegye főispánjától.

Sz. 25 1893

Bizalmas

Kegyelmes Uram!

Nagyméltóságodnak folyó évi 3394¹ eln. szám alatt kelt magas leiratára hivatkozással tisztelettel jelentem, hogy a nagyszebeni gyűlésben részt vett és nagyméltóságod által közölt egyének mindenike foglalkozik államellenes dolgokkal s ezek közül dr. Mihályi Tivadar deési ügyvéd magatartását lehet leginkább tudni, mert nevezett különböző ürügyek alatt több ízben rendez összejöveleteket és igen gyakran – természetesen burkoltan – tesz államellenes nyilatkozatokat.

Ő az, ki mint a vármegye központján lakó román irányszerepet visz s kinek utasításai szerint, a vármegye különböző vidékein lakó többi szereplők, izgatják a különben igen békés természetű román köznép különböző rétegeit s ki által összeköttetést tartanak a román érdekek előmozdítói országos vezetőségeivel.

Hogy nevezettek *kiknek megbízásából vettek részt a nagyszebeni gyűlésen azt tisztán kifürkészni nem lehet,*² – magam azt tartom, hogy a különböző ürügyek alatt rendezett összejöveletek alkalomával vettetek fel a kérdések és ezen lakmározók, bízzák meg az illetőket – a román nép zömének tudtán kívül – egy vagy más gyűlésekbeni részvétellel.

Megtettem intézkedéseimet, hogy ezen üzelmek éber figyelemmel kísértessenek. Mihelyst tehát biztos adatok birtokában leszek, nagyméltóságodat értesíteni és intézkedni fogok aziránt is, hogy az illetékes hatóságok a megtorlást eszközöljék.

Nagyméltóságodnak kiváló tisztelője

Deés, 1893 szeptember 26-án

Báró Bornemissza Károly
főispán.

¹ Piros ceruzával aláhúzva.

² Ua.

E

1893. okt. 16

*Br. Apor Gábor, Nagyküüllő megye főispánjának jelentése a nagyszebeni román nemzeti gyűlés
megyei részvevőiről*

B. M. eln. 1893 – III – 3394 (3955/893)

Nagy Küüllő megye Főispánja

Szám 748

1893.

Nagyméltóságú magyar királyi belügyMinister Úr!

3394/eln. számú magas rendeletére való hivatkozva, mely szerint jelentés teendő, hogy a Nagy Szebenben július hóban tartott román gyűlésben részt vett Nagy Küüllő megyei tagok minő magaviseletük és kitől és mikor választattak meg, van szerencsém a következőket jelenteni:

1) Segesvári járás:

Dr. Diakonovics Cornél jelenleg az „Albina” titkárja, felesége bécsi. Előbben a „Rumänische Revue” szerkesztője volt. Csak annyit tudtam meg bizalmasan a Nagy Szebeni városkapitánytól, hogy jelenleg nolens volens az Albina igazgatójának nézeteinek hódolva a mérsékeltbb párthoz tartozik.

2) Medgyesi kerület:

Eddig csak annyit tudtam meg, hogy Dr Mureczianu¹, a Brassóban megjelenő Transilvania szerkesztője, Papp G. hidegvizi birtokos nyughatatlan ember, agitátor. Berinde E. Bella Aurel, Stetiú Sándor és Corusia Döme itt ismeretlenek.

Moldován J. medgyesi gör. kath. esperes eddig mindig jól viselte magát, mérsékelt és békeséges volt, azonban az utolsó időben rosszul viseli magát, még a Tribunába is ír. Állítólag azért kezdett most nyugtalankodni és mozogni, mert kanonok akar lenni, a mi csak mutatná milyen qualificatiót kívánnak Balásfalván a kanonoki stallumra.

Chendi J. asszonyfalvi pap egy meg nem bízható, nyughatatlan egyén.

3) Kőhalmi járás:

Dr Russu Oktaviánról egyelőre csak annyit tudok, hogy egy oláh pap fia, közelebről többet fogok róla jelentetni.

Ezen egyének megbízatásukat állítólag egy 1890. évben Medgyesén tartott ülésben nyerték,² de nem mind; mert akkor Román Dénes, medgyesi ügyvédi fogalmazó elnöklete alatt a román ajkú képviselő választók³ tartottak értekezletet, vagy 40-en voltak jelen, azonban csak titkos gyűlésnek nevezhető, mert felhívás a választókhoz nem lett kiadva.

Érdekes az, hogy ezen az értekezleten a következők lettek megválasztva :

Medgyesről: Moldován János esperes és Chendi János asszonyfalvi gör. kel. pap.

Segesvárról: Moldován, segesvári gör. kel. pap és Sandru János, Segesvár városi közgyám.

Nagy Selykről: Rakocza körorvos.

Szt. Ágotháról: Piso gör. kel. esperes.

¹ Értsd: Mureşianu.

² Piros ceruzával aláhúzva.

³ Ua. kétszer aláhúzva.

Ebből azt következtetem, hogy azok, kik Nagyméltóságod által közölt névjegyzéken fordulnak elő, csak önmagukat választatták meg.

Fogadja Nagyméltóságod alázatos tiszteletem kifejezését:

Segesvár, 1893 évi október hó 16-án

Báró Apor Gábor
főispán

F

1893 okt. 30

Jakabffy¹ Imre Krassó-Szörény megyei főispán jelentése Hieronymi Károly belügyminiszternek az 1893. júl. 23-i szebeni román nemzeti gyűlés megyei részvevőiről, 1 melléklettel

B. M. eln. 1893 – III – 3394 (4132/893)

44 szám
f. res. 1893.

Krassó Szörény vármegye főispánjától,

Nagyméltóságú magyar királyi BelügyMinister Úr!

Folyó évi 3394/el. szám alatt kelt intézvénynek eleget teendő, van szerencsém az ez évi július hóban Nagy-Szebenben tartott román gyűlésben részt vett küldöttségi tagok névjegyzékét nek visszazárása mellett mély tisztelettel jelenteni, hogy az abban megnevezett egyének a román nemzeti párt vezéregyéniségei, a kiknek működése az ismeretes nagy-szebeni román nemzetiségi programmpontok megvalósítására irányul.

Nevezett egyének a vármegyebeli országgyűlési választó kerületnek román nemzetiségi párti választói képviselőiben vettek részt a nagyszebeni gyűlésen², a mennyiben ugyanis az 1881. év folyamán Nagy-Szebenben tartott román nemzetiségi nép, illetve nagygyűlés határozatához képest minden választó kerületben, a hol románok kellő számban lagnak, a román nemzetiségi párt szerveztet² oly formán, hogy a román választóknak az országgyűlési választásokkal szemben követendő magatartásának valamint egyáltalán a románok politikai helyzetének megbeszélése céljából minden egyes választó kerület meghatározott számú delegátusokat² küld az említett nagy-szebeni gyűlés által megalakított végrehajtó bizottságba, mely Nagy-Szebenben tartja üléseit.

E határozat következtében az egyes választókerületek mindenkor az országgyűlési képviselő-választások előtt a hatóságnak bejelentett és rendszerint gyéren látogatott üléseken megválasztották delegátusait és így lettek a névjegyzékben megnevezett egyének is az 1892. évi országgyűlési képviselőválasztások alkalmából megválasztva.

A szóban forgó júliusi román gyűlésre tehát külön megbízás nem adatott, illetőleg e célból külön delegátusok választva nem lettek.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Lugoson. 1893. évi október hó 30.

Jakabffy Imre
főispán

¹ *Jakabffy* Imre (1850–?) szabadelvű, kormánypárti politikus. 1883-tól Krassó-Szörény ni. alispánja, 1887-től a megye főispánja. 1898-ban, majd 1910–12-ben belügyi államtitkár, 1903–05 között a képviselőház alelnöke.

² Piros ceruzával aláhúzva.

*Melléklet:**Krassó Szörény vármegye:*

Nemes bogsani kerület: Brediceanu C. lugosi ügyvéd, Dr Diaconovich Nagy Szebeni lakos Dr Oprea Aurel bogsáni ügyvéd. *Karánsebesi kerület:* Popoviciu M. Orsovai esperes, Ghidiu A. karánsebesi esperes, Jónás J. karánsebesi sztszéki ülnök. *Nagy Zorlenczi kerület:* Haczeg Titus, lugosi ügyvéd, Stiopone M. remete pogányesti lelkész. Popoviciu J. nyugalmazott cs. k. százados Karánsebes. *Szászkai kerület:* Tieran J. Oraviczai könyvkereskedő. *Szászkabányai kerület:* Dr Nóvák A. fehértemplomi ügyvéd, Dr Mangiuca A oraviczai ügyvéd, Braia Miklós nagytikványi földész. *Lugosi kerület:* Dr Popoviciu György lugosi gör. kel. esperes Dr Petroviciu István lugosi ügyvéd. *Oraviczabányai kerület:* Dr Mocsonyi Jenő kápolnási birtokos Sepecian Lucian lelkész. *Oraviczai kerület:* Rosiu Micu f. fehértemplomi ügyvéd Babes budapesti lakos. *Facseti kerület:* Dr Popoviciu Aurél ismeretlen Olariu Sebestyén facseti gör. kel. esperes.

20.

A „Stráža” újvidéki szerb lap indulása és Branković György patriarcha ügye¹

A

1893 júl. 9

Miletić Szlávko, Miletić Szvetozár fiának nyilatkozata a „Stráža” újvidéki szerb lap bejelentése tárgyában²

Z. 1893, 104. sz.

Jović „Stráža” című lapja 4. számának vezető helyén a lap tulajdonosai és a szerkesztőség „ünnepélyesen ígérk”, hogy az előfizetőktől befolyó tiszta jövedelmet Miletić eltartására fordítják majd.

Mint Miletić fia nem engedhetem meg, hogy az ő nevét ilyen közönséges reklámba vonják be, melynek nincs más célja, minthogy tájékozatlan embereket előfizetésre késztesen. Miletić

¹ A századforduló magyarországi szerb nemzetiségi politikájában emlékezetes ügy volt a „Zmejanović contra Branković” sajtó és egyházi polémia, amelyet *Zmejanović* Gábor verseci püspök nyilvánosan 1899-ben indított el *Branković* György patriarcha ellen. A szerb kongresszusi választmányt és a minisztériumot is foglalkoztató polémia kiinduló pontja az a sikkasztási vád, amit eredetileg Jovan *Grujić* (1840 – 1907) szerb tanár és a Srpski Narod klerikális irányzatú, kormány szubvencióból élő lap és Stevan *Jović* (1849–?), a Zastava volt és az 1893-ban párton kívüli programmal indított Stráža újvidéki lap szerkesztője emeltek Branković ellen. A vád szerint a patriarcha zombori esperes korában a kerületéhez tartozó 18 községtől felvett és más egyházi illetékek egy részét nem továbbította a nemzeti egyházi alapokhoz. Az ügyet Jović Strážája közölte először, amely lap üzleti fogásaival szemben mind Miletić fia (A), mind a „Zastava” szerkesztősége tiltakoztak, utóbbi a lapnak a kormányügynökként kezelt Grujić-csal való kapcsolata miatt (*Znanja radi.* – Tudomásul. Z. 1893. júl. 14.107. sz.). A támadásokra a patriarcha a Branikban nyilatkozott (C), s bár a nyilatkozathoz csatolt levélben Grujić lapüzérkedési módszereit leleplezi, nyilatkozatával saját híveit sem nyugtatta meg. Az ügy közel félévtizedes hallgatás után Zmejanović verseci püspöknek a kongresszusi választmány előtt Branković ellen emelt feljelentésével folytatódott. A kongresszusi választmány „elvileg” Branković ellen döntött (vö. Vizsgálat Brankovics pátriárka ügyében és Vizsgálat Brankovics pátriárka ellen, E. 1899. jún. 27. és júl. 1. 176. és 180. sz.), a patriarcha azonban a helyén maradt, s a kormányzat az ügyet elhallgattatta.

² A közvélemény eredeti címe: *Izjava.* – Nyilatkozat.

őszinte barátainak mihez tartása végett kijelentem, hogy atyám megélhetését biztosítja a Zastavából befolyó jövedelem, ha pedig a „Zastava elesnék”, – amint ezt Jović ur jósolja – biztosabb támaszt és jobb barátot talál Miletic a saját fiában, mint Jović „Strážájában”.

Miletic senkitől sem fogad el adományokat és senkitől sem fog elfogadni. Meg van elégedve, azzal, amit a „Zastava” nyújt, s én mint fia „határozottan elutasítom a Jović reklámjának zavaros forrásából felajánlott segítséget.

Találjon ki, Jović úr, „Strážája” számára valami más ötletet.³ Mert ez nem válik be.

Bécs, 1893 júl. 4-én

Szlavko Szv.[etozár] Miletic⁴

B

1893 júl. 14

A „Zastava” szerkesztőségének tiltakozó nyilatkozata Sztevan Jović „Stráža” című lapja ügyében¹

Z., 1893, 107. sz.

Minden oldalról üdvözetekkel és azzal a kívánsággal áraszt el bennünket a nép, hogy ne bocsátkozunk vitába Jović „Sztrázsájával”, miután ez a lap feladatául tűzte ki, hogy velünk szemben kihívó magatartást tanúsítson, minket nyilatkozatokra és válaszokra kényszerítsen – a népnek pedig ebből már untig elege van.

Ennek a kívánságnak óhajtunk eleget tenni, mert valóban lapunknak nagyobb és fontosabb feladata is van, a belső ügyeinkbe tartozó vitában való résztvételnél.

A „Zasztavának” nem ártott, sem a „Branik” sem a „Novo Vréme” nem ártanak neki a kaució nélküli helyi lapok, s így nem fog ártani a „Sztrázsa” sem.

Akinek ízlése megengedi, hogy a „Zasztava” mellett a „Sztrázsát” olvassa, annak ízlésén nem óhajtunk javítani.

Az viszont, hogy vájjon Jović úrnak továbbra is a „Zasztavánál” kellett volna maradnia, teljes mértékig a tulajdonosok ügye volt, akik nem nézhették közömbösen, hogy szerkesztőjük minduntalan barátokozék azzal a Jotával², aki Mileticnek legnagyobb ellensége, s hogy támadja pártunk olyan férfiai, akiket azelőtt magasztalt.

Miután Jović úr eltérő véleményen volt, Jotával való barátkozását és pártunk tagjainak támadását tovább folytatta, s úgy vélte, hogy éppen ebben az irányban kell tevékenykednie, a tulajdonosok nem akarták és nem is tehették, hogy további ténykedését összetett kézzel tűrjék, s így arra kérték, hagyja el szerkesztőségüket. Nem magától értetődő eljárás ez?

Jović úr nem várva be a párt döntését, megindította a „Sztrázsát”, s így a „Zasztavához” visszavezető kaput önmaga csukta be – a tulajdonosoknak pedig pártunkkal egyetértőleg új szerkesztőségről kellett gondoskodniok.

Időközben kitudódott, hogy Jović úr Jotával való barátkozásában oly messzire ment, hogy ettől még kéziratokat is elfogadott a „Zasztava” számára, s ebben ezeket még közé is tette – amint ezt már közöltük is, s amiről szerkesztőségünkben bárki meggyőződhetik.

Akinek mindez nem elegendő, – annak semmi sem bizonyíthatja be a szerkesztőség-változás szükségességét, – egyébként felesleges beszélünk a „Sztrázsa” keletkezéséről és helyzetéről.

Ennek következtében a központi bizottság³ döntéséig felhagyunk minden további vitával a „Sztrázsával” szemben, és átengedjük nyugodt lélekkel [az ügyet] a szerb népnek, hogy mondja ki ítéletét.

Újvidék, 1893. júl. 13.

A „Zasztava” szerkesztősége.

³ Az eredeti szövegben: „Kniff”-jét.

⁴ Miletic Slavko, aki már 1892-től a Zasztava „tulajdonosaként” szerepel a lapon, ez idő tájt a bécsi egyetem hallgatója volt.

¹ A közlemény eredeti címe: *Znanja radi*. – Tudomásul.

² Értsd: Jovan Grujić.

³ Értsd: A szerb nemzeti radikális párt központi bizottsága.

C

1894 febr. 6

*Branković György karlócai gör. kel. szerb patriarcha nyilatkozata a „Stráža” újvidéki szerb lap részéről személye ellen történt támadás ügyében*¹

Br., 1894, 10. sz.

Öszentsége Branković György patriarchától egy melléklettel ellátott nyilatkozatot kaptunk azzal a kéréssel, hogy lapunkban közöljük. A nyilatkozat így hangzik: Miután a „Sztrázsa” című újvidéki helyi lap már hosszabb ideje rendszeresen lázít személyem ellen, sőt közönséges bűncselekményeket emleget, mégpedig azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy állásom és tekintélyem kárt szenvedjen, a lelki gondozásomra bízott szerb népet pedig – legalább is azt a részét, amelyre fenti lapnak befolyása van – tőlem elidegenítsék, s abból az alkalomból is, hogy egyes szerb és idegen lapok közölték, mintha elszántam volna magamat, hogy az illető lap ellen sajtópert indítsak, van szerencsém egyszer és mindenkorra ezúton kijelentem a következőket:

1. Mint az ezeken a részekén levő pravoszláv szerb egyház feje a múltban és a jelenben is szent kötelességemnek tartottam és tartom, hogy az ilyen, személyemre nézve súlyos kísértésben szent egyházam alapszabályait és követeléseit követem, és nem kezdek politikai okokból eredő személyi harcot senkivel, sem pedig ilyen harcban nem viszonzom a rosszat rosszal, hanem főpapi kötelességemnél fogva a legfőbb igazságos bíróhoz fohászkodom, hogy a reám bízott egyház eltévedt fiait is lelkiismeretükre ébressze, és bocsássa meg bűneiket. Ezen, semmivel meg nem ingatható álláspontom következtében kijelentem, hogy sem a jelenben, sem a jövőben egyetlen lappal sem – legyen az bármily tekintélyes – nyilvános fejtegetésekbe és vitákba nem bocsátkozom, és a nyilvános orgánumok kifakadásai, szidalmi és támadásai ellen a szabad sajtóról szóló törvény útján vagyis az esküdtbírótság útján panaszt tenni nem fogok.

Azonban tekintet nélkül a tisztségem és állásom által meghatározott fenti kiindulópontokra, nem vallom, hogy akár egy újságpolemia, akár egy esküdtszéki nyilvános tárgyalás egyben a közügy rendezését is szolgálná, így a reám bízott nép lelki gondozását, vagy pedig elősegítené annak az árnyak eltűnését, amely a főpásztor és a hívők egy része közötti ilyen harcból magának az egyháznak belső vonatkozásaira is feltétlenül reá vetődik. Mint lelkiatya és egyházfő nem tudnék választ adni a lelkiismeretemnek, ha a legkisebb alkalmat is nyújtanám arra, hogy néhány személy elvakultsága és szenvedélye miatt közbírálatnak tegyem ki a reám bízott szentegyház összes hívőinek érdekeit.

2. Mint alkotmányos ország polgára pedig vallom, hogy a fent említett lap által használt eszközökkel az én polgári becsületem nem mocskolható be, miután én Isten kegyelméből meglehetősen hosszú életemet mint ennek az országnak polgára tisztességgel és becsülettel éltem le, élvezve a ritkaság számba menő kitüntetéset minden, bármely valláshoz és nemzetiséghez tartozó polgártársam részéről, s ma mint öregembernek nem kell attól tartanom, hogy polgártársaim előtt bemocskolhatnak a tegnap óta felszínre került emberek és lapok, utóbbiakat sem én nem ismerem, s az említettek sem ismerik azokat, akik velem éltek le életüket.

Azonban, ha polgári becsületem miatt nincs is okom félnem, mégis mint ezen állam alkotmányának és törvényeinek hűséggel odaadó alattvalója, és tekintettel arra, hogy a fenti lap a büntetőtörvénybe ütköző cselekményeket ró rám, továbbá tekintettel arra, hogy e cselekmények és az ezekből eredő bűnösség megállapítására a rendes királyi bíróság illetékes; mindenkit felszólítok, hogy, aki hosszú életemből bármilyen bűnügyi vagy kihágási cselekményemről tud, tegyen illetékes bíróságomnál feljelentést, én pedig minden egyes tettemért, már polgári kötelességemnél fogva is, a bíróság előtt felelni fogok.

¹ A közlemény eredeti címe: *Izjava patrijarhova*. – A patriarcha nyilatkozata.

3. Ami pedig az „Offenes Schreiben an Seine Excelenz den k. ung. Cultus-Minister Grafen Albin Csáky” című röpiratot illeti, amelyet a múlt hó végén – mint értesülök – Újvidéken terjesztettek, és amellyel az ismert Dr. Jovan Grujić mint a személyem elleni összes támadások fő szerzője nyilvánosan bemutatkozott – röviden csak azt jegyzem meg, hogy az illető személy múltja az egész szerb nép előtt eléggé ismert, én pedig tartozom azzal az Isten kegyelméből, népem szeretetéből és ő cs. és kir. Felseje bizalmából viselt méltóságomnak, hogy az illetővel semmiféle nyilvános harcra nem bocsátkozom.

Arra, hogy az illető miért támadja annyira személyemet, és ténykedésének mik az indító okai, mindenki könnyen meglátja a magyarázatot a jelen nyilatkozat végén közölt, hozzám intézett leveléből, amelyet nyilvánosságra hozok, de amelyre néki válaszolni nem tartottam érdeemesnek, amivel kétségkívül tudtára adtam, hogy felajánlott szolgálatát nem fogadom el, hanem megvetéssel elutasítom.

E levél tartalma alapján, s ez ember egész múltjának ismeretében mindenki, akár barát, akár ellenség, aki tárgyilagosan tud gondolkodni, ítélje meg, hogy megteheti-e alulírott, mint e részeken lévő szerb pravoszláv egyház feje, hogy ilyen emberrel az esküdtszék elé álljon, az egész ország előtt vele perbe szálljon, anélkül, hogy ne vétene állása, tekintélye és méltósága ellen?

Úgy vélem, hogy éh ezt nem tehetem, nem kockáztathatom, hanem a felém dobott kesztyűt ugyanazon méltatlankodással kell elvetnem, amint annak idején a fizetség ellenében felajánlott barátságot utasítottam vissza.

Karlóca, 1894. január 21 (február 2).

Branković György
karlócai érsek, metropolita és szerb patriarcha

Melléklet:

Dr. Grujić János Branković György patriarchához intézett levelének másolata

Magas Főtisztelendőség!

Kérem kegyesen megengedni, hogy üdvözljem magas főtisztelendőségedet nemcsak a szerb patriarchátus trónjának elfoglalásakor, hanem a mai Szent György nap alkalmával is, és hogy szent jobbát hódolattal megcsókoljam.

Magas Főtisztelendőség!

A szerb patriarchátus trónjához huszonkét évi közmunkásság fűz. A „Srpski Narod” című lapot a boldog emlékű Sámuel² patriarcha alapította az 1868. évben. Nagy segítséget nyújtott, és az ő támogatásán kívül az összes akkori püspökök kötelezték magukat évenként 20 példány előfizetésére. Sámuel patriarcha halála után azonban – a boldogult Nikanor püspök kivételével – egy félév leteltével senki már egy krajcárt sem adományozott.

A boldogult Germán³ patriarcha 100 példányt és havi 100 forintot adományozott, míg a mai adminisztrátor ő magas főtisztelendősége Vasziliján püspök úr mint a szerb patriarchátus adminisztrátora havi 200 forintot.

Nem tudom, hogy magas főtisztelendőségnek minő szándéka és programja van – meggyőződésem azonban, hogy az mind az egyháznak, mind a népnek is javára válik.

Nem merem közszereplésemet magas főtisztelendőségnek továbbra felkínálni, bátorkodom csupán kegyért folyamodni.

Mindenek előtt bátorkodom magas főtisztelendőséged figyelmét felhívni, ne engedjen senki rábeszélésének új lap alapítását illetőleg. Egy új lap rendkívül sokba kerül!!! – és célra nem vezet!

² Maširievic Sámuel patriarcha.

³ Angyelic Germán patriarcha.

Ha magas főtisztelendő méltóságod célszerűnek találja, hogy lapomat hallgatólagosan havi 200 forinttal segélyezze, magától értetődik, hogy e ténykedés teljesen meg fog felelni magas főtisztelendő méltóságod intencióinak. Senkit nem támadunk!

Ha magas főtisztelendő méltóságod ezt mint patriarcha nem teheti meg, vagy célszerűbb szándékai vannak, akkor arra kérném, hogy október elsejéig csupán segélyezzen. Ez összesen négy hónap; az egész áldozat, mellyel a patriarchátustól megválók 800 forintot tenne ki. (800 forint osztrák értékben.) Addig is összes ügyeim annyira rendeződnének, hogy életem minden további alakulása rendes kerékvágásba kerülne.

Amikor jónak látja dr. Ružić útján kérek értesítést. Nekem tanítványom volt, magas főtisztelendő méltóságodnak pedig sógora.

Hódolatteljesen csókolom szent jobbját, odaadó híve

Dr. Grujić János s. k.

1890. május 5-én.

21.

Az 1893. évi „borossebesi királyi válaszok” képviselőházi vitája¹

A

1893 aug. 22

Fábián László Arad megyei főispán jelentése Hieronymi Károly belügyminiszternek Pável Mihály nagyváradi gör. kat. püspök borossebesi audienciája tárgyában

B. M. eln. 1893 – I – 1670 (3337/893)

Aradvármegye és Arad sz. kir. város főispánjától.

83. sz.

f. e. biz.

Nagyméltóságú m. kir. Belügyminister Úr!

Kegyelmes Uram!

Pável Mihály, nagyváradi gör. cath. püspöktől a mai napon átíratot vettem, melyben arról értesít, hogy – miután Aradvármegye szintén egyházmegyéje területközébe esik, Ő császári

¹ Az 1893. évi őszi hadgyakorlatok alkalmával az uralkodó az Arad megyei Borossebesen fogadta a román egyházak küldöttségeit. A gör. kel. román küldöttséget Mețianu János aradi gör. kel. püspök, a későbbi metropolita, a görögkatolikusokét Pável Mihály nagyváradi gör. kat. püspök vezette. A román püspökök üdvözlő beszédeire adott válaszaiban („borossebesi királyi válaszok”) az uralkodó hangsúlyozta, hogy „minden nemzetiség a más nemzetiségekkel való békés egyetértést fenntartani, valamint a törvényeket és az ország alkotmányát egyformán tisztelni tartozik”. A király a közelmúltban lezajlott aradi és nagyváradi román ellenes tüntetésekre utalva azt is kijelentette, hogy a „túlzó sovinizmus és [a] kárhuzatos utcai kihágások távol állanak az igazi hazafiságtól”. A borossebesi királyi válaszok körül 1893. okt. 5–10. között lezajlott a képviselőházban az év legnagyobb vitája a nemzetiségi kérdéstről. A királyi válaszok miatt a függetlenségi (Bartha) és a nemzeti párt (Apponyi) határozati javaslatokban követelték, hogy a képviselőház fejezze ki rosszaságát a kormánnyal szemben a királyi válaszokban foglaltak miatt. Wekerle és Hieronymi válaszoltak az ellenzék (Bartha, Apponyi, Horváth, Szederkényi) felszólalásaira. A kormányválaszok közül kivált Hieronymié érdemel figyelmet, mert átfogó képet ad az akkori belügyminiszter nemzetiségi politikájáról. A vita további felszólalásai közül megemlíthjük gr. Csáky Albin kultuszminiszter beszédét az ügy kapcsán az 1891. évi kisdedóvó törvény végrehajtása tárgyában (Képv. Napló, 1892–97, XIII. 125–126. l.) és Kulman János felszólalását a „pan-szlavisticus mozgalomról” (Képv. Napló, 1892–97, XIII. 168–173. l.), amely a porosz nemzeti-ségi politikára hivatkozva hirdeti: „Ha a magyarság csak részben utánozta volna a nagy Németország chauvinizmusát, nem kellene most drága időnk nagy részét a nemzetiségi kérdések vitására fecsérelni”.

és apostoli királyi Felségének borossebesi látogatása alkalmából, egy – a kerületbeli g. cath. papságból alakítandó küldöttség élén ő Felsége előtt tisztelegni óhajt.

Midőn erről Nagyméltóságodat f. évi augusztus hó 16-án 3172. eln. szám alatt kelt rendelete kapsán és hivatkozással folyó hó 19-én 82. f. e. biz. szám alatt kelt jelentésemre, tisztelettel értesíteném, van szerencsém egyben nevezett püspök által mondandó beszéd szövegét, melyet hozzám küldött meg, két példányban felterjeszteni.

Végül felkérem még Nagyméltóságodat, miszerint az udvari ebédekre meghívandók névjegyzékébe pótlólag Pável Mihály püspököt is felvenni méltóztassék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Aradon 1893. augusztus hó 22-én

Fábián László
Főispán

B

1893. aug. 24

*Papp Ignáth aradi gör. kel. egyházmegyei ülnök bejelentése Hieronymi Károly belügyminiszternek
a Borossebesen tisztelegő gör. kel. román egyházmegyei küldöttség tárgyában*

B. M. eln. 1893 – I – 1670 (3349/893)

3661 sz.

1893.

Nagyméltóságú Minister Úr!
Kegyelmes Uram!

Nagyméltóságodnak folyó hó 21-ről 3253 eln. sz. a. kelt magas leirata folytán, van szerencsém az Ő császári és apostoli királyi felségénél, folyó évi szeptember hó 10-én tisztelegő aradi gkel. román egyházmegyei küldöttség tagjainak névjegyzékét három, a tartandó beszéd szövegét pedig két példányban /. alatt mellékelve, mély tisztelettel felterjeszteni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Aradon, 1893. évi augusztus 24-én

Mețianu János püspök úr
Ő Méltósága távollétében és megbízásából,
Papp Ignáth
ülnök

Melléklet:

Névjegyzéke az Ő császári és apostoli királyi Felségénél 1893-ik évi szeptember hó 10-én tisztelegő aradi gkel. román egyházmegyei küldöttség tagjainak.

A küldöttség Mețianu János aradi püspök vezetése alatt alakulna a következő tagokból:

Goldisiu József, archimandrita, püspöki helynök. Hamsea Ágoston, protosyncel semináriumi igazgató. Papp Ignác, esperes, egyházi előadó ülnök. Gurban Szilárd, esperes. Bocșian Mózes, esperes. Groza János, esperes. Cornea János, esperes. Belesiu Vazul, esperes. Popoviciu György, esperes. Besan József, esperes helyettes. Popoviciu Dénes, szentszéki ülnök. Dr. Trailescu János, tanár. Dr. Barbu Demeter, lelkész. Gurban János, lelkész. Halicu Zacharias, lelkész. Mihuliu Ágoston, lelkész. Coloja Tivadar, lelkész. Oprea Lázár, lelkész. Chirila Axentie, lelkész. Cimponeriu János, lelkész. Morariu János, lelkész. Ursu József, lelkész. Popescu György, lelkész. Petranu

János, lelkész. Avram János, lelkész. Lázár Gábor, lelkész. Belesiu Ágoston, lelkész. Giulani János, lelkész. Codreanu János, lelkész. Cornea Szimeon, lelkész. Montia Florián, lelkész. Zaslo Parthén, lelkész. Popoviciu Athanász, lelkész. Marchisiu Mózes, lelkész.

C

1893 szept. 10

Mețianu János aradi gör. kel. püspök üdvözlő beszéde és a király válasza borossebesi fogadás alkalmával¹

N., 1893, 251. sz.

„Császári és apostoli királyi felség! Legkegyelmesebb urunk! Hazánk összes népei határ talán örömet éreznek mindannyiszor, valahányszor szerencsés alkalmuk adatik felségedet körükben üdvözölhetni. Hasonló határtalan örömtől áthatva, legnagyobb részben gör. kel. román egyházmegyémhez tartozó hívek által lakott eme vidék papsága és népe is, legmélyebb hódoló tisztelettel sietünk ez alkalommal is a gör. kat. román nemzeti egyházunk nevében, eme határtalan örömmel, egyben felséged dicsően uralkodó királyunk és a felséges uralkodóház iránti törhetetlen hűségünknek, ragaszkodásunk és alattvalói hódolatunknak kifejezést adni. Nemzeti egyházunk sem a jelen nehéz körülmények között, sem egyáltalán soha nem szünik meg szem előtt tartani azon magasztos hivatását, mely szerint nemcsak hívei boldogítására törekedni, hanem az evangéliumi szeretetet vallás és nyelvkülönbségre való tekintet nélkül, felséged összes alattvalói között terjesztetni és ezáltal szeretett hazánk boldogítására is közreműködni vallásos feladatának tartja. Egyházunk e vallásos hivatása és ez alapon való közreműködése felséged legmagasabb atyai kegyeiben találja leghatalmasabb támaszát, mert meg vagyunk győződve, hogy felséged atyai szíve, dicsőséges uralkodása alatt élő összes népeinek egyenlő boldogítását óhajtja. A legmélyebb hálaérzetünk kifejezése mellett, mély alázatossággal kérjük Felségedet, hogy tántoríthatatlan hűségünk, ragaszkodásunk és jobbagyi hódolatunk kifejezését tőlünk is legkegyelmesebben elfogadni, egyházunkat és törhetlen hűséggel eltelt népét továbbra is legmagasabb királyi kegyeiben részesíteni méltóztassék. Mi és egyházunk összes hívei, az őseinktől örökölt törhetetlen hűség és hódolati erényeknek táplálása mellett, nem szününk meg mindennapi imáinkban Isten áldását kérni Felséged legmagasabb személyére, a fenséges uralkodó házra és szeretett drága hazánkra, a melynek jóléte és felvirágzása összes népeinek közös törekvése. Se Traesca maiestateasa!! (*Lelkes éljenzés*).

A lelkes éljenzés lecsillapulta után a király ő felsége következőleg válaszolt:

„Szívesen biztosítom önöket változatlan kegyelmemről és jóakaró oltalmamról, mely minden alattvalómra vallási és nemzetiségi különbség nélkül egyaránt kiterjed.

Reményem egyébiránt és elvárom, hogy önök is befolyásuk által híveiket távol tartani fogják azon ártalmas izgatásoktól, melyek némely vidéken a nép félrevezetését célozzák, mert habár nyelvük nem ugyanaz, minden nemzetiség a más nemzetiségekkel való békés egyetértést fen[n]tartani, valamint a törvényeket és az ország alkotmányát egy formán tisztelni tartozik, s csak ily módon egyedül érhetik el valódi érdekeik és jólétük biztosítását és fejlődését.” (*Éljenzés*.)

¹ A Nemzet következő napi 252. számában „*Királyi leczke*” c. vezércikkében foglalkozik a román püspököknek adott királyi válasszal. – A közlemény címe: *A király Magyarországon*.

D

1893 szept. 10

Pável Mihály nagyváradi gör. kat. püspök üdvözlő beszéde és a király válasza a borossebesi fogadás alkalmával

N., 1893, 251. sz.

„Császári és apostoli királyi Felség! Legkegyelmesebb Urunk!

Midőn felséged ezen vidéket, melyre egyházmegyém a nagyváradi gör. kath. egyházmegye is kiterjed, a hadgyakorlatok alkalmából legmagasabb látogatásával kitüntetni méltóztatik, a legboldogítóbb érzet árasztja el fiúi és hű alatt valói keblemet, hogy Felségednek felkent királyi színe előtt megjelenni s úgy magam, valamint a jelenlevő vidéki papjaimnak, püspöki megyém összes papságának s hön szeretett világi híveimnek Felséged s az egész uralkodó ház iránt táplált tántoríthatatlan hűségünket, soha meg nem ingatható, mély és legbensőbb ragaszkodásunkat és jobbagyi hódolatunkat tolmácsolni szerencsés lehetek. Erős hit élteti hű alattvalói szívünket; teljes és mély a meggyőződésünk, hogy apostoli magyar királyi Felségednek épen úgy, mint dicső őseinek legkegyelmesebb atyai gondoskodása oda irányul, hogy a dicső jogara alatt élő magyarországi összes honpolgárok vallás-, faj- és nyelv különbség nélkül a szabadság, testvériség és egyenlőség szilárd alapján, szoros összetartásban és kölcsönös egyetértésben nyugodtan élvezhessék a szép magyar hazában a békének s ebből kifolyólag a haladásnak s jólétnek áldásait s midőn magamat, püspöki megyém összes papságát s világi híveimet Felséged legmagasabb kegyelmébe ajánlani bátorkodom, egyszersmind forrón kérjük a mindenható úr Istent, hogy apostoli magyar királyi felségedet felséges királyi asszonyunkat s az egész dicső uralkodóházat az ég bőséges áldásaival elárasztva drága hazánknak üdvére, valamint összes országainak és szeretett népeinek javára s boldogítására az emberi élet, legvégsőbb határáig teljes erőben és egészségben boldogul éltesse.”

Ő Felsége erre a következőleg válaszolt:

„Örömmel hallok azon meggyőződésnek nyilvánítását, miszerint atyai gondoskodásom oda irányul, hogy kedvelt Magyarországom összes honpolgárai, vallás- és nyelvkülönbség nélkül szoros összetartásban és kölcsönös egyetértésben nyugodtan élvezzék a béke, haladás és jólét áldásait s nem kétlem, hogy önök is ezen óhajtásom megvalósításában teljes odaadással fognak közreműködni, mert a mint egyrészt üres jelszavak hangoztatása, túlzó chauvinizmus és kárhazatos utcai kihágások távol állanak az igazi hazafiságtól, úgy másrészt hazafias kötelesség és az össze honpolgárok valódi érdeke követeli, hogy a békés egyetértés a nemzetiségek között, valamint az ország alkotmányának és törvényeinek tiszteletben tartása mindenütt és különösen e vidéken gondosan ápolassák és biztosítsák. Meggyőződve hogy e kötelesség teljesítésére önöket a jövőben is mindenkor készen fogom találni, fogadják hódolatuk és hű ragaszkodásuk biztosításáért szívélyes köszönetemet.” (Éljenzés.)

E

1893 okt. 5

A kérvényt bizottság jelentése és Bartha Miklós határozati javaslata a borossebesi királyi válaszok ügyében

Képv. Napló, 1892–97, XIII. 72–75. l;

Gr. Esterházy Kálmán jegyző (olvassa). A központi függetlenségi kör 28. és 29. számú kérvényei a Borossebesen és Kőszegen adott királyi válaszok tárgyában (Irom. 451).

Elnök: Az előadó kíván szólni.

Horváth Béla előadó: T. ház! (*Halljuk! Halljuk!*) Az országos függetlenségi körnek szervező bizottsága egy kérvényt adott be a Borossebesen ő Felsége által f. évi szeptember 10-én elmondott királyi válasz tárgyában, és sérelmesnek mondja a kérvényben először azt, hogy a Felség a román izgatásokkal szemben intő szavakat nem talált, holott az utcai demonstrációkat igen élesen ítéli el. Azt mondja a kérvény, hogy a kormány vétett a magyar állam eszméje ellen, továbbá, hogy az államfen[ntartó] magyar nemzet a nemzetiségek sorába lőn lesül[lyesztve], (*Halljuk! Halljuk!*) s mindezeknek alapján kéri a t. házat, hogy az 1848: III. tcz. értelmében a kormány felelősségre vonassék.

T. ház! Nem lehet szándékomban, hogy én terjedelmesen kiterjeszkedjem a vádak egyes pontjára, azonban kénytelen vagyok általánosságban megjegyezni; hogy miként a felolvasandó királyi szavak is mutatják, ebben az esetben a tényeknek elferdítésével állunk szemben. Szíves engedelmiükkel hivatkozom mindezen vádakkal szemben a Felség által elmondott királyi válaszokra, különösen a Mețianu és Pavel püspökökhöz intézett szavakra, melyek a következőket foglalják magukban. (*Halljuk! Halljuk! Olvassa.*) „Atyai gondoskodásom oda irányul, hogy kedvelt Magyarországom összes polgárai vallás és nyelvkülönbség nélkül szoros összetartásban és kölcsönös egyetértésben nyugodtan élvezzék a béke, haladás és jólét áldásait, és nem kétlem, hogy önök is ezen óhajtásom megvalósításában teljes odaadással fognak közreműködni; mert a mint egyrészt üres jelszavak hangoztatása túlzó sovinizmus és kárhuzatos utcai kihágások, távol állanak az igazi hazafiasságtól, úgy másrészt hazafias kötelesség s az összes honpolgárok valódi érdeke követeli, hogy a békés egyetértés a nemzetiségek között (*Felkiáltások a szélső baloldalon: Ez az!*), valamint az ország alkotmányának és törvényeinek tiszteletben tartása mindenütt, és különösen e vidéken pontosan ápolassák és biztosítsák.”

Helfy Ignác: Ezt Stájerországban is lehet így elmondani. (*Helyeslés a szélső baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobb felől.*)

Horváth Béla előadó: A Mețianu püspökhöz intézett királyi szavakban ez foglaltatik: „Reményem egyébiránt és elvárom, hogy önök is befolyásuk által híveiket távol tartani fogják azon ártalmas izgatásoktól, melyek némely vidéken a nép félrevezetését célozzák, mert habár nyelvük nem ugyanaz, minden nemzetiség a más nemzetiségekkel való békés egyetértést fen[ntartani], valamint a törvényeket és az ország alkotmányát egyformán tisztelni tartozik.”

T. képviselőház! Az imént felolvasott királyi szavakból azt következtetni, mintha itt alkotmányellenes nyilatkozatról lehetne szó, alig lehetséges.

Azt, hogy a Felség az utcai tüntetéseket élesen elítéli, azt hiszem, bővebben magyaráznom s indokolnom felesleges, mert hiszen maguk a kérvényezők is elítélik az utcai kihágásokat; mindnyájunknak meggyőződése, az hogy az ilyféle fontos dolgokban az utcának politikai és társadalmi kérdésekben való megnyilatkozása nemcsak felesleges, hanem minden körülmények között veszélyes (*Helyeslés jobb felől.*)...

Az előadó szerint a kérvényezők nem kérhetik a kormány felelősségrevonását, mert az csak valamelyik képviselő indítványára történhetik.

Miután nézetem szerint oly tárgyi momentumok nem forognak fenn, melyek a t. házat valamely irányban intézkedésre indítanák, sőt miként felolvastam, a királyi válaszból, maga a kérvény kellő alappal sem bír, kérem a t. házat, hogy a megejtendő tanácskozások után a kérvényi bizottságnak azon javaslatát, hogy a kérvény az irattárba helyeztessék, elfogadni méltóztassék (*Élénk helyeslés jobb felől.*)...

Bartha Miklós: T. ház! (*Halljuk! Halljuk!*) Az előadó úr az imént felolvasta azon választokat, a melyeket ő Felsége Borossebesen a görög-katolikus és görög-keleti egyházak küldöttségeinek tisztelgő hódolatára adott. Ezeknek felolvasásától tehát tartózkodom. Mindkét válaszban világos célzás történik azon mozgalmakra, melyek a legújabb időkben féktelen módon nyilvánulnak a román egyházakban, a román társadalomban s kiváltképen a román sajtóban. A ki-

rályi válasz jóakarató felhívást intéz a nemzetiségek között fennálló béke megóvása érdekében. Úgy, de, t. ház, az ismeretes román agitációnak éle, támadása, rágalma nem valamely nemzetiség ellen, hanem a magyar nemzet ellen van intézve. (*Úgy van! Úgy van! bal felől.*) Hogy ha a királyi válasz, ezen agitációkra czélozva, mégis csak a nemzetiségek között fennálló békét kívánja hangoztatni, akkor a királyi válasz a magyar nemzetet nemzetiséggé degradálja. (*Úgy van! Úgy van! bal felől.*)

Fájdalmasan vett erről tudomást a magyar nemzetnek minden rétege, (*Úgy van! a baloldalon.*) és jó szerencse, hogy alkotmányunk értelmében a korona szavaiért és tényeiért a kormány tartozik felelőssel, mert különben könnyen megrendülhetne az az őszinte és becsületes ragaszkodás, mely minden magyar emberben él a korona iránt, nemcsak kötelező hűségéből, de azon tántoríthatatlan meggyőződésből is, hogy Magyarországnak a Habsburg-dynastiára ép oly szüksége van, mint a dynastiának mi reánk. (*Úgy van! Úgy van! a bal és szélső baloldalon.*) Ha tehát beszédemben vád foglaltatik, az kizárólag a felelős kormányt illeti... Épen ezért, t. ház, a magam és azon párt nevében, melyhez tartozom, a következő határozati javaslatot van szerencsém benyújtani. (*Olvassa*):

„Határozati javaslat.

Hazánk életében a magyar faj mint államalkotó és összesítő tényező áll a többi fajok fölött. Ezen történelmi tény vonta meg a politikai határokat a magyar nemzet fogalma és a nemzetiségek fogalma között. E határvonalak keretében állami jogrendünk az egyéni szabadságra és polgári jogegyenlőségre, nem pedig a fajok középkori kiváltságaira lévén fektetve: az államegység elve véleménytusák harcaiban soha érintve nem volt, mert minden meggyőződés ebben kereste és ebben találta a haza és a trón alapzatának vésszszel daczoló szilárdságát.

Most azonban sajnálattal tapasztaljuk, hogy az új román agitáció, nem gondolva a haza és trón érdekeivel és a hazafias románnyelvű polgárok nyugalmával, belreformokra irányuló törekvések helyett, az alkotmányt, egész jogrendünket s ezzel a magyar állam létföltételeit terroristicus módon támadja meg és akként van titkon szerevezve, vezetve, fegyelmezve, anyagi eszközökkel ellátva, mintha az egész mozgalom egy külállam hadikészületeinek alkatrészét képezné.

Mindezek dacára a magyar kormány Borossebesen, a koronának a görög-katholikus és görögkeleti egyházak küldöttségei hódolatára olyan válasz adását tanácsolta, mely a magyar nemzetet a nemzetiségekkel egyenlő egyik nemzetiségnek tünteti fel; mi által szárnyat adott azon állam-bomlasztó törekvésnek, mintha Magyarország közintézményeiben minden faj egyenlő nyelvi és politikai és külön területi jogosultságra tarthatna igényt.

A kormány ezen ténye ellenkezően közjogunk értelmével, Magyarország belső tömörségének, nyugalmának és területi egységének, nagy érdekeivel: határozza el a képviselőház, hogy a kormánynak ezen eljárását rosszalja. (*Hosszantartó zajos tetszés és éljenzés a szélső baloldalon.*) Kelt Budapesten, 1893. október 5-én. Bartha Miklós, Boda Vilmos, Farkas Balázs, dr., Endrey Gyula, Papp Elek, Heckenast György, Vörös János, Várady Károly, Barabás Béla, Polónyi Géza, Molnár Józsiás, Babó Emil, Kállay Ferencz, Thaly Kálmán, Meszlény Lajos, Vécsey Endre, Lakatos Miklós, Helfy Ignác, Justh Gyula, Nánásy Ödön, Bozzay János, Okolicsányi László.”

F

1893 okt. 5

Részletek gr. Apponyi Albert beszédéből és határozati javaslatából a borossebesi királyi válaszok ügyében

Képv. Napló, 1892–97, XIII 76–91. 1.

Gr. Apponyi Albert: T. ház! (*Halljuk! Halljuk!*) A tárgyalás formájára nézve annyiban térek el az előttem szolt t. képviselőtársamtól, hogy beadandó indítványom felöleli mind a két kérvény tartalmát, vonatkozik mindazon királyi nyilatkozatokra, a melyekre nézve külön-

külön kérvények adtak be a házhoz. És megmondom, t. ház, hogy ezen eljárásomnak mi képezi indokát. Mi tudniillik, kik a ház ezen oldalán ülünk, arra az elhatározásra jöttünk, hogy a t. háznak felirat indítását fogjuk ajánlani ő Felségéhez a királyhoz. És a mi minket arra bírta, azt néhány rövid szóval leszek bátor kifejténi és azután a t. háznak engedelmével fel fogom olvasni azt a felirati javaslatot, melynek elfogadását kérem. *(Halljuk! Halljuk!)*

Az én felfogásom szerint is a királyi válaszok közül azok, a melyek politikai jelentőség tekintetében kimagaslanak, t. i. Borossebesen a görög-kath. és a görög-keleti vallású román papság küldöttségéhez intézett válasz és Kőszegen a dunántúli törvényhatóságok küldötteihez intézett válasz egyenként is sérelmes, együttes hatásukban pedig a legnagyobb aggodalmakra adnak okot. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon!)*

Alig szükséges az alkotmányos fogalmakban jártas e gyülekezetben, e házban hangsúlyozni azt, hogy ezen királyi nyilatkozatok megtételéért és ezeknek tartalmáért a kormány és egyedül a kormány felelős, hogy tehát a bíráló, mely azokat illeti, a kormánynak saját felelőssége alatt tett politikai ténykedésére vonatkozik. *(Helyeslés a baloldalon.)*

A borossebesi beszédnek bírálata, a borossebesi beszéd sérelmes voltának indoklására a dolog lényegében az én álláspontom ugyanaz, a mi előttem szólott Bartha Miklós tisztelt barátomé. *(Helyeslés a bal- és szélsőbalon.)*

A borossebesi legfelsőbb királyi nyilatkozat a nemzetiségi kérdésnek egész természetét az én felfogásom szerint ferde világitásba helyezi, midőn előtérbe helyezi a nemzetiségek közötti békés egyetértést, a hol eltekinteni kívánok attól, hogy közjogunk nemzetiségeket, mint testületeket és mint testületileg szervezett jogalanyokat nem ismer, hanem csak különböző nemzetiségekhez tartozó egyéneket. *(Élénk helyeslés a bal- és szélsőbalon.)* Tehát én a kifejezés precizitásának ezen hiányára nem fektetek súlyt, ámbár igen ajánlatosnak tartom, hogy valahányszor a kormány ő Felségének felkent személyét megszólaltatja, olyan szavakat adjon ajkaira, melyek minden félremagyarázást kizárnak. *(Helyeslés a baloldalon.)*

De nem ebben keresem a hibát. Abban keresem, hogy midőn a nemzetiségi izgalmak karaktere az, hogy azok a magyar nemzetnek politikai egysége és a magyar államnak integritása ellen intézett mozgalmak: a királyi intés a nemzetiségek békés egyetértésének fogalmát helyezi előtérbe, a mely fogalom a nemzetiségi föderalizmus eszméjének, nem pedig az egységes és felbontatlan nemzet eszméjének kifejezése *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélsőbalon.)*...

...kérem a t. házat, méltóztassék megengedni, hogy a felirati javaslatot felolvashassam. *(Halljuk! Halljuk! Olvassa.)*

A felirati javaslat bevezetése a negyedszázados alkotmányos korszak eredményeit összefoglalva hangsúlyozza a király és nemzet közötti egyetértés és bizalom szükségességét. Ezt fenyegetik a királyi válaszokkal kapcsolatos félreértések, melyek nyilván abból erednek, hogy a kormány helytelenül tájékoztatta az uralkodót a helyzetről és a szóban forgó kérdések állásáról.

...E nyilatkozatok közül jelentőségre nézve kimagaslanak azok, a melyek Borossebesen a gör. kath. és a görög-keleti román ajkú papság küldöttségéhez intéztettek, továbbá az, a mellyel Felséged Kőszegen a dunántúli törvényhatóságok hódoló tisztelgését fogadta. Az első helyen említett nyilatkozatok főleg a nemzetiségi izgatásokkal, az utóbbi az ország közhangulatával és közjogi viszonyainkkal foglalkozik.

Felséges urunk! Azok az izgatások, melyeknek nem magyar ajkú polgártársaink ki vannak téve, teljesen megérdemlik Felséged királyi figyelmét és szavát.

E polgártársaink túlnyomó többségükben hű fiai e hazának, törvénytisztelő polgárai ez államnak, mely nekik anyanyelvük használatában is mindazt a szabadságot biztosítja, mely az állam egységével és történelmi magyar jellegével összeférhető, egyébként pedig őket mindenben egyenlőknek tekinti a magyar fajhoz tartozókkal. És valamint Felséged atyai hajlandósága mindnyájukra kiterjed, úgy mi is testvéri szeretettel és bizalommal nézünk feléjük és azzal az eltökélt akarattal, hogy törvényadta jogait mindenkor tiszteletben tartjuk és őket az összes

állami intézmények igazságos és jótékony működése által mindig szorosabban kapcsoljuk e hazához. *(Helyeslés bal felől.)*

De épen ezen polgártársainkat kell megóvnunk olyan izgatások hatásától, melyek a nemzeti és állami egység felbontására czélzó eszméket terjesztenek, alaptörvényeink, sőt az országnak integritása ellen fondorkodnak, olykor hirdetve az elszakadást a magyar hazától és ezzel Felséged királyi hatalmától, olykor pedig álloyalitást mutatva és Felségedhez nem mint magyar királyhoz, hanem mint osztrák császárhoz való ragaszkodást tettetve: a mely utóbbi irányzat, még ha azt őszintének is lehetne tekinteni, ép oly ellentétben áll a magyar állampolgári kötelességgel mint az első, *(Úgy van! bal felől)* és talán még sértőbb Felségeddel szemben, a kiről feltételezi, hogy koronázási esküjét megszegve, az ország integritásának vagy állami önállóságának csorbítására közreműködni valaha hajlandó lehetne. *(Helyeslés bal felől.)* De az izgatás nem áll meg az ország határai közt, hanem a fajrokon idegen államokban keres társadalmi összeköttetést és közállapotainkat hamis színben feltüntető iratok terjesztése által, az európai közvéleményt akarja Magyarország és Felségednek, mint magyar királynak, kormányzata ellen fölháborítani. Csak hálával vehetjük tehát, ha Felségednek legmagasabb figyelme kiváló mértékben fordul ezen izgatások felé.

Sajnálattal kell azonban kimondanunk, hogy a nyilatkozat, melyet azok tekintetében a kormány Felségednek ajánlott, félremagyarázásokra ad alkalmat. A királyi figyelmeztetés ugyanis arra szorítkozik, hogy a nemzetiségek közötti béke meg ne zavartassék; holott a nemzetiségi izgatásoknak különleges jellege és bűnössége nem a különböző nemzetiségi egyének közti béke megzavarásában áll: *(Úgy van! bal felől)* ez ha elő is fordul aránylag alárendelt, mellék jelentéget képez; hanem ennek az izgatásnak kiváló bűnössége a magyar nemzet egységének megtagadása és a magyar állam integritása elleni lázítás. *(Úgy van! bal felől.)* Még inkább előmozdítja a félreértést az a körülmény, hogy a legmagasabb királyi válasz az úgynevezett magyar chauvinizmust a nemzetiségi izgatásokkal párhuzamba teszi s velük egyforma megrovásban részesíti: holott ha ilyennek tünetei valóban mutatkoznának is, ezek egészen más jelleggel bírnának, mert azoknak vétkessége valóban csak a fajok közti béke megzavarásában állana. *(Úgy van! bal felől.)* Ez a párhuzam tehát teljesen alkalmas a magyar nemzeti egységnek mint uralkodó eszmének és főszempontnak elhomályosítására, mert e helyett a nemzetiségek békés egyetértését állítja előtérbe. A nemzetiségi föderalizmusnak szelleme nyilvánul meg abban, a mely a mi alkotmányunk alapjaival és nemzeti politikánknak lényegével ellentétben áll. *(Úgy van! bal felől.)* Felséged bölcsességére bízunk annak megítélését, hogy mennyi hatást gyakorolhat a legmagasabb nyilatkozatban foglalt általános hivatkozás törvényre és alkotmányra, miután a nyilatkozatnak korábbi részei a törvénynek és alkotmánynak álláspontjára a nemzetiségi kérdésben ilyen homályt borítanak. *(Úgy van! bal felől.)*

Felségednek szándéka és akarata nem lehet más, mint ez ország integritásának, e nemzet egységének fen[ntartása és biztosítása; de minthogy Felséged tanácsosai az előadottak szerint olyan nyilatkozat megtételét hozták javaslatba, mely a legmagasabb kir. szándékot nem fejezi ki világosan, sőt azzal ellenkező magyarázatokra tért nyit: *(Úgy van! bal felől)* mély hódolattal kérjük Felségedet, méltóztassék minket királyi szavával megnyugtanni és minden félreértés lehetőségének végét vetni...

G

1893 okt. 5

Wekerle Sándor miniszterelnök nyilatkozata a kormány nemzetiségi politikájáról
a borossebesi királyi válaszok ügyével kapcsolatban

Képv. Napló, 1892–97, XIII. 81–85. l.

A miniszterelnök nyilatkozata bevezetőjében kijelenti, hogy a királyi válaszokat előre látta, hozzájárult, tehát a kormány azokért teljes felelősséget vállal. Nem felelhet azonban azért, amit a válaszokba belemagyarázni igyekeznek.

...Foglalkozom először a borossebesi válaszokkal és az e tekintetben fölhozott vádakkal. *(Halljuk! Halljuk!)* Vizsgálom azt, hogy a kormánynak nemzetiségi politikája úgy alapelveire, mint irányára, valamint eszközeire nézve helytálló-e, és van-e közöttünk e tekintetben különbség?

Én a kormány nemzetiségi politikáját, ministertársaimmal egyetértőleg, akkor, a mikor a kormány programját előadtuk, nem érintettem; de igenis visszatértem arra újesztendei beszédemben, a mely talán szintén nyilvános elbírálás alá eső kormányprogramot képez, ha nem is oly fórum előtt adatott, a hol a szorosabb értelemben vett kormányprogramok mondatni szoktak. *(Mozgás a baloldalon.)* Én akkor a nemzetiségi kérdéstről ezeket mondtam: *(Halljuk! Halljuk!)*

„A másik kérdést, a nemzetiségi kérdést illetőleg, *(Halljuk! Halljuk!)* nem emlékeztünk meg külön programmunkban, mert ennek a megtisztult kérdésnek mikénti kezelése minden pártnak, minden magyar politikusnak közös kérdése kell, hogy legyen. *(Úgy van! Úgy van!)* Nem tagadom én, t. barátaim, hogy e téren a legújabb időben egyes oly symptomákkal találkozunk, a melyek közönbösen nem vehetők, de a melyeknek túlnagy jelentőséget tulajdonítani épen oly hiba lenne, mint azokat ignorálni. *(Igaz! Úgy van!)* Csakhogy ezek az egyes jelenségek korántsem annak a következtetései, mintha a kormány közönyös avagy gyenge kézzel vezetné ezeket a kérdéseket, hanem talán épen ellenkezőleg igazolatlan, túlhajtott felfellobbanások a magyar állameszme folytonos erősödésével szemben. *(Úgy van!)*

Nincs a világon állam, melyben a nemzetiségek nyelve és kultúrája, az állam bármely nyelvű polgárának jogegyenlősége annyira biztosítva volna, mint minálunk. *(Igaz! Úgy van!)* Mi ezt a biztosítotttságot kisebbiteni nem kívánjuk, de bármily kíméllettel s óvatossággal kezeljük is ezeket a kérdéseket, egyben magunkat visszatartani nem engedjük, s ez a politikai nemzet, az állam, a közélet magyar jellegének megóvása fokozatos megszilárdítása és biztosítása. *(Élénk hosszas helyeslés.)* E cél elérésére minden azzal ellenkező jogosulatlan törekvéssel szemben teljes szigorral alkalmazni fogjuk a rendelkezésünkre álló törvényes eszközöket, *(Élénk helyeslés.)* s amennyiben elfajulásoktól kellene tartanunk, rendkívüli törvényes eszközök igénybevételétől sem fogunk tartózkodni.” *(Élénk hosszas helyeslés.)*

Arra az alapra helyezkedtünk tehát, t. ház, mely egyedül törvényes és lehető alap, hogy itt egy egységes, feloszthatlan, részekre nem oszló, magyar politikai nemzet van, mely politikai nemzetben belül semminemű más politikai tagolatot a nemzetiségek részére nem ismerünk. *(Élénk helyeslés. Úgy van! jobb felől. Nagy zaj és nyugtalanság bal- és szélsőbalon. Egy hang a szélső baloldalon: Pedig sajnós, van más politikai tagolat!)* Politikai tagolat hála istennek nincsen még, t. képviselő úr, és nem is lesz. Lehetnek vágyódások, de politikai tagolat nincs. *(Élénk helyeslés. Úgy van! jobb felől. Nagy mozgás és nyugtalanság a bal- és szélső baloldalon.)* Mi mást nem ismerünk, csak egy politikai magyar nemzetet; ismerünk törvényes intézményeket, és a ki bármely tendenciát akar érvényesíteni, az jöjjön ide; mert mi más fórumát sem a meg egyezésnek, sem az alkudozásnak és megalkuvásnak el nem ismerünk. *(Élénk helyeslés. Úgy van! Úgy van! jobb felől. Nagy mozgás a bal- és szélső baloldalon.)*

A kérdés t. ház, az, hogy mi ezeket az alapelveket, ezt az irányt mennyiben tartottuk be? Tettünk-e valamit, vagy pedig mulasztással vádolhatnak bennünket, hogy semmit sem tettünk. *(Úgy van! jobb felől. Nagy zaj és nyugtalanság a bal-és szélső baloldalon. Egy hang: Boros-sebesen kellett volna!)* Kérem, méltóztassanak nyugalommal meghallgatni, mert közbeszólásokkal ilyen kérdést nem nagyon tisztázunk. *(Halljuk! Halljuk!)*

Igenis azt az álláspontot foglaltuk el következetesen, hogy mi a törvény teljes szigorát fogjuk éreztetni azokkal, kik bármely törvényellenes tendenciát, olyan áramlatokat követnek, vagy akarnak érvényesíteni, mint a milyeneket Bartha Miklós t. képviselő úr ecsetelt, és én hivatkozom itt ülésünknek rövid tíz hónapi tartamára, hogy vajjon az újabb alkotmányos életnek egész aerája alatt találkoztunk-e a törvényes megtorlásnak annyi és oly eklatáns eseteivel, mint épen ezen rövid idő alatt. *(Úgy van! Úgy van! jobb felől. Nagy zaj és felkiáltások a bal- és szélső baloldalon: Hol! Mikor?)* Igen is, t. ház, akkor, midőn a törvény teljes szigorát fogjuk éreztetni, azokkal, kik bármely törvényellenes, alkotmányellenes tendenciának szolgálatába szegődnek.

Hock János: Akkor már nem lesz magyar nemzet!

Wekerle Sándor miniszterelnök és pénzügyminiszter: Akkor szükségesnek tartom én is hangoztatni azt az eszmét, a minek gr. Apponyi Albert t. képviselőtársam adott kifejezést, hogy mi szigorral bánunk el az izgatókkal, azonban nem bánunk el olyan szigorral azokkal, a kik ki vannak téve azon igazgatásoknak, de annak nem osztályosai, azokkal a más nemzetiségű népekkel. Mi egyforma mértékkel mérünk mindenkinek. És e helyen konstatálnom kell, hogy minden vád igaz lehet, a melyet ellenünk felhoznak, de egy vád igaztalan: az mintha Magyarország újabb aerája alatt a nemzetiség miatt az állampolgárok közt akár az igazságszolgáltatásban, akár az administratio terén különbség tétellett volna. *(Élénk helyeslés jobb felől. Mozgás és felkiáltások a szélső balon: Ki mondja ezt? Erről nem beszél senki!)*

Nem a t. háznak jegyzem ezt meg, mert mindenki tudja ezt nálunk, de engedjék meg, hogy a mikor ily fontos kérdésben felszólalok, *(Zaj a szélső baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobb felől)* akkor a politikai helyzetet nekem kifelé is konstatálnom kell, *(Élénk helyeslés jobb felől)* mert ez egyik leghathatósabb bizonyítéka azon izgatások, azon tendenciák teljes jogosulatlanságának, és nemcsak törvény szerint való jogosulatlanságának, hanem teljes jogosulatlanságának még akkor is, ha a dolgot a belső érzelmek világa szerint ítéljük meg. *(Élénk tetszés és helyeslés jobb felől. Mozgás a bal- és szélső baloldalon.)*

Gr. Károlyi Gábor: Rendbe kell hozni előbb a dolgot a papokkal, addig erről beszélni nem lehet. *(Zaj)*.

Wekerle Sándor miniszterelnök és pénzügyminiszter: A nemzetiségekkel szemben követendő politika ezen általános irányának megjelölése után lássuk már most azon eszközöket, legalább azon főbb eszközöket, a melyek ezen politikai valószínűsítésére állami és nemzeti érdekeink megóvására alkalmasak. *(Halljuk! Halljuk!)* Természetesen nem bocsátkozhatom itt e tekintetben apróbb részletekbe, nem pedig azért, mert a mikor olyan jelenségekkel találkozunk, a milyeneket Bartha Miklós t. képviselő úr ecsetelt, s amelyek, hogy bizonyos mértékig fennállanak, én sohasem tagadtam: akkor az eszközök alkalmazásánál a folytonos éberségnek, a mindennapi munkának korszaka következik el úgy, hogy egy hosszú sorozatát kellene a mindennap alkalmazandó eszközöknek itt felsorolni. *(Helyeslés jobb felől.)*

Igen fontos eszközünk a nemzetiségi politika helyes megoldásánál az, hogy szigorú felügyeletet gyakoroljunk azon tényezők fölött, a melyek erre közvetlen befolyással bírnak, legyenek azok egyházi, vagy tanfériak, vagy legyenek az administratio közegei, a mire vonatkozólag épen az administrationális reform alkalmával fogjuk állami közegek alkalmazását javaslatba hozni, hogy egész biztonsággal érvényesíthessük a magyar állam érdekeit. *(Élénk helyeslés jobb felől. Mozgás a szélső baloldalon.)*

Nem hangzatos elvekben, hanem ily intézményekben van a helyes nemzeti politikának biztosítéka. *(Élénk helyeslés jobb felől.)*

De, t. ház, vannak ezeken az intézményeken kívül még más intézmények is, a melyeket e czélból megvalósítanunk kell. *(Halljuk! Halljuk!)*

Ma, midőn azt tapasztaljuk, hogy az ország egyes helyein az izgatottság annyira megy, hogy megnyugvása sincsen, és pedig kölcsönösen sincsen megnyugvás, nekünk azt a biztosítékot is kell nyújtanunk, hogy erre a megnyugváásra mindenki fog számítani; mert bármely részről hozassanak is fel ezek a kérdések, nem kinn az utcán, a nép körében, hanem itt a törvényhozás kebelében kell azoknak megoldatni. *(Élénk helyeslés jobb (elöl.)* Épen ezért a közbiztonsági közegek szaporítását és megfelelő elhelyezését is javaslatba hoztuk, részben pedig már foganatosítottuk. *(Élénk helyeslés jobb felől.)*

Még egy más feladatunk is van, t. ház. Midőn azt látjuk, hogy itt nem csak egyes államellenes izgatókkal, hanem egy sistematicé üzőtt sajtóizgatással állunk szemben, midőn azt látjuk, hogy e sistematicé üzőtt sajtóizgatás idebenn csak mint izgatás, odakinn a külföldön azonban mint egész Magyarországnak, valamint a magyar nemzetnek ócsárlása szerepel, akkor a sajtó terén is meg kell tenni kötelességünket, hogy egyrészt idebenn módot nyújtsunk a nem magyar népnek helyes informálására, a külföldnek pedig a valóságnak megfelelő tájékoztatására, és az ellenünk felhozott vádaknak rektifikálására. *(Helyeslés jobb felől.)* E tekintetben a szükséges intézkedéseket már meg is tettük. *(Helyeslés jobb felől.)*

Végül, újszteni beszédemben utaltam arra, hogy ha a rendelkezésünkre álló eszközök elégségesek nem lesznek, akkor kénytelenek leszünk rendkívüli törvényes eszközök igénybe vételét javaslatba hozni.

Nem kívánok most annak bővebb taglalásába bocsátkozni, hogy mit értünk rendkívüli törvényes eszközök alatt, hanem igenis, egyik módja ama rendelkezésünkre nem álló eszközök igénybevételének az lesz, hogy t. barátom a belügyminister akkor, mikor a népgyűlések szabályozásáról szóló törvényjavaslatot legközelebb elő fogja terjeszteni, abban nemzetiségi tekintetben két igen fontos eszmének fog kifejezést adni. Jelesül annak az eszmének, hogy a népgyűlések, a melyek alkotmányos szempontból el nem tilthatók, hanem mint az alkotmányosság egyik garantiája fen[n]tartandók, semmi körülmények között se bírjanak representationális, vagy pedig állandó szervezettel, hanem legyenek népgyűlések, a melyekben mindenki részt vehet. Azoknak a bajoknak, a melyeket Bartha Miklós t. képviselő úr felhozott, jó részben ezen intézkedések által eleje fog vétetni.

De, t. ház, midőn politikánknak most közelebb alkalmazandó főbb intézkedéseiről megemlékezem, nem kívánom a themát kimeríteni, hanem csak azzal a közönnyel szemben, a mellyel bennünket vádolnak, bizonyítékát akarom szolgáltatni annak, hogy mi igenis éber figyelemmel teljesítjük e téren is kötelességünket.

Most engedje meg nekem t. ház, hogy magukra a borossebesi válaszokra térjek vissza. *(Halljuk! Halljuk!)*

A ki azt várta, hogy azon izgatottság ellen, a mely a nemzetiségek közt, és különösen a román nemzetiségűek közt van, mi egy hatalmas eszközt, tisztán a fejedelmi válaszokban fogunk találni, az természetesen csalódott, mert hiszen fejedelmi válasz sem egy nemzetiségi programra, sem annak eszközeire nem terjedhet ki, hanem a mikor azt akarják abba a válaszba beinterpretálni, és pedig úgy Bartha Miklós felszólalásában, mint gróf Apponyi Albert felirati javaslatában, hogy mi ott a magyar nemzetet egy nemzetiség színvonalára degradáltuk, a nemzetiségi federalismus eszméjének adtunk kifejezést: akkor kimondhatom, hogy homlokegyenest ellentétbe jutnak magának az adott válasznak tartalmával, a mint ezt rögtön bátor leszek bebizonyítani. *(Zaj a bal és szélső balon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)*

Engedje meg a t. ház, hogy röviden utaljak azon királyi válaszokra, a melyek ilyen nemzetiségi ügyekben a korábbi években adtak. *(Felkiáltások a szélsőbalon: Tisza büne!)* Nemcsak Tiszáról van itt szó, hanem a t. képviselő urakról is; mert ha oly nagy sérelem lett volna ama válaszokban, miként ma, úgy akkor is kötelességüknek tartották volna a felszólalást. *(Zaj a baloldalon.)* Nézzük mi mondatott 1887. szeptember 15-én Déván a görög-katolikus lelkésznek

(olvassa): „Mindenkor örömömre fog szolgálni hallanom, hogy működésük főcélja csak arra van irányozva, hogy a hitélet fejlesztése mellett a gondjaikra bízott híveknél a trón iránti hűséget, az ország és annak törvényeihez való hű ragaszkodást és a testvéries egyetértést minden vallásfelekezetek és nemzetiségek közt buzgón ápolják.”

Mi mondatott ugyanakkor az aradiaknak és hunyadiaknak? (Olvassa.) „Hű ragaszkodásuk nyilvánítása biztosít engem, hogy a hűség biztosításában e megye minden nemzetiségű polgára versenyez, de szintűgy hinni akarom, hogy az egész népesség vallás és nemzetiségi különbség nélkül a testvéries egyetértés ápolásában s az anyaországhoz való szeretetben és hű ragaszkodásban is vetélkedik.”

1887-ben az aradi katolikus klérushoz intézett beszédben is az foglaltatott, hogy híveiket „a nemzeti és felekezeti surlódástól távol tartsák.” Ugyanakkor a brassóiakhoz így szólt: „Meg vagyok győződve érzelmeik őszinteségéről, s azért örömmel fogadom az azokból eredő jókívánatokat, de örömmel különösen azon biztosítást is, hogy azok a testvéri békében együtt élő nemzetiségek ajkáról jönnek.”

T. ház, ne méltóztassanak e dolgokat úgy feltüntetni, mintha itt valami újabb tendentia érvényesülne, mintha itt a nemzeti tekintetben a confoederatio eszméjét hangoztatnák. Elmondattak e királyi szavak éveken át, – s én több ily választ nem is találok újabb alkotmányos életünkben, mert hisz eleinte ily válaszok nem is szoktak adatni, – de valahányszor e kérdés előfordult, mindig nemzetiségekről volt szó. Ellenben sokszor volt szó az ország alkotmányáról és törvényeiről, de oly határozottan, mint a mostani királyi válaszokban, soha oly határozott figyelmeztetés az izgatások kerülésére soha sem hangzott el.

Úgy tüntetik fel a képviselő urak a dolgot, mintha itt csak a nemzetiségről lett volna szó, de e királyi válaszok egyes más passusai szóltak az ország alkotmányának és törvényeinek tiszteletben tartásáról is, hangsúlyozván, hogy azokat mindenütt, de kivált ama vidéken ápolni kell; mert így szólt a görög-keletieknek adott válasz – „habár nyelvük nem ugyanaz” – tehát itt utalás történik az állam nyelvére – „minden nemzetiség a más nemzetiségekkel való békés egyetértést fen[n]tartani, valamint a törvényeket és az ország alkotmányát egyformán tisztelni tartozik, és csak így érhetik el valódi érdekeik biztosítását.” Midőn tehát azt adjuk válaszul, hogy az állam törvényei és az alkotmány iránti tiszteletnek ápolása feladata az ama vidéken élő papságnak, és hogy saját érdekeiket is csak ezen körön belül valósíthatják; akkor azt mondani, hogy itt magyar nemzetről, magyar államról szó sem volt, egyenesen ellenkezik a válaszok valódi tartalmával.

Midőn t. ház, a nemzetiségekről mondandókat befejezni kívánom, még csak egyet vagyok bátor megjegyyezni, (Halljuk! Halljuk!) azt, hogy én igen sajnálom, hogy a nemzetiségi vitát itt provokálták. (Mozgás a bal- és szélsőbalon.) Sajnálom t. ház, mert legyenek meggyőződve, hogy ez annak a politikának, melyet érvényesíteni akarnak, nem előnyére, hanem csak hátrányára válik (Halljuk! a jobboldalon. Zaj a bal- és szélső baloldalon) akkor, t. ház, midőn nemcsak az érdekeltek, kikhez a fejedelmi szavak intézettek, hanem azon agitatorius körök, melyek ezen román kérdéssel specialiter foglalkoznak, konsternálva voltak ezen fejedelmi intó szavak által; (Zaj és ellenmondás a bal- és szélsőbalon) akkor, midőn azt eleinte így fogta fel az egész sajtó, és csak azután láttuk azt a politikai fordulatot, azt a fogást, hogy a hatás kisebbitése végett maguk ezek a nemzetiségi izgatók igyekeznek ennek oly értelmet adni, mintha az nem ellenük szólna, hanem még ő mellettük..... (Nagy zaj a bal- és szélső baloldalon.)

Horváth Gyula: Minden oláh lap! (Nagy zaj.)

Wekerle Sándor miniszterelnök és pénzügyminiszter... hogy minden oláh lap fogásból úgy tüntette fel a dolgot, és minden oláh lap ezen fogásának felültek a t. képviselő urak, és arra vállalkoztak, hogy maguk devalválják a fejedelmi nyilatkozat értékét. (Zaj a bal- és szélsőbalon. Élénk tetszés jobb felől.)

De nem csak ez a kifogásom, mert hisz ha önöknek ez a politikai meggyőződésük, még akkor is egy más alkalmat kellett volna választaniuk annak érvényesítésére, és akkor is a megoldás oly

módját kitalálni, hogy a magyar nemzet ezen kényes ügyében ne úgy tüntetessék fel, mintha az eddig egységes magyar politika meghasonlott volna; (*Helyeslés a jobboldalon*) és én daczára annak, hogy ezen váddal illetnek, konstátalom azt, hogy az meg nem hasonlott, mert azt hiszem úgy irányzatára, mint alapvonalaira, valamint alkalmazandó eszközeire itt differentiák fel nem merültek. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Zaj a bal- és szélső baloldalon.*)

Hock János: Tisza Pista Nagyváradon, az a differentia!¹

H

1893 okt. 6

Hieronymi Károly belügyminiszter nyilatkozata a kormány nemzetiségi politikájáról a borossebes királyi válaszok ügyével kapcsolatban

Képv. Napló, 1892–97, XIII. 108–112. l.

Hieronymi Károly belügyminister: T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Az előttem szólt Horánszky Nándor t. képviselő úr kapcsolatosan foglalkozott a borossebesi és kőszegi királyi válaszokkal. Daczára ennek, én csak a borossebesi válaszokkal akarok ez idő szerint foglalkozni, (*Halljuk! Halljuk!*) legalább mostani beszédemben, és pedig először azért, mert ma a borossebesi válaszok tárgyában beadott kérvény van napirenden, mert a borossebesi válaszokkal kapcsolatosan itt bőven tárgyalták a nemzetiségi kérdést, és e kérdést magában véve is oly fontosnak és életbevágónak tartom, hogy beszédemben csupán ezzel kívánok foglalkozni...

Széchenyi és Kossuth műveire, valamint az 1844. évi nyelvtörvényre („A magyar nyelvről és nemzetiségről”) hivatkozva bizonyítja, hogy a „magyar nemzetiség” kifejezés nem alkotmány sértés.

A nemzetiségi törvény, az 1868: XLIV. tcz. világosan azt mondja bevezetésében, hogy: „A magyar nemzetet képezi, valamennyi nemzetiségre való tekintet nélkül, annak minden polgára”, (*Mozgás a bal-és szélső baloldalon. Felkiáltások: az oláhok is!*) beleértve a magyarokat, románokat és tótokat is, (*Úgy van! Jobb felől. Mozgás a bal-és szélső baloldalon*) ezek együttesen képezik a politikai magyar nemzetet. Ennek a politikai magyar nemzetnek egyrésze a magyarság; ha tehát ezt a magyarságot meg akarjuk különböztetni az egésztől, a mely nemcsak a magyarságból áll; arra okvetlenül más elnevezést kell használnunk, mint amelyet használunk az egészre. (*Igaz! Úgy van! Jobb felől.*)

Ezután rátér Apponyi felirati javaslatának cáfolatára: „a különböző nemzetiségi egyének közötti béke megzavarása” nem „mellékes” és „alárendelt” – mint Apponyi állítja – hanem rendkívül fontos körülmény, mert ebből fejlődik ki az államellenes nemzetiségi agitáció.

Horánszky Nándor t. képviselő úr más szempontból gáncsolja a borossebesi választ. Azt mondja, hogy a borossebesi válaszban az egész nemzet vereségét látja, vereségét látja pedig azért, mert felfogása szerint, a királyi válaszban a chauvinizmus szó alatt azoknak törekvései sújtatnak, a kik fenn akarták tartani e nemzetnek egységét, e nemzetnek alkotmányát, hogy a chauvinizmus szóval sújtatnak azok a törekvések, a melyek államfentartó törekvések, míg ellenben nagyon gyenge intelemben részesülnek azok a törekvések, a melyek határozottan állambontók.

T. ház, felfogásom szerint, ez a chauvinizmus szónak egész önkényes és czélzatos magyarázata. Mert azt hiszem, ebben a házban nem lehet semmi kétség az iránt, hogy mi chauvinizmus alatt azokat a törekvéseket értjük, melyek nem számolnak sem a körülményekkel, sem az esz-

¹ Utalás Tisza István nagyváradi beszédére (l. 23. sz. irat).

közökkel, melyek nem tartanak szemök előtt egyebet, mint – megengedem – a helyes és szép végcél, de a melyek tökéletesen vakok a körülmények és eszközök iránt és ezen törekvések esetleg nagyobb kárt tesznek, mint a mennyi hasznot hajtana a különben ideális szép cél. Hogy tehát a chauvinizmus szóba bele lehetne magyarázni azt, hogy a királyi válasz az államfen[n]-tartó törekvéseket akarja azzal jelezni, akkor midőn a válasz egyenesen a törvénynek és alkotmányának álláspontjára helyezkedik, ez oly erőszakos magyarázat, mely azt hiszem, nyelvtanilag sem képes helytállani. (*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Mozgás a bal- és szélső baloldalon.*)

T. ház! A t. miniszterelnök úr a bizottsági tárgyalás során és magam is, bátrak voltunk elmondani, hogy micsoda politikának kifejezését látjuk a királyi válaszban. Megmondta a t. miniszterelnök úr és én teljesen csatlakoztam és csatlakozom most is ahhoz, hogy ez a politika semmiféle állambontó, a törvényekkel és alkotmánnyal ellenkező törekvéseket meg nem tűr, hanem ezeket a törvényt egész szigorával sújtja. De azért, mert valamely nemzetiség körében vannak egyesek, a kiknek ilyen államellenes célzataik vannak, nem akarjuk az egész nemzetiséget, nem akarjuk a nemzetiségek azon tagjait elítélni, a kik a hazának hű és igaz fiai. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Ismétlem, utalás történt arra és egészen helyesen, hogy a királyi válaszokért egyedül a kormány felelős. De ennek az állításnak meg vannak a maga consequentiái: ha a kormány felelős ezen válaszokért és a kormány adta azokat a király ajkára, akkor ha ezen válaszok értelmére nézve kétely merül fel, méltóztassék elfogadni azt a magyarázatot, melyet a kormány ad azoknak, (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*) és ne tessék felelőssé tenni a kormányt azon válaszoknak oly értelméért, melyet a kormány azoknak adni nem akart. (*Élénk helyeslés a jobboldalon. Felkiáltások a baloldalon. Magyarázza meg igazán azok értelmét!*) És azok, a kik a kormány kijelentése, magyarázata daczára megmaradnak a mellett, hogy azokban a királyi válaszokban olyan politika inauguráltatik, a mely nemzetellenes, a melynek nem az a célja, hogy az egységes, oszthatatlan magyar nemzetet fenntartsa, hanem a mely a foederalismus felé hajlik: azok nem tesznek jó szolgálatot az ügynek, mert a kormányt olyan politikától visszatartani, a mely nem az ő politikája, nem szükséges, ez a fáradság tehát kárba veszett, ellenben a nemzetiségek körében azt a gondolatot keltheti, hogy a kormány körén kívül vannak talán más körök, a melyek ezen nemzetellenes, foederalisztikus politikát alattomosan vagy nyíltan támogatják. (*Úgy van! a jobboldalon.*)

T. ház! Fonjuk csak tovább ezt a gondolatot. (*Halljuk! Halljuk!*) Hogy ha a kormány a szóban forgó királyi szavakkal csakugyan foederalisztikus politikát akart volna inaugurálni, kérdem, nem-e felbomlasztása volna ez az egységes magyar államnak; vagy mint Bartha Miklós képviselő úr nagyon helyesen mondotta, nem ezen ezeréves jogrendünknek romjain lehetne-e ezt megvalósítani? Hát ezzel a politikával vádolnak bennünket? (*Zaj a baloldalon.*) A mikor mi ezen politika ellen kézzel-lábbal küzdünk és küzdeni fogunk, akárhol, akármilyen módon nyilvánuljon is az? Méltóztassék elhinni, hogyha bármely mérvadó helyről nyilvánulna ez a politika, mi nem állnánk ezen a helyen. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*) Ne imputáljanak tehát nekünk olyan politikát, a melynek szolgálatában nem állunk, hanem a mely ellen minden rendelkezésünkre álló eszközzel küzdünk! (*Helyeslés a jobboldalon. Zaj a bal- és szélső baloldalon. Egy hang a szélsőbalon: Köszegen mást mondtak!*)

A kormánynak nemzetiségi politikája igen egyszerű, igen világos. (*Felkiáltások a szélsőbalon: Látjuk!*) A végcélja az, hogy e haza minden polgára, annak hű fia legyen, hogy a haza minden polgára nemzetiségi különbség nélkül, velünk közreműködjék a nemzet megerősödésére és felvirágzására. E cél felé kell törekednünk, daczára annak, hogy a román nemzeti intelligencia egy része ma is az 1881-iki politikai program alapján áll, azon program alapján, a melynek sarkalatos pontja az, hogy Erdélynek külön autonómiaja legyen, hogy Erdélyben a közigazgatás nyelvi területek szerint szerveztessék, kívánnak általános szavazati jogot stb.

El vagyunk határozva, az e célra irányuló actiot, bármiben jelentkezzék, a törvényt egész szigorával sújtani. (*Általános élénk helyeslés.*) Mi azokkal, akik e politikai program alapján állanak, nem találkozhatunk, mert egészen más alapon állunk. (*Élénk tetszés.*)

Van még egy szomorú jelensége a román nemzetiségi törekvésnek, és ez az, hogy bár nem nyíltan, – mert ez az illetőkre nézve veszélyekkel járna, – hanem mégis vannak oly álmódosók is, kik a magyarországi románság és más idegen államok románságából egy nemzeti román államot akarnának alkotni. Vannak, de hiszem és merem állítani, kevesen. (*Felkiáltások a szélsőbalon: Több millió vannak!*) Ismerjük azon szálakat, melyek Romániából Magyarországra átszövődnek, és mert ismerjük, elvágjuk és el fogjuk azokat vágni. (*Általános élénk helyeslés.*) E politikai álmódosók számára más szavunk nem lehet, mint hogy e nemzetnek van elég elszánt akarata és elég ereje arra, hogy azt, a mi törvénykönyvünkben meg van írva, hogy e nemzet egységes és oszthatatlan, utolsó csepp vérével is megvédje, (*Általános élénk helyeslés.*) E törekvésekkel szemben minden gyengeség bűn volna és én e bűnbe esni nem fogok. (*Élénk tetszés*)

A román népnek, t. ház, nagy zöme értelmes, szorgalmas, jóakarátú nép, mely könnyen kormányozható. Hála istennek, a román nép e nagy zömére az agitátoroknak befolyása eddig csekély, és a mi kötelességünk megóvni, hogy közöttük az agitátorok befolyása tért ne nyerjen.

E vitában ismételten hivatkoztak arra, hogy a magyar nemzet alkotta és tartja fenn ezt az államot. De t. ház, éppen azért, mert ez így van, nem elégedhetünk meg azzal, hogy felpanaszoljuk, hogy a románoknak van külön társadalmuk, külön kultúrájuk, külön gazdasági életük; nem elégedhetünk meg azzal, hogy ezeket a jelenségeket egyszerűen konstatáljuk; nekünk kötelességünk megkeresni és megtalálni az ellen az orvosszereket is. (*Általános helyeslés. Egy hang bal felől: Mióta keresik?*) Arra is felelek, mióta keressük.

Ezeket az orvosszereket nem fogjuk megtalálni és nem fogjuk alkalmazni tudni, ha mindig csak a tüneteket akarnók gyógyítani, ha nem fogunk menni a bajok gyökerére, (*Általános élénk helyeslés*) ha nem fogjuk keresni azokat az okokat, melyek az egész mozgalom indítói (*Általános élénk helyeslés.*)

Polónyi Géza: Állami oktatás!

Hieronymi Károly belügyminister: Az egyik ezen okok közül az is, – nem mondom, hogy az egyedüli, de mindenesetre az egyik, – hogy a szomszéd Romániában sok ezerre megy azoknak a száma, kik Magyarországon születtek, Magyarországon tanultak, sokszor nélkülözések között, és kik azután kimentek Romániába, hogy ott keressék kenyerüket. Ez az önkéntes száműzetés, – méltóztassék elhinni, – ritka esetben szabadon választott, hanem a legtöbb esetben azért történik, mert az illetők itt az országban megélhetésüket biztosítani nem tudják. (*Ellenmondás a szélső baloldalon.*) Ha nem fogjuk ezeket a jelenségeket teljes objectivitással minden szenvedély nélkül elemezni, méltóztassék meghinni, soha sem fogjuk megtalálni a gyógyszereket. (*Helyeslés.*)

Magán a kolozsvári egyetemen az utolsó években 185 oly román fiatal ember végezte el a filozófiai kurzust, a ki nem találván az országban alkalmazást, elment középiskolai tanárnak Romániába. Távolról sem akarom a szabad költözködést megakadályozni, de rámutatok arra, hogy talán nem helyes az, hogy mi módot és alkalmat nyújtunk egy intelligencia fejlődésének, és annak azután megélhetési módot, kenyeret adni nem tudunk. (*Mozgás a szélső baloldalon.*)

A társadalomnak is nagy szerepe és nagy feladata van és nagyon kívánatos, hogy az a magyar társadalom, a mely úgy műveltsége, mint hatalma és gazdagságával messze felül múlt minden más társadalmat az országban, – ezt abban a vonatkozásban mondom, hogy Bartha Miklós t. képviselő úr egyenesen a román társadalomra hivatkozott, – gyakorolja a maga beolvasztó hatását. (*Általános helyeslés.*) És kívánatos, hogy azt a beolvasztó hatását nagyobb mértékben gyakorolja, mint eddig, (*Általános helyeslés.*) hogy legyen kevésbé exclusiv, mint volt eddig, mert e bajokat, csak erkölcsi tényezőkkel lehet megjavítani. (*Igaz! Úgy van!*) Marad egy nagy feladatunk ezen kívül, és ez az, hogy annak a nagy román köznéppnek, annak az előbb nagyon béketűrő és könnyen kormányozhatónak jelzett nagy néptömegnek érdekeivel gondoljunk, annak ügyeit szeretettel ápoljuk. Mert méltóztassék elhinni, ha ez a nép boldog lesz, megelégedett lesz, akkor nem találnak ott az agitátorok talajt. (*Igaz! Úgy van!*) Kötelességünk ebben a tekintetben, mint a hogy a t. miniszterelnök úr erre tegnap is rámutatott, először is

gondolni azzal, hogy az oláh lelkészeknek anyagi helyzete ne legyen oly nyomorult, a mely helyzet oka annak, hogy minden agitációnak és rossz befolyásnak martalékjává lesz; kötelességünk gondoskodni a tanítók sorsáról és kötelességünk odahatni, hogy a lelkészek hazafias szellemben neveltessenek, *(Általános élénk helyeslés)* és hogy ezen lelkészek úgy, mint a tanítók, az állameszme apostolaiává legyenek, nem pedig megfordítva, annak romlásán dolgozzanak.

És, t. ház, utoljára hagytam azt a nagy faktort, a mely szerint azon kell ügyekezniünk, hogy a közigazgatást a nemzetiségi vidékeken telhetőleg javítsuk. A magyar közigazgatás sok helyen nem felel meg a kívánalmaknak, és bár mindenütt szükséges a közigazgatás javítása, ez a nemzetiségi vidékeken parancsoló szükség. Mert nagyon helyesen mondta Horánszky Nándor t. képviselő úr mai beszédében, – a kivel ebben tökéletesen egyetértek, hogy a magyar vidékeken a rossz közigazgatást a kormánynak imputálják, de a nemzetiségi vidékeken a magyarságnak és a magyar államnak róják fel bűnül. *(Igaz! Úgy van!)* Kötelességünk tehát javítani a közigazgatást; mert semmi sem hajtja oly könnyen a köznépet az agitátorok karjaiba mint ha a hatóságoknál panaszainak gyors, igazságos és méltányos orvoslását nem találja. *(Igaz! Úgy van!)*

Még csak egyre akarok reflektálni T. képviselőház. Horánszky Nándor t. képviselő úr azt mondotta, hogy a miniszterelnök úr a közbiztonsági intézkedéseket is a nemzetiségi kérdés megoldásának egyik módozataként említette. Én azt hiszem, t. ház, hogy ez tévedés. Tudtommal a miniszterelnök úr sohasem számított arra, hogy a közbiztonság javítása önmagában a nemzetiségi kérdés megoldására bármi tekintetben befolyással legyen; de azt nem lehet tagadni, hogy a közbiztonság teljes megóvása a nemzetiségi kérdés megoldásának legelső föltétele. *(Általános helyeslés.)*

Nem hiszem, t. ház, hogy azokban, a miket elmondottam, panaceat nyújtanék; azt sem hiszem, hogy ezen eszközökkel egy pár hét, hónap, de még egy pár esztendő alatt is, az eredményt egészen elérhetjük. Én azon vélekedésben vagyok, t. ház, hogy nemcsak ennek a kormánynak, hanem az utána következőknek is, párt és politikai színezet különbsége nélkül a nemzetiségi kérdésekben határozott programot kell követnie.

Azoknak pedig, t. ház, a kik csüggedten néznek a kérdés megoldása elé, azt vagyok bátor mondani, hogy méltóztassék szemügyre venni azt, hogy 1848-ig e tekintetben semmisen történt. Az ezután következő korszaknak épenséggel nem volt az a tendenciája, hogy a nem magyar nemzetiséget a magyarsággal kibékítse és köztük vonzalmat keltsen. 1867 óta bízunk abban, hogy elég erős a társadalom, elég erősek a szabadelvű intézményeink, hogy a nemzetiségeket hozzánk fűzzék. Az első lépés, ha javulást akarunk, annak a bevállása, hogy ebben tévedtünk. *(Igaz! Úgy van!)*

A nemzetiségi kérdés megoldása ezeken kívül positiv rendszabályokat igényel, a melyeknek körvonalait bátor voltam előadni.

És ha következetesen és kitartással fogunk ezen cél felé törekedni, én annak tudatában, hogy a nemzet és koronás királya együtt éreznek, meg vagyok győződve, hogy ezen nehéz kérdést is meg fogjuk oldani. *(Általános helyeslés.)*

Kérem ne méltóztassék sem a határozati javaslatot, sem a feliratot elfogadni. *(Élénk helyeslés és tetszés jobb felől. Számosan üdvözlik a szónokot.)*

I

1893 dec. 13

Drakulics¹ Pál felszólalása és Wekerle Sándor miniszterelnök válasza a nemzetiségi kérdés tárgyában a „borossebesi királyi válaszok” képviselőházi vitájával kapcsolatban

Képv. Napló, 1892–97, XV. 266–269. 1.

...Még egy kérdésben kívánok nyilatkozni, (*Halljuk! Halljuk!*) mely legutóbb sokat foglalkoztatta a közvéleményt, sőt a parlamentet is; ez a nemzetiségi kérdés. (*Halljuk! Halljuk!*)

Azért nem nyilatkoztam már előbb, mert vártam, hogy a túloldal román- és szerbajkú képviselőinek² valamelyike ezt megtegye. Hisz elég alkalmat szolgáltatott erre a belügyminiszter úr felszólalása a királyi válaszok feletti vitában. Vártam, mert közülök számosan régi tagjai e Háznak, s oly kerületeket képviselnek, hol a választók többsége fajrokonuk, s így kell, hogy azok érzületét, kívánságait és esetleg sérelmét ismerjék. Azért, midőn e kérdés itt, a legilletékesebb helyen szóba kerül, várhattam, hogy ők feltárják ez állapotokat, s rámutassanak, van-e és mily mértékű nemzeti izgatás, mily módon lehet a kérdéseket megoldani, a belbékét a nemzet követelményeihez képest megszilárdítani és minden szeparatiztikus törekvésnek útját állani? (*Halljuk! Halljuk!*) De hiába vártam. Hogy tehát magam is hasonló hibába ne essem, kötelességemnek tartom nyilatkozni; először személyes reputációm érdekében, mert magam is szerbajkú honpolgár vagyok, másodsor, mert választóim nagy része szerb nemzetiségű, harmadsor, mert oly vegyesajkú várost képviselek, melynek boldogulásához az eddig különben igen jól megőrzött békés egyetértés föltétlenül szükséges. (*Halljuk! Halljuk!*) Előrebocsátom, hogy én sem a speciális erdélyi viszonyokat, sem más románoklakta vidékek viszonyait, sem pedig a felvidéki tótság viszonyait alaposan nem ismerem. Azért ezekről csak általánosságban szólok, és így főleg azok nevében teszem meg nyilatkozatomat, kikhez magam is tartozom, kiket ismerek, és ezek a szerbek. (*Halljuk! Halljuk!*) Felesleges arra mutatnom, hogy honunkban évszázadokon keresztül nemzeti súrlódások s különös nemzetiségi szeparatiztikus, törekvések ismeretlenek voltak. (*Halljuk! Halljuk! a baloldalon.*) Csak a jelen század közepe táján bizonyos bécsi körök, melyek a népszabadságnak igen nagy ellenségei voltak, hogy erre vonatkozó céljaikat megvalósítsák, iparkodtak különös előszeregettel honunk fiai között faji és nemzetiségi tekintetből egyenlenséget, sőt, hogy úgy mondjam, gyűlölséget szítani, (*Igaz! Úgy van! a baloldalon.*) különleges szeparatiztikus nemzetiségi kívánságokat és ambíciókat ébreszteni csak azért, hogy a közszabadság elnyomására és az abszolutizmus biztosítására vonatkozó törekvéseiket elérjék. (*Úgy van! bal felől.*) Ez sikerült is nekik nagy részben, és ezen működésüket az abszolút korszak alatt tovább is folytatták s különös előszeregettel oltottak a nemzetiségekbe helytelen közjogi fogalmakat Magyarország államiségéről. (*Igaz! Úgy van! a baloldalon.*)

De tovább is mentek, és 1848 után Magyarországnak integritását is megsértették, midőn egy részét oly módon szakították el, mely a magyar közjognak absolute meg nem felel. (*Igaz! Úgy van! balról.*)

Ezen fölülről jött izgatás a kívánt eredményt nagy részben elérte, és midőn ez alkotmányosság helyreállításával az ország integritása is helyreállított, az idegen ajkú nemzetiségekben ez bizonyos irigységet keltett a magyarok iránt. (*Halljuk! Halljuk!*) Ők mintegy ide-

¹ *Drakulics* Pál (1856–1907) zombori ügyvéd és országgyűlési képviselő. 1892–97-ben és 1901–05-ben Zombor képviselője, előbb nemzeti párti, majd szabadelvű programmal. Az egyházpolitikai javaslatokkal kapcsolatban elfoglalt álláspontja miatt szerb nemzetiségi körökben általánosan népszerűtlen volt. Részt vett az 1902. évi szerb nemzeti-egyházi kongresszuson.

² Értsd: a kormánypárti román és szerb képviselők.

geneknek tekintették magukat saját honunkban a helyett, hogy a magyar nemzet egyenjogú fiainak tekintsék magukat, és innen magyarázható meg az, hogy az alkotmányos éra elején is bizonyos nemzetiségi izgatások tevékeny talajra találtak.

Ezzel szemben kellett volna nyomban az alkotmány visszaállítása után úgy a kormánynak, mint az egész magyar társadalomnak arra törekednie, hogy a mesterségesen emelt, de időközben meglehetősen megerősödött válaszfalakat lerontsa, hogy helyes közjogi fogalmakat oltson be s hogy barátságos úton megértesse a nemzetiségekkel, hogy ők a magyar nemzetnek a magyarokkal egyenlő fiai, egyenlő kötelességekkel, egyenlő jogokkal. (*Helyeslés a baloldalon.*)

Ezen a téren azonban úgy a kormányok, mint a magyar társadalom, – megengedem, – gátolva voltak azon lázas tevékenység által, melyet kénytelenek voltak kifejezni, hogy az abszolutikus kormánynak évtizedeken át elkövetett számos mulasztásait pótolják, hogy Magyarországot a modern államok sorába emeljék. Megengedem tehát, hogy e miatt e tekintetben kevés történt. Ezen feladat megoldása így majdnem kizárólag az egyes nemzetiségek úri osztályára és intelligenciájára hárult át. (*Úgy van! balról.*) A szerb intelligencia, bátran mondhatom, ezt a feladatot becsületesen megoldotta, mégpedig olyképpen, hogy büszkén és határozottan merem állítani, (*Halljuk! Halljuk!*) hogy a szerb nemzetiséghez tartozó népnek zöme s annak egy fia sem formál semmi tekintetben oly kívánságokat, a melyek akár kifelé gravitálnának, akár bármi tekintetben Magyarország és a magyar nemzet teljes függetlenségével és az ország integritásával ellentétben állnának. (*Általános helyeslés.*)

Azt is bátran merem állítani, hogy a szerbek között politikai értelemben vett nemzetiségi szeparatizmus nem létezik, és ha mégis vannak némely belpolitikai, inkább helyiérdekű nemzetiségi külön törekvések, a melyeket némely nyugtalan izgatók igen gyakran, önző céljaik megvalósítására használnak fel, ezeknek oka az eddigi rossz kormányzásban rejlik, (*Helyeslés a baloldalon. Derűtség jobbról.*) Igenis, a rossz kormányzásban. (*Ellenmondások jobb felől.*) Már az előbbi kormányok is sok mulasztást követtek el e tekintetben, de a jelen kormány által sincs ezen állapoton segítve, mert a rossz közigazgatás következményeit nálunk a köznép úgy fogja fel, hogy annak sérelmei azért hárulnak reá, mert ő nem magyar. Különösen akkor gondolja ezt, mikor a basáskodó köztisztviselő nem érti a nyelvét, és így meg sem hallgatván sérelmét, természetes, hogy azt orvosolni sem képes. (*Mozgás jobbról.*) Még inkább áll ez akkor, midőn a bíróságok ott, a hol a törvény a kötelező ügyvédi képviselőt nem írja elő, a magánfeleket személyes megjelenésre hívja fel, és a bíró a köznép nyelvét nem beszélván, bírósági tolmács nemlétében a felek vallomásait hivatalosok által fordíttatja le, és ennek alapján ítélt. Természetes, hogy a felsőbb bíróságoknál ezen fordítások hivatalos aktául szolgálnak. Képzhetők tehát, hogy ily viszonyok közt mily gyakran fordul elő, hogy teljesen más értelmük van az ilyen fordítás alapján felvett jegyzőkönyveknek, mint a felek által tényleg tett vallomásoknak. Az ilyen alapon hozott ítéletek okvetetlenül sértik a nép jogérzékét. (*Úgy van! balról.*)

Hozzájárul ehhez még az is, hogy a t. kormány a választások alkalmával felhasználja a nemzetiségi érzületet arra, hogy saját jelöltjeit győzelemre segítse. Csak röviden jelzem egyet-mást. (*Halljuk! Halljuk!*)

Ilyen alkalmakkor a nemzetiségi népnek oly dolgokat ígérnek, melyek a törvényben gyökeres jogokat képeznek, pl. hogy abban a kerületben a fontosabb közigazgatási, vagy bírósági állásokat fajrokonaiakkal töltik be, vagy legalább is olyanokkal, kik nyelvüket értik, a mi pedig törvényes követelmény. (*Zaj a jobboldalon.*)

Természetes, hogy a köznép azt hiszi, hogy ha az, a mit ő saját természeti jogának érez, csak koncesszió árán érheti el: akkor ő hátrányban van a magyar elemmel szemben. De gondoskodtak arról is, hogy ez a balhiedelem azután nem a párt, hanem az egész magyarság, a magyar állameszme rovására menjen. (*Zaj a jobboldalon. Halljuk! Halljuk! a szélső baloldalon.*) Megmondom, miért? Több mint egy évtizeden keresztül azt hirdették a vidéki hivatalos és félhivatalos magyar és más ajkú, a hatóságokhoz közelálló közlönnyökben, írásban úgy, mint szóval, hogy a nemzeti párt, különösen pedig annak vezére, gróf Apponyi Albert, a nemzeti-

ségeknék legnagyobb ellensége; ellensége oly nagy mérvben, hogy ha kormányra jutna, az összes nemzetiségeket egy kanál vízben fojtaná meg, vagy legalább is örök rabságra dobná oda a magyar uralkodó elemnek. Csakugyan sikerült is beleoltani a nemzetiségekbe ezt a hitet, holott épen a nemzeti párt és vezére, gróf Apponyi Albert választási programjában egészen szabatosan körvonalozta e tekintetben elfoglalt álláspontját. *(Úgy van! bal felől.)*

Erről az álláspontról, t. ház, a melyet nem csak én osztok bátran állíthatom, hogy az a szerb fajhoz tartozó honpolgárok zömének kívánalmait is magában foglalja. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Nem akarom itt e program minden egyes részletét előadni, de az egészben véve, abban kulminál, *(Halljuk! Halljuk!)* hogy az ország összes lakosságát vallási, faji, illetve nemzeti-külömbőség nélkül a magyar nemzet fiának tekinti, a ki mindenben teljesen egyenlő kötelességekkel és jogokkal bír, és ezen elvet mindenkor, minden téren részrehajlatlanul érvényesíteni kívánja. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

Annak igazolására, hogy e programban a szerb nemzetiség zömének kívánalmait teljesen befoglaltatnak, röviden megmondom, melyek a mi kívánalmaink? *(Halljuk! Halljuk!)*

Mi Magyarországon politikai tekintetben nemzetiségeket egyáltalában nem ismertünk; *(Élénk helyeslés a bal- és szélsőbalon.)* mi külön nemzetiséget képezni nem akarunk; *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* nekünk még külön nemzetiségi törvény sem kell; *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)* mert mi sértésnek tekintjük magunkra nézve, hogy számunkra bármily okból külön törvényt alkotassék. *(Élénk helyeslés és éljenzés a bal- és szélsőbalon.)*

Ezzel szemben azonban megköveteljük, hogy egyik állampolgár sem legyen a másik fölött bármi tekintetben előnyben azért, mert ennek anyanyelve nem a magyar. *(Élénk helyeslés a bal- és szélsőbalon.)*

Természetes dolog, hogy minden államnak kell, hogy hivatalos nyelve legyen, *(Halljuk! Halljuk!)* valamint természetes az is, hogy Magyarországon más hivatalos nyelv, mint a magyar, nem is lehet, *(Helyeslés jobb felől.)* viszont azonban azt kívánjuk, hogy a politikai élet azon fokán, melyben a köznép is részes, jogainak érvényesítésénél saját anyanyelvét is használhassa. *(Helyeslés a szélsőbalon. Felkiáltások jobb felől: Hát nem használják!?)*

Szívesen vesszük, sőt megköveteljük, hogy az állam nyelve mindenütt taníttassék, *(Élénk, általános helyeslés.)* hogy mindenkinek alkalom adassék annak megtanulására, *(Általános helyeslés.)* de viszont nem tartjuk a jogegyenlőség elvével összeegyeztethetőnek azt, hogy egyes állampolgárok, különbeni joghátrányok terhe alatt, kényszeríttessenek két nyelvet beszélni. *(Felkiáltások jobb felől: Mit tesz ez?)*

Én őszintén feltárom álláspontomat s azt hiszem, hogy ez igazságos; s a ki ezzel szemben más álláspontot foglal el, fejtse azt itt ki. *(Helyeslés a baloldalon.)*

Mi megengedhetjük, hogy a nemzeti kulturális működésbe a nemzet összes fiait, faji és vallási különbség nélkül, bele kell vonni; de viszont megköveteljük, hogy senki se gátoltassék anyanyelvének kultiválásában, *(Helyeslés bal- és főbb felől. Felkiáltások: Ki gátolja?!)* hogy ne gátoltassék abban, hogy esetleg kulturális céljait szűkebb körben is érvényesíthesse akkor, ha ez a nemzetre és államra nézve nem veszélyes. *(Helyeslés a jobb- és baloldalon.)*

Ezekben röviden elmondottam a mi kívánságainkat *(Helyeslés bal felől.)* s azt hiszem, hogy semmiféle rosszakarat nem mondhatja rólunk, hogy nekünk szeparatiztikus nemzetiségi követeléseink volnának. Nézetem az, hogy ezen elvnek a nyilvános politikai és társadalmi élet minden terén való következetes keresztülvitele még a legkisebb belpolitikai kérdések tekintetében is megszüntetné a szeparatizmust, megszüntetné nemcsak nálunk szerbeknél, de azoknál is, a kik a többi nemzetiségekhez tartoznak. *(Úgy van! bal felől.)* Ép azért t. ház, mivel ennek érvényesítésére az eddigi kormányok s a mostani kormány is, a törvény keretein belül, bár elég módja és tehetsége van hozzá, e kérdés rendezésére semmit nem tettek, a kormány iránt nem viseltetem bizalommal s a törvényjavaslatot nem fogadom el. *(Helyeslés a baloldalon.)*

Elnök: Kíván még valaki szólani? Ha nem a vitát ezennel bezárom.

A miniszterelnök úr kíván nyilatkozni.

Wekerle Sándor miniszterelnök és pénzügyminiszter: T. ház! (*Halljuk! Halljuk!*) Kötelességemnek tartom röviden reflektálni némelyekre, (*Halljuk! Halljuk!* I) mik részint a kormány iránti politikai bizalmatlanság indoklásául, részint ennek kapcsán egyébként felhozattak. Először Drakulics Pál t. képviselő úrnak, (*Halljuk! Halljuk!*) a ki a szerb nemzetiség nevében mondott el némelyeket, azt vagyok bátor megjegyezni, hogy azt az álláspontját, hogy a nemzetiségi törvényt egyszerűen töröljük el, és azután helyette azokat az elveket valósítsuk meg, melyeknek ő e házban kifejezést adott, magamévá tenni nem kívánom. (*Helyeslés a jobboldalon.*)

Megengedem, hogy a t. képviselő úr dicséretes mértékletességgel beszélt, hogy egyes igen szép elveket hangoztatott, és hazafias érzelmeket tanúsított; de ebből korántsem az következik, hogy a nemzetiségi törvényt, mely nemcsak a nemzetiségeknek, hanem egyúttal a magyar államnak kétségtelen jogát is determinálja, ismeretlen tényezőkkel és kívánalmakkal szemben egyszerűen eltöröljük. (*Helyeslés a jobboldalon.*) Egyébként ez talán a képviselő úrnak nem is propositiója, hanem egy mellékes megjegyzése volt. Az, a mire én válaszolni akarok, az általa felhozottak közül az, hogy szívesen elhiszem neki, hogy a szerb nemzetiségnek nincsen oly tagja, legalább számbavehető tagja, a ki kifelé gravitálna. Ezt mi korábban is tudtuk. Nem gravitálnak kifelé, azt hiszem, nemcsak saját törvényeik iránti tiszteletüknél, idevonzódásuknál és ragaszkodásuknál fogva, hanem a saját jól felfogott érdeküknél fogva sem, (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*) mert, azt hiszem, azt úgy megóvni, a mint itt megóvják, nem fogják sehol. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

A másik a mire mellesleg kívánok megjegyzést tenni, az, hogy higgye el nekem a t. képviselő úr, mikor basáskodó tisztviselőkről van szó, ilyenek ritkán szoktak azok lenni, a kik a népnek nyelvét nem bírják, hanem legalább az eddigi tapasztalatok a mellett szólnak, hogy azok a tisztviselők, a kik nagy basáskodást fejtenek ki, épen az a baj, hogy a népnek a nyelvét is igen jól tudják. (*Igaz! Úgy van! Élénk tetszés a jobboldalon.*)...

22.

1893 szept. 14

*Az 1893. évi szzebeni szász központi választmány ülésének beszámolója*¹

Kronst. Ztg., 1893. szept. 15. 214. sz.²

Nagyszeben, 1893. szeptember 14.

A szász központi választmány ma délelőtt tartotta székházában ez évi ülését.

Az igen szép számmal látogatott ülést Dr. Wolff Károly beszéde nyitotta meg, amelyben rámutatott arra, hogy a központi választmány előtt a három évvel ezelőtt megtartott szász

¹ A szász néppárt központi választmánya a párt központi végrehajtó és irányító szerve. Minden kerület 3–3 tagot küld a választmányba, amely évente rendes – adott alkalmakkor rendkívüli – ülést tartott. A kerületi választmányok határozatai és előterjesztései alapján döntött a párt politikai magatartásának kérdéseiben. Az 1893. szept. 14-én tartott rendes ülésen a szász központi választmány jórészt iskolai kérdéseket vitatott meg, az egyházpolitikai reformok ügyében benyújtott „zöldszász” tervvel – Karl Lurtz joghallgatónak, a későbbi szzebeni bankigazgatónak, Wolff Károlyhoz, a szász központi választmány elnökéhez intézett beadványával – azonban érdemben nem foglalkozott (l. bőv. Kronst. Ztg. 1893. szept. 20. 218. sz.). Az ifjú szász értelmiség látva, hogy a központi választmány útján nem nyer választ legfontosabb kérdéseire, 1893. okt. 29-én összehívta a medgyesi értekezletet, amelyen az előadók közül Dr. A. Scheiner medgyesi iskolaigazgató a szász nemzeti művelődésről, Dr. A. Schullerus (Nagyszeben) a szász nemzeti öntudat ápolásáról és Wittstock nagyszebeni egyetemi tanár az egyház és az állam ketté-

gyűlés óta inkább csak kulturális és gazdasági feladatok állottak. Ilyenek képezik a mai ülés tárgyát is. Azután kifejezte abbéli óháját, hogy sajtónk több figyelmet szenteljen a központi választmány tárgyalásainak, és hogy a kerületi választmányok is erősebb ütemben dolgozzanak.

Mivel Dr. Teutsch Frigyes jegyző távollétét egy fontos németországi utazással kimentette, az elnök felkéri Filtsch W. József országgyűlési képviselőt, hogy mára vegye át a jegyzői tisztet.

A központi választmány állandó tagjainak és a kerületi választmányok küldötteinek felszólalása után elnök előterjesztette a beérkezett iratokat.

Ezek voltak: a barcasági kerületi választmány határozata azon törvényes rendelkezés felfüggesztésének szükségességéről, amely szerint a középiskolai tanári állások jelöltjei kötelesek teológiai vizsgát is tenni; továbbá a medgyesi kerületi választmány határozata, amely nemcsak a brassói kerületi választmány által említett törvény rendelkezésének a felfüggesztését tartja kívánatosnak, hanem a lelkészi hivatalok jelöltjeinek felmentését a tanári vizsga alól, valamint a főiskolai tanulmányi rend teljes szabályozását is; továbbá a szászsebesi kerületi választmány határozata, amely indítványozza a középiskolai tanári és a lelkészi hivatal szétválasztása kérdésének a törlését a központi választmány és a kerületi választmányok programjából és ennek átengedését az illetékes egyházi hatóságoknak, s egyébként ezen szétválasztás ellen emel szót; továbbá a nagyszében-grosssai kerületi választmány határozata, amely az egyházban s iskolában szükséges reformok tekintetében kifejezést ad teljes bizalmának az illetékes hatóság és az ág. hitv. ev. tartományi egyház képviselete iránt, amelyek a szóban forgó kérdéseket, úgymint a lelkészi fizetések szabályozását egyházi és a nép szükségleteinek megfelelően meg fogják oldani; a továbbiakban a nagydisznódi (heltauai) kerületi választmány határozata, amely nem tartja szükségesnek, hogy most bebocsátkozzunk a barcasági kerületi választmány indítványának tárgyalásába, mert a tartományi egyház ezt a kérdést a saját hatáskörében megfelelően szabályozni fogja; továbbá az újegyházi kerületi választmány határozata, amely nem zárkózik el az elől a felismerés elől, hogy kívánatos lenne a középiskolai tanároknak a lelkészi hivatáshoz való viszonyának megváltoztatása, hogy azonban e kérdés megoldását bizalommal át kell engedni egyházi hatóságunknak: végül a beszercei kerületi választmány határozata, amely a kérdést még nem tartja elég érettnak arra, hogy már most döntő véleményt adhasson, és ezért indítványozza ennek a kérdésnek a napirendről való levételét, és a központi választmány ülésének elnapolását.

Elnök először is szavazásra bocsátja a beszercei kerületi választmány elnapolási indítványát, amelyet valamennyien egy szavazat ellenében elutasítanak.

Zay Adolf országgyűlési képviselő ezután indítványozza a határozatok átadását az illetékes egyházi hatóságoknak, és az újegyházi kerületi választmány indoklásában sajtó útján való közzétételét, továbbá polgári iskolák felállítását a kereskedő- és iparosifjúság jobb előképzése céljából, és végül a következő határozati javaslatot nyújtja be:

„Meggondolva,

hogy a magát iparra és kereskedelemre adó ifjúság számára különösen a városokban sürgetően szükséges egy befejezett képzés nyújtása vagy polgári, vagy akár felső népiskolában, és hogy a gondoskodás a továbbképzés lehetőségéről szakipari, illetőleg kereskedelmi iskolákban;

II. hogy annak a kényszernek a megszüntetése, hogy középiskoláink tanárainak a teológiai és a lelkészjelölteknek a középiskolai tanári álláshoz az államilag előírt vizsgát le kell tenniük;

III. hogy a lelkészi fizetés szabályozása, különösen a gyengébben javadalmazott lelkészségek feljavítása parancsoló szükségletek,

a szász központi választmány minden honfitársunktól elvárja e célnak odaadó előmozdítását, és egyben kifejezést ad teljes bizalmának az ág. ev. országos egyház illetékes hatóságai és képvise-

választásáról tartott előadást. (L. bőv. *Die mediascher Zusammenkunft*, Kr. Ztg. nov. 4–8. 257., 259–60. sz.) A medgyesi értekezlet sikere nyomán több szász helységben tartottak hasonló értekezleteket, így Besztercén két alkalommal is. (Vö. *Sächsische Jugend* Kr. Ztg. 1893. nov. 29. 278. sz.)

² A közlemény eredeti címe: *Aus dem sächsischen Zentralausschuss*.

lete iránt, bízva abban, hogy az egyház és iskola sürgető reformját mielőbbi szerencsés megoldáshoz viszik.

Eitel Viktor lelkész a nagyszabeni határozat elfogadását ajánlja.

Filtsch Károly az országos egyház titkára Zayval szemben megjegyzi, hogy az ág. hitv. ev. országos egyház érvényben levő határozata polgári iskolák létesítését is lehetővé teszi. Egyébként nem polgári iskolákra lenne szükség, hanem felsőbb népiskolákra. A lelkészi fizetés szabályozására is folyamatban vannak már az előmunkálatok.

Kramer O. lelkész megjegyzi, hogy Zay javaslatának I. pontja nem képezheti tárgyalás tárgyát, mivel a napirenden nem a polgári iskolák kérdése, hanem a kerületi választmányok határozatai szerepelnek.

Elnök úgy véli, hogy a polgári iskolák kérdése oly szoros összefüggésben áll a kerületi választmányok határozataival, hogy azt nem igen lehet kizárni a tárgyalásból.

Zay Adolf ugyanazon a nézeten van, mivel a polgári iskolák létesítése nevelőintézeteink újjászervezésével szoros belső összefüggésben áll.

Herfurth Ferenc lelkész csak a vizsgarendszer átalakításához szól hozzá. Nem ért teljesen egyet a barcasági kerületi választmány határozatával. Noha ő is az egyháznak az iskolától való elválasztása mellett van – ahogy mondani szokták –, mégsem mentené fel a tanárjelölteket egy olyan vizsga alól, amely megmutatja, hogy megfelelnek a nép kulturális és vallásbeli szükségleteinek. Éppenúgy a lelkészjelölteknek is képesítést kell szerezniök az iskolaügy felügyeletére. A megyesi kerületi választmány fogalmazását helyesli.

Obert Ferenc városi lelkész Kramer elnapolási javaslatához csatlakozik azért, mert Zay javaslatának I. pontja nincs kielégítően előkészítve.

Zay Adolf Herfurth jogos kívánságát figyelembe véve, határozatának II. pontjához a következő kiegészítő javaslatot teszi:

Annak fenntartásával, hogy autonóm vizsgálatnak vessék alá a tanárjelölteket az ev. százsz középiskolákban való tanításhoz, a lelkészjelölteket pedig az elemi oktatás felügyeletéhez szükséges minősítést illetően.

Obert megjegyzése által pedig indíttatva érzi magát arra, hogy határozati javaslatának I. pontját visszavonja.

Schuster Márton tanár kifejti, hogy az iparos és kereskedő osztályon csak szakmai képzéssel segíthetnek alapvetően. Erről a központi választmány legközelebbi ülésén beható referátumot fog előterjeszteni.

Müller G. lelkész hosszabb beszédben indokolja a következő határozati javaslatot:

Meggondolva, hogy az újkor az oktatási viszonyoknak mélyreható átalakulását hozta magával hazánkban, a központi választmány sürgetően szükségesnek találja, hogy lelkész- és tanárjelölteink számára megfelelő tanulmányi és vizsgarend állapíttassék meg, ezért örömmel üdvözlí az e tekintetben a tekintés országos konzisztórium által előkészített törvénymódosítást és bizakodással várja a mielőbbi végrehajtást.

Az ezt követő szavazáson Eitel javaslatát elutasították és Zaynak a II. és III. pontra vonatkozó mérsékelt javaslatát az általa javasolt módosítással elfogadták.

Ezzel a napirendet kimerítették és az elnök megfelelő [záró] szavakkal berekesztette az ülést.

23.

*Tisza István nagyváradi beszéde és határozati javaslatai a román nemzetiségi kérdés tárgyában*¹

A

1893 szept. 19

*Tisza István határozati javaslata a biharmegyei szabadelvű párt értekezletén a párt közlönyének a román kérdésben tanúsított helytelen magatartása tárgyában*²

Sz., 1893, 215. sz.

Tekintve, hogy a biharmegyei szabadelvű párt közlönye úgy a Nagyváradon f. év aug. havában lefolyt kihágások alkalmával, mint azóta megjelent számos cikkeiben a vármegye román ajkú lakosait alaptalanul gyanúsítja és sértegeti, ellenük a magyar közvéleményt felingerelni törekszik s a vármegye által velük szemben eddig tanúsított jogtisztelő és méltányos magatartást megtámadja; tekintve, hogy a vármegye román ajkú lakossága nagy zömének hazafias magatartása e támadásokra alapot nem szolgáltatott; – tekintve, hogy pártunk, mint a múltban úgy a jövőben is a magyar állam jogkörét és nemzeti jellegét sértetlenül megóvni s az ezek ellen elkövetett bűnös merényleteket kérlelhetetlen szigorral megtorolni kívánja ugyan, de e haza különböző ajkú hű fiaik között különbséget nem ismer, azoknak törvényben biztosított jogait tiszteletben tartani, s velők úgy társadalmi, mint politikai téren a testvéries jó viszonyt fentartani és fejleszteni kívánja; és tekintve, hogy minden törekvés, mely az ország hazafias érzelmű román lakosságát a hazaellenes elemekkel azonosítva őket méltatlanul sérti és nyugtalanítja, ellenök pedig gyanakvást, türelmetlenséget és gyűlöletet szít a magyar közvéleményben: csakis a nemzetiségi izgatók bűnös terveit mozdítja elő: Biharvármegye szabadelvű pártja kijelenti, hogy a „Szabadság” című hírlapnak e kérdésben követett magatartását helyteleníti, elítéli és elvárja, hogy e lap, mint a párt közlönye jövőre a párt politikájának e téren is képviselője lesz.

¹ Tisza István első jelentős nemzetiségpolitikai nyilatkozata a Bihar megyei szabadelvű párt 1893 szeptemberi értekezletén hangzott el a magyar–román közeledés tárgyában. Tisza határozati javaslatában elítéli mind a helyi szabadelvű sajtó, mind a helyi szabadelvű szervezet és általában az itteni magyar lakosság egy részének a románokkal szemben tanúsított eddigi magatartását (A és C). Tisza kijelentései nyomán a „Szabadság” helyi szabadelvű kormánylap szerkesztősége lemond, az erdélyi ellenzéki sajtó (D) pedig éles kritikával illeti Tisza szereplését. A nemzetiségi sajtó – ideértve a román lapokat is – tartózkodással fogadta Tisza nyilatkozatát, bővebben foglalkozott a kérdéssel a Nár. Noviny egyik vezércikke (*Sovinisti*, Nár. Nov. 1893. szept. 26.). A beszéd háttérben feltehetően a Tisza-család romániai olajérdekeltsége húzódott meg. Ismeretes, hogy a Magyar Ipar és Kereskedelmi Bank (amelynek igazgatótanácsi elnöke 1901-ig Tisza István, innen a bank 1902-i megszűnéséig Tisza Kálmán volt), hosszabb előkészítő tárgyalások után 1895-ben 1,2 millió alaptőkével és Budapest székhellyel megalapította a Nemzetközi kőolaj r. t.-t, amely a „*Société Roumaine pour l'industrie et le commerce du pétrole*” telepeinek és finomítóinak kiaknázását tűzte ki feladatául. Később nagyobb összegű előlegekkel vettek részt az Étoile Roumaine (*Steaua Română*) bukaresti cég olajkutatóiban és vállalkozásaiban. Ez az akció azonban nem járt a kellő eredménnyel, ami 1902 őszén felszámolásra kényszerítette a bankot. (Vö. *Mihók-féle Magyar Compass* 1896/97. 1. rész. 137–139. l., ill. *M. Compass* 1901–1902. 159–162. l.)

² A közlemény címe: A megyei szabadelvű párt értekezlete.

B

1893 szept. 19

*A „Szabadság” nagyváradi kormánypárti lap szerkesztőségének nyilatkozata a lapnak a román kérdésben tanúsított magatartása és az ezt helytelenítő párthatározat tárgyában*¹

Sz., 1893. szept. 21. 216. sz.

A nagyváradi görög katolikus püspökség területén levő oláh iskolák nagy részében ignorálva van a népiskolai törvény, mely tiszteletet kíván szerezni édes magyar nyelvünknek a haza minden helyén. A püspökség területén több községben az oláh pópák kategorice megtiltották népüknek a magyar szót. A vármegyét keresztül-kasul járják az oláh liga bujtogató miszzionáriusai s izgatásuk hatásaként, mi tudjuk itt a redakcióban a naponként érkező tudósításokból, a legélesebben ki van hegyezve magyarok és oláhok közt a tarthatatlan nemzetiségi kérdés, mely – elég jelentést adtunk róla – több helyén e vármegyének nyílt összeütközésben is kitört. Mangra Vazulék még több, idegen biztosító társulat pénzét is felhasználták arra a célra, hogy a szelíd oláh népet Biharországban szerte beharangozzák álprófétai küldetésükkel, hangoztatva szóban és írásban falvankint, hogy „íme az élet, a vagyonbiztosítási kötvény, lássátok oh román testvérek, ti vad magyarok által elnyomott szenvedő nép, hogy csak tőlünk, a ti megváltó papjaitoktól várhatjátok még életetek s vagyonotok biztosítását is”. Jött aztán a liberalizmus ismert küzdelme e vármegyében is, az ultramontán reakcióval titokban kezett fogott nemzetiségi oppozícióval, mely, hogy Biharország több nemzetiségi helyén nyíltan frontot csinált a magyar nemzeti állameszme fenséges épületének legbiztosabb alapjai: a liberális reformok ellen, – el nem tagadható.

Aztán jött egy egész sereg személyes vád, mely mind megannyit megerősíteni látszott – különösen mert megczáfolását is okkal ok nélkül húzták-halasztották – a mit mi is, mint a magyar sajtó hazafias munkásai, velünk egyben az egész magyar hírlapirodalom, kimutattunk s az adatok egész arzenáljával be is bizonyítottunk: hogy t. i. Biharország nemzetiségi helyei is szaturálva vannak immár az Erdélyben veszedelmes fegyverekkel működő oláh liga magyar állam- és nemzetellenes törekvéseivel s álprófétáival. Később napokig meg nem czáfolt értesítéseket vettünk megbízható, intelligens levelezőinktől a megye több pontjáról, hogy teszem Genyétén elcsapnak egy oláh papot, mert magyarul prédikált; amott a nép magyar és oláh része közt tetteles, sőt véres összeütközésre került a dolog, nemzetiségi bujtogató eredménye gyanánt.

Mindent – a mai hírlapírás elkerülhetetlen kötelességéből kifolyólag s a közönség igényeit, szem előtt tartva – siettünk nyilvánosságra hozni s az eseményekből szinte a magyar hírlapírói tiszt parancsát követve, levontuk a napnál fényesebb konzekvenciákat, ám mindenkor feltételesen, a felvilágosításnak, helyreigazításnak, esetleg a teljes czáfolatnak útját soha el nem zárva senki elől, s álljon elő csak egy megyebeli román is, a kinek – ha vádolva volt – nem szíves készséggel, sőt hazafias örömmel engedünk tért a maga tisztázására.

Megjelent a Pituk-féle hírhedt röpirat.² Óvakodtunk az elhamarkodott ítélettel s azt tettük ép a minek elmulasztásával vádoltatunk; felfüggesztettük ítéletünket a gör. kath. Egyházmegye

¹ A nyilatkozat címe: *A „Szabadság” és a megyei szabadelvű párt.*

² Pituk Béla (1855–97) elcsapott görögkatolikus lelkész 1893-ban Nagyváradon a gör. kat. román püspökség ellen intézett rágalmozó röpiratának címe: „Hazaárulók. Országunk kellős közepén a jelen korunkban eloláhosított 24 000 tősgyökeres magyarainkról”. A röpirat hozzájárult ahhoz, hogy aug. 9-én a nagyváradi sovinizták beverték a gör. kat. rezidencia és számos román személyiség ablakait. – A röpiratban foglalt rágalmak miatt Pável Mihály Hieronymi belügyminisztertől fegyelmi vizsgálatot kért maga ellen. A kormányvizsgálat lefolytatásával Vaszary Kolos hercegprímást bízták meg. A vizsgálat 1893. szept. 13-án megállapította, hogy a püspök ellen emelt vádak alaptalanok. A sajtóban az ügy nagy port vert fel, s a sovinizta sajtó heves támadásokat intézett Pável ellen.

püspöke fölött, sőt napokig – mikor már az összes hazai sajtó pálczát tört Pável püspök felett – a „Szabadság” még mindig csak megnyilatkozásra hívogatta föl a súlyos vádakkal szemben. Ő méltósága csak nagy későn tartotta érdemesnek a magyar sajtót arra, hogy a közönség közt már-már tényékként hangoztatott vádakát pár soros, nagy általánosságban tartott sürgönnyel dementálja. Város és megye tudja, hogy egyedül e veszedelmes húzavonának, melynek káros következményeire nem szüntünk meg állandóan figyelmeztetni, eredményeül tekinthető a nagyváradi tüntetés, melyet, alapjában bármennyire megmagyarázható volt, sajnálatos túlkapásai-ban velünk együtt maga az egész magyar sajtó sietett uniszónó elítélni.

Végre jött egy esemény a mi minden aggodalmunk, minden félelmünk és figyelmeztetésünk alaposságát szónál hangosabban s írásnál olvashatóbban bebizonyította. Mely igazat adott a „Szabadság” azon czikkeinek, melyek a biharmegyei nemzetiségi kérdés túrhetetlen rákfenéjét feltárták, erős kézzel s biztos metszéssel operálását követelték s a veszedelmes halogatás orvosolhatatlan következményeire mindkét részről felelőssé tették az intéző körök.

Ime, beütött a belényesi fiókforradalom. Az alispán hivatalos jelentéséből hallotta tegnap a megye-gyűlés, tegnapelőtt a megyei szabadelvűpárt értekezlete (nekünk most csak ehhez van szavunk), hogy Belényesben s a szomszéd Fenes, Tárkány, Újlak és még egy negyedik községben Sándor nap előtt napokkal a kukoricza földekre volt kénytelen kitelepíteni családjait a magyar lakosság, a férfi népe pedig éjjel-nappal fegyveresen őrt állani, védve saját élete s vagyona biztonságát román polgártársai ellen, mert befutotta a hír a környéket, hogy a muszka czár név-estélyén nagy magyargyilkolás lesz a „fekete hegyek” között s az általános mészárlásra a kivilágítás lesz a jel. A község előljárói sürgönyileg könyörögtek fegyveres segítségért az alispánnál, ki is ment külön vonaton két század honvédség, künn járt az alispán s kir. ügyész is, s bár az oláh „vitézség” egyszerre lelohadt a kétszáz szurony láttára, az alispán jónak látta a jövőre is megerősíteni az ottani csendőrsöt.

Hogy a tekintetes vármegye ezen letagadhatatlan tények daczára maga siet a baráti parolával a szerinte Biharban tiszta hazafi oláhság felé s a nélkül, hogy velünk magyarokkal szemben évtizedeken át elkövetett s letagadhatatlan sértéseikért nekünk, a létérdekünkért küzdő magyarságnak a vármegye magyar lakosságának a legparányibb elégtételt is nyújtaná, az oláhságot föltétlenül rehabilitálja és szívére öleli, – ám tegye az ő esze és nagy szíve szerint. Ezt magyarázhatják túlságos gavallériának vagy túlságos – elvakultságnak. Mikor a megye ezt tette, nem sértette, nem ítélte el a magyar sajtót.

De másként járt el a megyei szabadelvű párt értekezlete. Akkor, mikor – a fentiekben bizonyítjuk – az egész nemzetiségi ügy minden eseményében, minden elfogultság, pártszínezet és hatásvadázat félretételével tisztán úgy járt el e lapok szerkesztősege, a mint magyar hírlapírói tiszte, magyar szíve és magyar esze parancsolta s egyetlen esetben sem bántott ok nélkül senkit, akkor előáll a lapot hivatalos közlönyéül tekintő megyei szabadelvűpárt 20–25 tagból álló értekezlete, s elítéli, kárhoztatja, a „Szabadság” e kérdésben követett, nyugodt lélekkel ismételjük, kötelességszerű, magyar önérzete és becsülete által sugalt magatartását s „elvárja” a laptól, hogy jövőben felhagy a hasonló hanggal és magatartással.

E kérdésben mi nem fogadhatunk el egyetlen párttól sem utasításokat, a mik akár jószándékból, békülékenységből, akár a taktika opportunitásából erednek; mert ez a kérdés nem pártkérdés, hanem országos kérdés, a hol a magyar tollat csak magyar szív és magyar ész vezetheti.

Mi ezen magasabb parancs: magyar hazafiságunk és önérzetünk parancsa szerint vezettük e tollat s ha ezért megrovattunk, inkább leteszszük, sem hogy más irányban vezessük akárkinek kívánságára is.

A mai nappal le is tettük a szerkesztői pennát s átadjuk a „Szabadság” vezetését azoknak, a kik másképp gondolkoznak és éreznek e kérdésben, mint mi.

Nagyvárad, 1893. szept. 19.

A „Szabadság” szerkesztősege.³

³ A szerkesztőség nyilatkozatát követőleg a lap közli Rácz Mihály, a „Szabadság” szerkesztőjének lemondó nyilatkozatát is 1893. szept. 20-i kelettel.

C

1893 szept. 21

*Tisza István határozati javaslata a román kérdésben Bihar megye közgyűlésén*¹

Sz., 1893, 216. sz.

Tekintetes közgyűlés!

Még egy része van az alispáni jelentésnek, mely megérdemli azt, hogy annak néhány pillanatnyi időt szenteljünk. Értem azon részt, – mely a belényesi izgalomokra vonatkozik. Régi idő óta ez az első eset, hogy szélesebb körökben nyilvánultak olyan tünetek, melyek e vármegye magyar és románajkú lakossága közt hagyományosan fenálló jó viszonyt megzavarással fenyegetik. Oly jelenség ez, mely fontosságánál fogva megérdemli, hogy azt a t. közgyűlés komoly megfontolás tárgyává tegye. És én igazat adok az alispáni jelentésnek abban, hogy e jelenséget nem szabad magában állónak tekintenünk, hanem hogy az, a Nagyváradon lefolyt kihágásokkal s ezek előzményeivel áll összefüggésben.

Engedje meg tehát a t. közgyűlés, hogy röviden rekapituláljam az eseményeket. A nagyváradi gör. kath. püspök ellen egy fegyelmileg elbocsátott lelkész részéről oly természetű vádak hoztak nyilvánosságra, melyek a főpásztornak hazafiúi hűségét vonták kétségbe. E vádak magának a megtámadott főpásztornak kívánságára vizsgálat tárgyát képezik, s mindaddig, míg az illetékes bíró nyilatkozata meg nem jelent, nem volna helyes, sem illő, azok tárgyában véleményyt nyilvánítani. Hiszem és remélem, hogy teljes alaptalanságnak fog bebizonyodni: de az ügy mai stádiumában mindnyájunkra nézve kötelesség: a hallgatás.

Ez egyoldalú és be nem bizonyított vádak azonban elegendők voltak arra, hogy ezek alapján, különösen a nagyváradi sajtó a legsúlyosabb vádakkal és támadásokkal illesse, nemcsak a bevádolt főpásztort, hanem e vármegye egész románajkú lakosságát is. Sőt elegendők voltak arra is, hogy a könnyelmű és bűnös izgatók által félrevezetett tömeg – s hiszem és reméllem, hogy az igazságszolgáltatásnak sikerülni fog ez izgatókra reá tenni kezét, – oly természetű kihágásokat kövessen el, melyek Nagyvárad város békés román lakosságának mozgalmát és vagyonbiztonságát veszélyeztették.

Ezen kihágások s kivált azon sajnálatos körülmény, hogy ezek után sem hiányoztak hangok a sajtóban, melyek ezeknek mentegetése mellett, a román lakosság hazafiságát kétségbe vonták s ellenük a magyar társadalom bizonytalanságát és ellenszenvét felkölteni iparkodtak, vezettek aztán azon két oldalú izgatottságra, mely Belényes vidékén már is aggasztóan mutatkozott. Ezzel az izgatottsággal szemben, igénytelen nézetem szerint, kötelessége a vármegyének latba vetni egész erkölcsi súlyát s megtenni minden lehető a testvéri jó viszony fenntartására.

Engedje meg a t. közgyűlés, hogy mindenekelőtt azon elvi szempontokat hangsúlyozzam, melyeket az ú. n. nemzetiségi kérdéseket illetőleg irányadóknak tartok. Első helyen áll ezek között azon alapigazság, melyet bona fide el kell fogadnia mindenkinek, ki hű fia akar lenni a hazának, hogy a magyar állam nemzeti állam. (*Éljenzés!*) Ez államot a magyar nemzet alkotta meg; a magyar nemzet nyomta reá egyénisége bélyegét s nincs az az ár, a melyért ebből csak hajszálnyit is engedhetne. (*Éljen.*) Ebből kifolyólag ez állam kultúrpolitikája csakis magyar lehet (*Helyeslés*), a magyar nyelv és kultúra ápolása, fejlesztése és terjesztése nem erőszakkal, de a művelődés békés eszközeivel; nemcsak a magyar társadalomnak, de a magyar államnak is feladata. (*Élénk helyeslés.*)

Ezt azonban kiegészíti azon másik alapigazság, hogy a magyar állam erejének kifejtését nem a nemzetiségek elnyomásában, hanem azok kielégítésében, tehát abban keresi, hogy jogtisztelő,

¹ A közlemény címe: *Megyei közgyűlés.*

méltányos és nagylelkű magatartása által vívja ki tiszteletüket és biztosítsa hű ragaszkodásukat. (*Lelkes éljenzés.*) Két út állott a magyar nemzet előtt, már e hon megalapításakor. Az egyik tűz és vas, az irtóháború politikája; a másik az, hogy a meghódított ország régi lakóinak testvéri jobbot nyújtson. A magyar nemzet elejétől fogva e második útra lépett, s ezen haladtak tovább e században is pártkülönbség nélkül mindazok, kik a magyar közélet vezetésére befolyást gyakoroltak.

Én azt hiszem, helyesen és bölcsen tették ezt. Helyesen és bölcsen azért, mert a magyar nemzet jövője a jogtisztélet és valódi szabadelvűség eszméjével van elválaszthatatlanul összeforrvá. (*Lelkes éljenzés.*) Nekünk erőnk sokkal kisebb, világtörténelmi hivatásunk sokkal nagyobb, semhogy tisztán a nyers erőre támaszkodva állhassuk meg helyünket a világ-események hullámzó tengerén. Biztosítanunk kell nemcsak a művelt világ becsületét és rokonszenvét, de mindenekelőtt az e hazában lakó nemzetiségek ragaszkodását és hazafiúi áldozatkészségét, hogy mindnyájan, kik e hazának egyenlően szabad polgárai vagyunk, együttes erővel vállalva működjunk közre annak felvirágoztatására. (*Éljenzés.*) És csak kövessük híven és következetesen ezt a hagyományos magyar politikát, az itt-ott felmerülő incidensek daczára.

Erős meggyőződése, hogy annak teljes sikert kell aratnia. Teljes sikert azért, mert be kell, hogy lássák ez ország idegen ajkú polgárai, hogy nincs állam a földkerekségen, mely a benne lakó nemzetiségeket a jogoknak oly jeles körével ruházná fel és be kell látniok azt is, hogy a magyar állam fennállása és hatalma képezi saját fajuk, saját nemzetiségük fennállásának egyedüli komoly biztosítékát. (*Nagy tetszés.*)

Áll ez különösen román ajkú polgártársainkra nézve. Ne hunyjanak szemet azon fontos tény előtt, hogy közvetlenül hazánk hatása mellett független Románia alakult.

Ha ez román ajkú polgártársainkat örömmel tölti el s felfogásaikra, érzelmeikre hatalmas befolyást gyakorol; úgy én ezt természetesnek találom s nekik rossz néven nem vehetem.

De arra kérek mindenkit, kinek szívéen fekszik a független Románia sorsa és jövője, gondolja meg azt, hogy az osztrák-magyar monarchia nagyhatalmi állása képezi Románia függetlenségének egyedüli komoly biztosítékát.

A mely perczen e monarchia nagy hatalmi állása megtöretné, sőt tovább megyek és azt mondom, a mely perczen a magyar nemzet elvesztené azon befolyást, mely őt a monarchiában joggal megilleti, üres agyémnek bizonyulna a román nemzet függetlensége s rövid idő múlva a kancsuka uralma alól sírnák vissza a mai állapotokat még azok is, kik ma a magyar nemzet állítólagos zsarnoksága ellen a lehangosabban lármáznak.

De hiszen igazolja e politika helyességét éppen Bihar vármegye példája is. E vármegyében mint testvér a testvérral állott a magyar szemben a románnal emberemlékezet óta; és e megye románajkú lakosságának nagy zöme soha sem szolgáltatott okot a bizalmatlanságra.

Élvezhettük zavartalan egyetértésben mindnyájunk javára a nemzetiségi béke áldásait.

Ha most mégis a bizalmatlanság és ellenszenv visszatetsző hangjaival találkozunk, úgy ezt ha nem is igazolja, de némileg magyarázza azon körülmény, hogy éppen az utóbbi időben példátlan vakmerőséggel emelték fel fejüket azon kevesek, kik az ország román lakossága közül a magyar nemzetnek esküdt ellenségei és hogy nem ugyan Biharmegye területén, de másutt ez országban éppen most láttuk legfelháborítóbb példáit annak, miként élnek vissza némelyek a magyar állam jóvoltából élvezett mondhatni korlátlan gyülekezési és sajtószabadsággal azon célra, hogy a magyar nemzet ellen a legfeketébb rágalomokkal izgassanak és lázítsanak.

Ha ezen ámitókkal szemben fellobban mindnyájunkban a hazafias harag, ez természetes: de azt kérdem t. közgyűlés, igazságosan, méltányosan és helyesen járunk-e el akkor, ha ezt a jogos haragot átvisszük román polgártársaink hazafias érzelmű zömére is; ha egy kalap alá vonjuk őket e bűnös izgatókkal bizalmatlanságot, gyanakvást és ellenszenvet mutatunk mindnyájuk iránt?

Nem t. közgyűlés! Nekünk e merényleteket meg kell torolnunk, meg kell büntetnünk kérelhetetlen szigorral. Egyaránt érdeke ez magyarnak és románnak, mert ha sikerülne – mint

nem fog sikerülni – a románság széles köreit magukkal ragadnák, ez baj volna a magyar nemzetre, de végzetessé válna a románokra nézve. Ez egyszerűen a büntető törvény végrehajtásának kérdése.

Ha azonban megbüntettük őket, második és fontosabb feladatunk, hogy ártalmatlanná tegyük őket; ártalmatlanná azáltal, hogy a talajt működésükre alkalmatlanná tegyük. Ez t. közgyűlés nem rövid napok, nem is 1–2 év, hanem évek, – talán évtizedek consequens munkájának feladata, kivált az ország oly részében hol a helyzet – fájdalom! már elmérgesedett. Szükséges e végből közigazgatásunk rendezése, nemcsak azon szempontból, hogy az állam rendőri szervezetét, az igazgatások felderítésére és megakadályozására képesebbé tegyük; de azon szempontból is, hogy gyökeresen megszűnjenek a közigazgatás terén itt ott még mindig mutatkozó visszaélések, melyek nemzetiségi célzattal nem bírnak ugyan; de ott, hol idegen ajkú lakosság lakik, ilyen irányú igazgatásokra könnyen felhasználhatók.

Szükséges továbbá a műveltség, a felvilágosodás terjesztése, mert oly vastag hazugságokkal elámítani és félrevezetni csak egészen műveletlen népet lehet.

Szükséges mindennekefelett az a társadalmi és politikai téren, híven és következetesen kövessük a jogtisztelet és testvéries érzület parancsait. Nekünk csak egy szempontból szabad az ország polgárai között különbséget tennünk.

Csak azt nézzük, hű fia-e valaki a hazának.

Ha igen, úgy lehet azért jó román az illető, ragaszkodhatik fajához és nemzetiségéhez, munkálkodhatik nyelve és kultúrája ápolása körül, ezt tőle rossz néven venni s vele társadalmi vagy politikai téren éreztetni nem szabad. (Éljenzés.)

Ne azt kívánjuk a romántól, hogy renegát legyen, hanem, hogy legyen jó román és jó magyar hazafi egy személyben. Minden olyan lépés, mely ennek megvalósítását akadályozza minden oly jelenség, mely bizalmatlansággal s a hazafiatlanság gyanújával sújtja a románt csak azért, mert nemzetiségéhez ragaszkodik, egyszerűen a haza ellenes izgatóknak tett szolgálatot, mert az ő karjaikba kapja még azokat is, kik eddig hű fiai voltak a hazának.

Ezért ne töltsenek el súlyos aggodalommal az ellenséges érzület, a türelmetlenségnek azon jelenségei, melyekkel a közelmúltban találkoztunk.

Azért kell a legélesebben elítélnem a Nagyváradon elkövetett kihágásokat. Semmi oly kárt nem tesz a magyar nemzetnek, mintha bárki is jogtalanságot követ el az ő firmája alatt s módot nyújt ellenségeinknek arra, hogy a jogtisztelet és szabadságszeretet magas piedesztáljáról lerántassék és senki a hazaellenes izgatók bűnös céljait nem mozdítja inkább elő, mint az, ki a hazafias román lakosságot nyugtalanítja és megbántja.

Hiszen látjuk, hogy ezen jelenségek már is meghozták káros gyümölcseiket és valóban itt az ideje, hogy Bihar megye felemelje azokkal szemben tiltakozó szavát.

T. közgyűlés! Hallottuk a közelmúltban azon vádat is, hogy Bihar megye nem teljesítette e téren hazafiúi kötelességét s magyarság érdekeinek megóvása körül mulasztást követett el. Hát én azt hiszem, hogy Bihar megye tudta kötelességét a múltban s tudni fogja a jövőben.

Én azt hiszem, hogy a megye nem szorult arra, hogy leczkét kapjon a hazafiságból bárki részéről is, de legkevésbé fogja azt azoktól elfogadni, kik elvakultságból vagy léha hatáshajhászatból hazánk legnagyobb ellenségeinek öntudatlan munkatársai.

Hazafias dolgot tett Bihar megye, midőn a hazafias románsággal ápolta a testvéries egyetértést a múltban s hazafias cselekedetet követ el, ha a mostani kritikus pillanatban felemeli intő, tiltakozó és elítélő szavát.

Ezen meggyőződéstől vezettetve, van szerencsém indítványozni, hogy a t. közgyűlés akkor, midőn az alispáni jelentésnek ezen részét is tudomásul veszi, egyúttal jelentse ki, miszerint:

Bihar megye közönsége midőn az alispáni jelentést tudomásul veszi, megütközéssel látja, hogy azon sajnálatos kihágások, melyek a testvér törvényhatóság területén román ajkú polgártársainkkal szemben elkövetettek, a vármegye területén is kezdték éreztetni káros hatásukat.

E vármegye közönsége, míg egyfelől a magyar nemzeti állam jogaihoz feltétlenül ragaszkodik,

s az azokat fenyegető bűnös merényletek ellen a törvényt kérlelhetlen szigorral alkalmazni kívánja, viszont e haza különböző ajkú hű fiai közt külömbséget nem ismer, a vármegye hazafias érzelmű román ajkú polgárainak törvényben biztosított jogait tiszteletben kívánja tartani s velők kezefogva, egyetértőleg óhajt működni a vármegye és haza javára.

Teszi ezt azon meggyőződésben, hogy e magatartás által sikerülend a jövőben, a mint sikerült a múltban román ajkú polgártársaink hűségét és ragaszkodását biztosítani mindnyájunk szabad és boldog hazája Magyarországra iránt;

teszi azon meggyőződésben, hogy minden oly mozgalom, mely román ajkú polgártársainkat nyugalmukban, törvényadta jogaik gyakorlásában háborgatja, mely hazafiságukat kétségbevonva őket méltatlan és sértő vádakkal illeti, s a gyanakvás és ellenségeskedés üszkét dobja a vármegye társadalmi és közéletébe, csakis azon lelkiismeretlen izgatónak tesz jó szolgálatot, kik román ajkú polgártársainkat a magyar haza iránti hűségétől eltántorítani kívánják.

Midőn tehát sajnálkozását és rosszalását fejezné ki mindazon jelenségekkel szemben, melyek a vármegye magyar és román ajkú lakosai közt, eddig fennállott testvéri egyetértés megzavarására irányulnak, midőn kijelentené, hogy románajkú polgártársaink jogát tiszteletben tartani s velők a testvéri jó viszonyt fentartani, ápolni, fejleszteni kívánja, egyúttal elvárja, hogy román ajkú polgártársaink is – ugyanez érzülettől áthatva – magukat sem provocatió, sem csábítás által eltántorítottatni ne engedjék s a hazaellenes törekvéseket tápláló bűnös izgatókkal minden közöséget megtagadva a jövőre is a hazafiság és testvériség szent érzelmeit ápolják keblökben és tanúsítják magaviseletében.

E határozati javaslatot a közgyűlés egyhangúlag fogadta el.²

24.

Az „1879: XVIII. tc. követelményeinek meg nem felelő” tanerők ellen hozott kultuszminiszteri rendeletek és visszhangjuk¹

A

1893 szept. 25

„A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministernek 43.769. számú rendelete a magyar nyelv tanításáról szóló 1879. évi XVIII. t.-cz. követelményeinek meg nem felelő tanítók és népiskolák ügyében teendő intézkedések tárgyában”

(Valamennyi megyei és városi közigazgatási bizottságnak.)

Rend. Tára, 1893, II. 2440–42. 1.

A magyar nyelv tanításáról szóló 1879. évi XVIII. t.-cz pontos végrehajtása tárgyában ismételt kiadott rendeletek daczára a népoktatási tanintézetek 1891–2. tanévi működéséről

² Tisza beszédére a függetlenségi párt kolozvári lapja, az *Ellenzék* válaszolt (Béküljünk ki. 1893. szept. 29., 222. sz.). Nem helyesli Tisza politikáját, mert román részről kellett volna egy mérsékelt pártnak szerveződnie, és kezdeményeznie a béke és egyetértés politikáját. Tisza jó szándékú politikus, de félreismeri a román aspirációkat, s fellépése elhamarkodott volt. A románok – a lap szerint – vissza fogják utasítani a békejobbot, mert ők román hazafiak, román kultúrát és autonóm Erdélyt akarnak, amint a *Tribuna* és a *Gazeta* válaszaiból kiderül. Ilyen árat pedig a békéért nem szabad adni.

¹ 1893 őszétől újabb akciót indít a kultuskormányzat a felekezeti népiskolák és tanítóképzők tanszemélyzetének magyar nyelvtudása és tanítása ügyében. A rendeletek (A, C, D és E) a szolgálati viszony megszüntetéséig menő fegyelmi rendszabályokat tartalmaznak a magyarul nem tudó, illetve azt nem a megkívánt fokon oktató nemzetiségi tanerőkkel szemben. A rendeletek következtében megnő a nemzetiségi tanítók ellen indított izgatási és sajtóperek száma, mint ezt a mellékelt iratok is mutatják (B, F és G).

beérkezett adatokból megállapítottam, hogy az említett tanévben az ország 25.505 tanítója közül 1601 nem bírta a magyar nyelvet oktató képességgel és 2387 népiskola volt, melyben a magyar nyelv sikertelenül vagy egyáltalában nem tanított, sőt ugyanakkor 2984 tanítói oklevéllel nem bíró egyén alkalmaztatott tanítói állomásokra.

Ezen adatok kétségtelenné teszik, hogy az említett törvénycikk rendelkezéseinek végrehajtása iránt az iskolafen[n]tartók és a hatóságok még most sem tették meg mindazon intézkedéseket, melyeket a törvény és a rendeletek szigorú köteleességükül szabtak meg.

Felhívom ennél fogva a bizottságot, hogy az 1885. évi május hó 28-án 20.301. sz. a. kiadott körrendelet alapján gondoskodjék arról, mikép a tapasztalt bajok orvosoltassanak. E végett az idézett számú körrendelet szerint állapítsa meg, hogy a törvényhatóság területén működő összes népiskolai tanítók közül melyik magyarul nem tudó tanító alkalmazása tekintendő semmisnek és érvénytelennek.

Értesítse arról az érdekelt iskolafen[n]tartót, illetőleg annak iskolai főhatóságát, s ha a kifogásolt tanító helyett a közigazgatási bizottság által kitűzendő határidő alatt nem alkalmaztatnák magyarul tudó, kellő képesítéssel bíró tanító, akkor az illető magyarul nem tudó tanítónak a tanítástól való eltiltása iránt azonnal tegyen jelentést hozzám.

Hasonlóan kell eljárni az 1868. év óta tanítókul alkalmazott, de tanképesítő oklevéllel nem bíró egyénekre nézve.

Felhívom továbbá a közigazgatási bizottságot, hogy állapítsa meg, mely népiskolákban nem felel meg a magyar nyelv tanításának eredménye az 1879. évi XVIII. t-cz. követelményeinek s azután szólítsa fel az érdekelt iskola főhatóságát, hogy a közigazgatási bizottság által megállapítandó határidő alatt tegye meg a szükséges intézkedést a magyar nyelv tanításának eredményesebbé tétele iránt.

Ha a kívánt intézkedés ez alatt meg nem történne, vagy a magyar nyelv tanításának azontúl sem lenne több sikere, akkor a közigazgatási bizottság tegyen hozzám jelentést, hogy az 1879. évi XVIII. t-cz. 6. §-ának 3. pontja értelmében eljárassak.

A kir. tanfelügyelőt egyidejűleg megbízam, hogy az említett körülményekre vonatkozó és birtokában levő adatokat a közigazgatási bizottság rendelkezésére bocsássa.

Jelen rendeletem végrehajtása iránt teendő összes intézkedéseiről f. é. december végéig az egész törvényhatóságra vonatkozó általános jelentést tegyen hozzám.

Budapesten, 1893. évi szeptember hó 25-én.

Gróf Csáky, s. k.

B

1893 szept. 29

A szegedi kir. főügyészség átirata Szilágyi Dezső igazságügyminiszterhez román tanítók ellen indítandó sajlópörök tárgyában

Ig. Min. 1894–R/47 – 1.061 (36.634)

Királyi Főügyészség Szegeden

3375 szám

f.ü. 1893.

Nagyméltóságú Igazságügyminister Úr!
Kegyelmes Uram!

Csanádvármegye főispánja a vallás és közoktatásügyi magyar királyi minister úr ő nagyméltóságának utasításához képest megkeresést intézett hozzám az iránt, hogy a *Lippán megjelenő „Foaja Poporului”* című lapnak¹ folyó évi 24 számában „Lamurire” cím alatt foglalt

¹ Piros ceruzával aláhúzva.

közlemény, s a „Tribuna”-nak folyó évi augusztus 26-ik számában közzétett „Felhívás” miatt Petroviciu György tornyai görög keleti tanító ellen a sajtóügyi megtorló eljárást *indítanom meg*.²

Az előbbi „Lamurire” című közleményben Petroviciu György nyilvánosan gyalázza Zabb Vazul tanítót, a miért ez a magyar nyelv sikeres tanításáért 25 forintnyi jutalmat nyert; Judás pénzének nevezi e jutalmat, a melyért Zabb Vazul rokonait eladta, a román népet legnagyobb ellenségének elárulta.

Kétségtelen, hogy e hírlapi közleményben a magyarok elleni legféltelenebb gyűlölet nyilvánul, hogy célja a román nép előtt gyűlöltté tenni még azt is, a ki nem tanúsít ellenséges érzelmet a magyarok irányában; de egyenesen a magyarok elleni gyűlöletre nem izgat. Mindazonáltal a megtorló eljárás, *habár a siker kétséges, a büntetőtörvénykönyv 172 §-ának 2-ik bekezdésében megjelölt büntetendő cselekmény miatt megindítható volna*³ azon alapon, hogy a közlemény a magyarságot a románok legnagyobb ellenségének tünteti fel, annyira, hogy annak nyelvét tanítani vagy tanulni is megvetésre méltó, árulás.

A közleménnyel Zabb Vazul sérelmére becsületsértés is követtetett el; azonban e miatt hivatalbeli eljárásnak helye nincs.

A mennyiben Nagyméltóságod a sajtóügyi megtorló eljárás folyamatba vételét *engedélyezni méltóztatnék*,⁴ az 1848 évi XVIII törvénycikk 23 §-a szerint illetékes szegedi és temesvári sajtó bíróságok közül nézetem szerint *célszerűbb volna az előbbinél*⁵ vagyis a vádolandónak lakhelye szerint illetékes bíróságnál a feljelentést benyújtani.

A „Tribuná”-ban közzétett felhívás a néptanítók fizetését rendező törvény ellen indít agitációt. E törvényről az állítatik, hogy azzal a román nemzet tönkretételét végkiirtását célozza az ádáz ellenség.

A törvény kötelező ereje ellen ugyan nem lázít, sem az elleni engedetlenségre nem izgat a felhívás; azonban a magyarokat ádáz ellenségnek tünteti fel, a ki a román nemzetiség végkiirtására törekszik: *tehát a románokat a magyar nemzet elleni gyűlöletre izgatja*.⁶

E miatt a sajtóügyi megtorló eljárás célszerűen *csak a kolozsvári sajlóbírótság előtt volna megindítható*.⁷ A felhívást ugyanis Petroviciu György tornyai és Craciun C. Mihály hódosi görög keleti tanítók tették közzé. Az előbbi a szegedi sajtóbírótság területén lakik, míg a több Hódos nevű község közül egyik sem tartozik ehhez: miért is a megtorló eljárás mindkét szerző ellen csak a nyomtatvány megjelenésének helye szerint illetékes sajtóbírótság előtt volna megindítható.

Csanádvármegye főispánjának átíratát s annak csatolmányait mély tisztelettel felterjesztem.

Szeged 1893 szeptember 29.

Lobmayer István
királyi főügyész

² Kék ceruzával aláhúzva.

³ Ua.

⁴ Kék ceruzával aláhúzva.

⁵ Piros ceruzával aláhúzva

⁶ Ua.

⁷ Ua.

C

1894 jan. 20

„A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministernek 3812. számú rendelete a magyar nyelv tanításáról szóló 1879. évi XVIII. törvénycikk követelményeinek meg nem felelő tanítók és népiskolákkal szemben követendő eljárás tárgyában”

(Valamennyi törvényhatóság közigazgatási bizottságának.)

Rend. Tára, 1894. I. 192–193. l.

A magyar nyelv tanításáról szóló 1879. évi XVIII. törvénycikk követelményeinek meg nem felelő tanítók és népiskolákkal szemben követendő eljárás tárgyában múlt évi szeptember hó 25-én 43.760. szám alatt kibocsátott körrendeletem (Lásd: Magy. Rend. Tára 1893. évf. 2440. lap.) kapcsában, s a végből, hogy annak végrehajtását ellenőrizsem és céljának helyes megvalósítását biztosítsam, felhívom a Közig. Bizottságot, hogy minden oly esetben, a midőn valamely néptanító alkalmaztatását az előbb idézett, illetőleg a hivatali elődöm által 1885. évi május hó 28-án 20.301. szám alatt kiadott körrendelet alapján érvénytelennek kell kimondania, az érdekeltektől iskolafentartó, illetőleg iskolai főhatóság értesítésével egyidejűleg tegyen hozzám is jelentést, s intézkedése megbíráltatása végett jelölje meg külön-külön minden egyes kifogásolt tanítóra nézve, hogy képesítő oklevele mikor és hol állítattott ki, nem láttamozta-e azt a kir. tanfelügyelő s mely időtől kezdve van az illető e minőségében alkalmazva?

Oly esetekben továbbá, a midőn a Közig. Bizottság az 1872. év előtt oklevelet nyert s a magyar nyelv tanítására nem képes tanító mellé segédtanító alkalmazását látná szükségesnek, tegyen a felől is jelentést, vajjon az iskolafentartó képes-e segédtanítói állással járó terhek viselésére?

Budapesten, 1894. évi január hó 20-án.

Gróf Csáky Albin, s. k.

D

1894 márc. 15

„A vallás-és közoktatásügyi m. kir. ministernek 13.249. szám alatt valamennyi kir. tanfelügyelőséghez intézett rendelete, a nem-magyar ajkú tanító- és tanítójelöltek írásbeli és szóbeli vizsgálatai eredményének megítélése tárgyában”

Rend. Tára, 1894. I. 572–574. l.

Az 1879. évi XVIII. t.-cz. rendelkezései értelmében csak oly egyének nyerhetnek tanítói és tanítónői képesítést, a kik a tanképesítő vizsgálaton megkívánt egyéb feltétel teljesítése mellett igazolják, hogy a magyar nyelvet beszédben és írásban oktatási képességgel elsajátították.

Az említett törvény alapján s az állami elemi iskolai tanító- és tanítónő-képző intézetekben tartandó elemi népiskolai tanítói és tanítónői képesítő vizsgálatokról 1892. évi 12.152. szám alatt kelt rendelettel kiadott szabályzat kiegészítéséül ezennel elrendelem, hogy az említett állami intézetekben a képesítő vizsgálatokon működő vizsgáló bizottságok jövőre szigorúan ügyeljenek az említett követelmény teljesítésére, s e végett különösen a nem-magyar ajkú tanító- és tanítónő-jelöltek írásbeli és szóbeli vizsgálatai eredményének megítélésére fordítsanak kiváló figyelmet.

Az említett szabályzat 11. §-ának a) pontja értelmében készítenő neveléstani dolgozat megbírálásánál ügyelni kell arra, hogy az a magyar nyelv ismeretét tekintve is megfelelő legyen.

A szóbeli vizsgálaton a jól érthető és szabatos magyar beszéd is megkövetelendő. A gyakorlati tanításon különösen figyelemmel kell lenni arra, hogy a jelölt tudja-e magyar nyelvi elméleti ismereteit gyakorlatilag érvényesíteni és pedig hogy miként képes a nem-magyar ajkú gyermekeket bevezetni a magyar nyelv ismeretébe. Ebben a tekintetben a nem-magyar tannyelvű népiskolák számára 1879. évi június hó 29-én 17.284. sz. a. kelt rendelettel kiadott tantervben megszabott magyar nyelvi tananyag veendő irányadónak.

A képesítő vizsgálatokról intézkedő szabályzat 15. §-ának a) pontja szerint az írásbeli vizsgálatok végeredményének megállapítása s a 21. §. szerint az egyes tantárgyakból adandó osztályzat, valamint az általános osztályzat megállapítása a vizsgáló bizottság szótöbbséggel hozott határozatától függ. Ezentúl a jelölt magyar nyelvi képességének megállapítása tekintetében az említett szabályok alól annyiban teendő kivétel, hogy ha a kir. tanfelügyelő vagy helyettese a bizottságnak a jelölt képességét megállapító határozata dacára azon meggyőződésben van, hogy a jelölt magyar nyelvi ismerete a megkövetelt mértéket el nem éri, a kir. tanfelügyelő vagy helyettese a bizottság határozata ellen bejelenti különvéleményét, s ha az írásbeli dolgozatot nem találta megfelelőnek, az illető jelöltre nézve a szóbeli vizsgálatra bocsátást felfüggeszti; ha pedig szóbeli vizsgálata vagy a gyakorlati tanítás nem volt kielégítő, az általános osztályzat megállapítását függeszti fel és jelentést tesz a vallás- és közoktatásügyi miniszternek további intézkedés végett.

A most megállapított eljárás már az 1893/4. tanév végével tartandó képesítő vizsgálatokon hatályba lép. A kir. tanfelügyelőket felelősség terhe alatt figyelmeztetem, hogy jelen rendeletben vett utasításhoz szigorúan alkalmazkodjanak, s erről a hatóságuk alá tartozó állami elemi tanító- és tanítónő-képző intézetek igazgatóit értesítsék.

Budapesten, 1894. évi márczius hó 15-én.

Gróf Csáky Albin s. k.

E

1894 márc. 27

„A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek 13.248. számú rendelete, a nem magyar tannyelvű tanító- és tanítónőképző intézetekben tartandó képesítő vizsgálatok alkalmával a vizsgálatot tevők magyar nyelvi képességének megbírálása tárgyában”

(Valamennyi kir. tanfelügyelőségnek.)

Rend. Tára, 1894, I. 574–576. 1.

Ismételve fordultak elő esetek, hogy a nem-magyar tannyelvű tanító-képző intézeteknél megtartott képesítő vizsgálatok alapján a tanítói képesítő oklevelek az illetékes kir. tanfelügyelő által is aláírva kiadottak olyan egyéneknek, a kik az 1879. évi XVIII. t.-cz. 6. §-ának határozott követelménye ellenére a magyar nyelvet beszédben és írásban nem bírták oly mértékben, hogy azt népiskolákban tanítani képesek lettek volna.

Szükséges tehát, hogy a nem-magyar tannyelvű tanító- és tanítónő-képző intézetekben tartandó képesítő vizsgálatok alkalmával a vizsgálatot tevők magyar nyelvi képességének megbírálására ezentúl nagyobb gond fordíttassék. E végett az 1879. évi XVIII. t.-cz. végrehajtása tárgyában a kir. tanfelügyelők számára 1879. évi június hó 29-én 17.284. szám alatt kelt rendelettel kiadott „Utasítás” II. fejezetének kiegészítéséül ezennel elrendelem, hogy az illetékes kir. tanfelügyelők vagy helyetteseik legszigorúbban járjanak el annak megállapításában és megvizsgálásában, vajjon a vizsgálatot tevők bírják-e a magyar nyelvet a törvény által követelt mértékben, vagyis beszédben és írásban annyira elsajátították-e, hogy azt népiskolákban taníthassák?

A képesítő vizsgálaton a jelöltől megkívánható ismeretekre nézve a magyar nyelv és irodalomnak az illető intézet tantervében meghatározott terjedelme irányadó, de minimum gyanánt a jelölttől érthető és szabatos magyar beszéd mellett a magyar nyelv oly fokú ismeretét kell követelni, hogy képes legyen a nem-magyar tannyelvű elemi népiskolák számára az 1879. évi június hó 29-én 17.284. sz. alatt kelt rendelettel kiadott tantervben megállapított magyar nyelvi tananyag tanítására. A kir. tanfelügyelő vagy helyettese maga is részt vesz a jelöltek megvizsgálásában és joga van hozzájuk külön kérdéseket is intézni.

A vizsgálat alkalmával a jelölt által teljesítendő gyakorlati tanításon meg kell figyelni a jelölt képességét arra nézve, hogy magyar nyelvi elméleti ismereteit mennyire tudja gyakorlatilag érvényesíteni és különösen, hogy a nem-magyar ajkú gyermekeket miként vezeti be a magyar nyelv ismeretébe. A gyakorlati tanításnál is az említett rendelettel kiadott tanterv követelményei veendő irányadóknak.

A jelölt vizsgálata csak akkor fogadható el, ha a magyar nyelvből úgy szóban, mint írásban s a gyakorlati tanításon legalább elégséges ismeretet és képességet tanúsított. Ily ismeret és képesség hiányában a kir. tanfelügyelő vagy helyettese a tanítói oklevél aláírását és kiadását megtagadni tartozik, fenmaradván az így visszautasított jelöltnek a törvény 6. §-ában biztosított felfolyamodási joga.

A kir. tanfelügyelő vagy helyettese ellenőrizze a vizsgálattevők személyazonosságát, és ha szükséges, okmányait kívánja be és vizsgálja át.

Ezek után figyelmeztetem a kir. tanfelügyelőket és a képesítő vizsgálatokon résztvevő helyetteseiket, hogy jelen rendeletnek már a legközelebbi tanképesítő vizsgálatok alkalmával pontos és felelősség terhe alatt leendő megtartását kötelességüknek ismerjék, nehogy aláírásukkal és hivatalos pecsétjükkel hitelesített oklevelek adassanak ki oly tanítóknak és tanítónőknek, a kik a magyar nyelv tanítására képteleneknek bizonyulnának.

Jövőre e részben netalán elkövetett minden mulasztás miatt legszigorúbban fogok eljárni.

Budapesten, 1894. márczius hó 27-én.

Gr. Csáky Albin s. k.

F

1896 ápr. 15

Kiss Gyula igazságügyminiszteriumi min. tanácsos jelentése Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszternek Nicora Vaszilie henningfalvi¹ gör. kat. tanító és társai „nemzetiségi izgatása” ügyében

VKM eln. 1896: 1.258

A magyar kir. Igazságügyminiszteriumtól.

21423/IM. II/B. szám.

I.M. 189.

Nagyméltóságú Minister Úr!

Vonatkozással m. é. szeptember 23-án 2104. eln. sz. a kelt nagybecsű átíratára van szerencsém múlt évi november 14-én 46600. sz. a kelt iratom kapcsán Nagyméltóságodat tiszteletteljesen értesíteni, hogy a gyulafehérvári kir. törvényszéknél a Nicora Vaszilie és társa elleni izgatás vétsége miatti bűnügyben a végtárgyalás f. hó 9-én megtartott, s Nicora Vaszilie henningfalvi g. kath. tanító és Munteán Nicolae lelkész a btkv. 172. §.-a 2. bekezdésében meghatározott nem-

¹ Henningfalva (Henig, Rangeldorf – Alsó-Fehér m.).

zetiség elleni gyűlöletre izgatás vétségében vétkesnek nyilvánítottak, s Nicora Vaszilie három havi államfogházra és behajthatatlanság esetén három napi államfogházzal helyettesítendő harmincz forint pénzbüntetésre – Munteán Nicolae két havi államfogházra és behajthatatlanság esetén két napi államfogházzal helyettesítendő húsz forint pénzbüntetésre ítéltetett, mely ítélet ellen mindkét vádlott, s a büntetés súlyosbítása végett a kir. ügyész is felebbezést jelentettek be.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1896. ápril hó 15-én.

A minister rendeletéből:

Kiss Gyula
ministeri tanácsos.

G

1897 márc. 16

Mihali Viktor gyulafehérvári és fogarasi gör. kai. érsek és metropolita jelentése Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszternek Nicora Vaszilie henningfalvi gör. kat. tanító „nemzetiségi izgatás” címén folyó fegyelmi ügyében

VKM, 1897: 21 (1313)

1897. évi 1219. szám.

Nagyméltóságú Vallás és közoktatási M. kir. Minister Úr!

Hivatkozással Nagyméltóságod 1897. évi Martius hó 2-án 847 eln. szám alatt kelt magas rendeletére van szerencsém tisztelettel jelenteni, hogy *Nicora Vaszilie henningfalvi gör. kath. tanító*¹ ellen izgatás vétsége miatt megindított fegyelmi vizsgálat befejezése után mint első fokú fegyelmi bíróság főegyházmegyei szabályrendeletünk értelmében a szászsebesi esperesi kerület illetékes iskolai tanácsa hozott fegyelmi ítéletet, mely az *érseki Szt. Szék*² által mai nap tartott ülésén felülvizsgáltván, nevezett tanító *vétkesnek*³ mondatott ki, mert a henningfalvi gör. kath. iskolában a gyermekeket az úgynevezett „*Lucaciu dalára*”⁴ tanította, mely dal „*Cântă o mierlă*” szavakkal kezdődik és sem az érseki Szent Szék által 1889. évi Január hó 12-én 127. szám alatt jóváhagyott tantervben, sem az 1889. évi december hó 10-én 4203. szám alatt kelt szent-széki körlevélben ajánlott tankönyvekben nem található. Ez oknál fogva nevezett tanító az 1876. évi XXVIII. törvénycikk 7. §-ába előírt *szigorú dorgálással*⁵ lett fenytve, és egyúttal a legkomolyabban figyelmeztetve, hogy *ha jövőben*⁶ a fennálló törvényekkel ellentétben álló vagy a büntető törvénykönyvbe ütköző cselekményektől nem tartózkodnék, vagy az iskolás gyermekeket olyas valamire tanítaná, a mi az érseki Szent Szék által előírt tanterv- és tankönyvekben nem foglaltatik, illetve az iskolai hatóságok által be van tiltva, *akkor teljes szigorral, esetleg hivatal veszéssel is fog büntettetni.*⁷

¹ Piros ceruzával aláhúzva.

² Ua.

³ Ua.

⁴ Ua.

⁵ Ua.

⁶ Ua.

⁷ Kék ceruzával aláhúzva.

Ezen ítélet hozatalánál az érseki Szent Szék figyelembe vette az enyhítő körülményeket is, ú. m. a tanító büntetlen előéletét, beismerését, és azon nyilatkozatát, hogy a kérdéses dal betanítása által nem volt szándékában a magyar-nemzet ellen izgatni, vagy Lucaciu vétségét feldicsőíteni, a mi hihetőnek látszik, mert a „Lucaciu dala” mely mai nap nem is hallatszik, eredetileg nem Dr. Lucaciu Vazul, hanem Román Sándor egyetemi tanár sajtó vétség miatt államfogházra ítélt honpolgár iránti részvét nyilvánításra volt szánva, Lucaciura pedig csak egyszerű névváltoztatással kezdett alkalmazva lenni.

Részemről reményelem, hogy az említett szigorú dorgálás és figyelmeztetés hatással lesz a tanítóra a ki jövőben kifogástalan magatartást fog tanúsítani.

A mi pedig Tiszt. *Muntean Nicolae*⁸ henningfalvi gör. kath. lelkésznek ez ügyben tanúsított magatartását illeti, az érseki Szent Szék kimondotta, hogy őt *mulasztás terheli*,⁹ a mennyiben iskola igazgató minőségében nem ügyelt arra, miszerint „Lucaciu” dala ne taníttassék az iskolában; miért is az érseki Szent-Szék őt az első fokú canonszerű büntetésben, t. i. *megrovásban*¹⁰ részesítette.

Kiváló mély tisztelettel lévén

Excellentiádnak

A gyulafehérvári és fogarasi gör. kath. érseki Szent-Széknek Balázsfalván 1897. évi Martius hó 16-án tartott üléséből.

alázatos szolgája:

Mihályi Victor
Gyulafehérvári és Fogarasi Érsek és
Metropolita.

25.

*A román „mérsékeltek” 1893. évi temesvári sajtóértekezlete*¹

A

1893 okt. 7

*A „Luminatoriul” híradása az 1893. okt. 1.-i temesvári román értekezletről*²

Lum., 1893, 72. sz.

A román nemzeti párt programjához igazodó román értelmiség múlt vasárnap Temesvár tartott értekezlete a következőképp zajlott le:

A gyűlést az új időszámítás szerinti október elsejére tervezték, tévedésből azonban a régi időszámítás szerint nyomtatták a meghívót, s a hibát még a szétküldés után sem vették észre – csak vidéken. Amikor itt rájöttek, hogy az összejövetel napját tévesen jelezték, már késő volt, hogy a hibát új meghívóval helyreigazítsák, azonban élőszóval mégiscsak elterjedt a valódi időpont [híre], úgyhogy az értekezletre jelentős számú kiválasztott és neves férfiú gyűlt össze:

⁸ Ua.

⁹ Ua.

¹⁰ Ua.

¹ A román nemzeti párt mérséklet szárnyát képező Mocsonyi-csoport, amely a Memorandum-mozgalom elutasítása óta hallgatott, 1893 őszén sajtóértekezletet tartott Temesváron. Az értekezlet

Temesvárról, Lugosról, Karánsebesről, Lippáról, Aradról, Vingáról, Oravicáról, Fehértemplomról, Versecről stb. – ezeken kívül Mocsonyi Sándor és Zéno Kápolnásról és Bulcsról.

Az értekezlet összehívói már a konferencia előestjén összegyűltek, és megszövegezték a gyűlés számára szükséges javaslatokat.

Október elsején,² délelőtt 10 órakor, a jelenlevők, mintegy ötvenen, összegyűltek a „Rudolf trónörökös” szálló kistermében és különértekezleten egyhangúlag elnökké választották Mocsonyi S[ándor] urat, jegyzőül pedig Dr. Petrovicu István lugosi ügyvédet.

A tanácskozás tárgya a Luminatoriul helyett létesítendő új lap volt, mert ez a jövő évben már nem jelenik meg. Az új lap a román nemzeti párt 1881. évi egyetemes értekezletének programja alapján létesülne, és jelszava a *román nemzeti párt szolidaritása*. Röviddel a vita megkezdése és a kölcsönös felvilágosítások után, az értekezlet egyhangúlag úgy döntött, hogy szükség van Temesvárt egy új lapra, amely minden hétköznapon az említett programmal szolidáris iránnyal megjelenik. Ezután folytatódott a részletes tárgyalás, megvitatták az évi költségvetést – az új lapnak a „Dreptatea” nevet adták; ezenkívül arról is szó esett, hogy a vasárnapi számokhoz „Vasárnap” címmel mellékletet adjanak, amely majd külön is megrendelhető.

A szerkesztéssel Dr. Diaconovich Kornélt bízták meg, aki elfogadta az új lap vezetését. Eszerint ő szerződteti majd a szerkesztőség és a nyomda stb. személyzetét, hogy a lap már a régi időszámítás szerinti 1894. január 1-től rendszeresen megjelenhessék. Végül felolvasták az előző számban közölt nyilatkozatot.³

A tárgyalás és vita a legnagyobb békében és csendben zajlott le, minden hevesség és viasz jelenet nélkül, a határozatokat pedig mind egyhangúlag hozták. Délután fél egy órakor már készen voltak a jegyzőkönyvek, a gyűlést berekesztették, a résztvevők szétoszóltak szálláshelyeikre, a különböző szállókba.

Válaszul a helyi nem román lapoknak, amelyek légből kapott formában számoltak be az értekezlet lefolyásáról, és tele vannak hazug koholmányokkal és jól ismert félrevezetésekkel a „mérsékeltokről” és az „új pártról”, szükségesnek tartjuk megjegyezni a következőket: semmi sem igaz abból, amit mondanak, mintha mi a konferencián behódoltunk volna a „Tribuna” pártiaknak, és rájuk szavaztunk stb., efféle kérdések még csak szóba sem kerültek. Valótlan, hogy az értekezlet résztvevői bankettet rendeztek, és hogy egyesek távol maradtak ettől. Bankett nem volt, ilyet nem is rendeztek, az értekezlet tagjai ott reggeliztek, ebédeltek, vacsoráztak, ahol akartak. Az értekezlet termében nem volt egyetlen idegen hírlaptudósító sem, – csak a folyosón akadt belőlük néhány, akik – ajtónyitáskor el-elfogtak néhány szót.

tárgya a „mérsékelték” új politikai lapjának, a „Dreptatea”-nak alapítása volt, amely 1894 januárjától 1897-ig bezárólag jelent meg. Az új lap kaucióját Mocsonyi Zéno földbirtokos tette le, a lap szerkesztője Diaconovici Kornél lett. A temesvári értekezlet pártüggyel nem foglalkozott. Mocsonyi már 1892. jún. 29-én, a Luminatoriulban megjelent nyilatkozatában a Tribuna támadásait cáfolva kijelenti célja nem egy esetleges pártszakadás előkészítése, hanem a pártegység megszilárdítása. (*O constatare.* – Megállapításként. Lum. 1892. jún. 29. 45. sz.) A „mérsékelték” és a „Brote-párti” nacionalisták közötti ellentétéről érdekes beszámolót ad a Telegraful Român, a román gör. kel. klérus sajtója, amely világos állásfoglalást sürget Mocsonyiéktól a „nemzeti ügy” érdekében. Erre azonban csak 1894. nov. 25-én a szebeni román választói gyűlés előtti napokban kerül sor, amikor Mocsonyi Sándor a Dreptateaban közölt nyilatkozatában (La adunarea alegătorilor români, D. 1894, 248. sz., l. 41/B sz. irat) bejelenti, hogy nem hajlandó részt venni „ezen az alapjában elhibázott gyűlésen”.

² A közlemény eredeti címe: *Conferința inteligenței române.* – A román értelmiség értekezlete.

³ *Declarațiune*, Lum. 1893. okt. 4. 71. sz. A „Dreptatea” indulását bejelentő nyilatkozat 1893. október 1-én Temesvárt kelt, aláírói: Mocsonyi Sándor és Petrovicu István.

B

1893 okt. 7

A „Dreptatea” román hírlap alapítóinak nyilatkozata a temesvári román értekezletről¹

Tel. Rom., 1893, 105. sz.

A konferencia elnöksége a „Dreptatea” létesítésével kapcsolatban a következő nyilatkozatot teszi:

Egy új nemzeti orgánus létesítése érdekében a nemzeti párt híveinek egy része bizalmas értekezletre gyűlt ma ide, Temesvárra. A meghívó alkalmával egyrészt hiedelem, másrészt aggodalom támadt a pártunk kebelében esetleg keletkező szakadással kapcsolatban.

Ezekkel a téves híradásokkal szemben az értekezlet nem tartja fölöslegesnek kijelenteni, hogy pártunkban szakadásról szó sem lehet, ellenben az értekezlet kötelességének tartja, hogy a „Luminătoriul”-t, mivel ez az év végén megszűnik, egy másik nemzeti lappal helyettesítse.

A tanácskozások kívánt eredményeként az új lap, a „Dreptatea” 1894. január 1-én – itt, Temesváron megjelenik. A lap a nemzeti program alapján áll majd, és jelszava a nemzeti szolidaritás lesz.

Tehát a szóbanlevő sajtóorgánus alapításával kapcsolatban felmerült és már említett hiedelmeknek és aggodalmaknak semmi alapjuk nincs.

A „Dreptatea” lap alapítóinak értekezletéről. Dr. Mocsonyi Sándor elnök. Dr. Petrovici István alkalmi jegyző.

*

A magyar lapok közül egyesek, mint az „Egyetértés”, a „Budapesti Hírlap” stb. az akcióval kapcsolatban megjegyzéseket tesznek; többnyire panaszkodnak, és vádolják a kormányt, hogy nem vet véget a román kérdésnek.

C

1894 jan.23

A „Telegramul Român” közleménye a román „méréséltek” politikájáról¹

Tel. Rom., 1894, 4. sz.

Néhány év óta mind a román újságok, főként a „Tribuna” és bukaresti társai, mind a magyar lapok, de leginkább a „Pester Lloyd”, ismételten beszámolnak arról, hogy a románok között „méréséltek” vannak.

A „Tribuna” és társai úgy állítják be a „mérésélteket” a román közönség előtt, mint a magyar kormány eszközeit – a magyar lapok pedig a „méréséltektől” várják, hogy a románok között „hazafias” politikát teremtsenek.

Egyik is, másik is azokat a román hazafiakat nevezi mérésélteknek, akik a nemzetiségi kérdésben Mocsonyi Sándor úr nézeteit követik, és akik Mocsonyi urat vezetőjüknek is elismerik.

Az 1892. évi januári konferencián bebizonyosodott, hogy az összes bánágiak, sőt az erdélyiek nagy része is Mocsonyi úr párthívei.

¹ A közlemény eredeti címe: *Conferența română din Timișoara*. – A temesvári román konferencia.

¹ A közlemény eredeti címe: *Moderatiile*. – A méréséltek.

A különbség az egyik és a másik, azaz a mocsonyisták és a broteisták között – mint ahogy tudjuk –, csak annyi, hogy Mocsonyinak az volt a véleménye, hogy a memorandumot csak akkor terjesszék fel a koronához, amikor biztosak leszünk annak eredményében, – a Brote-pártiak pedig azt követelték, hogy „azonnal” továbbítsák, – bármi is lesz az eredmény.

A Brote-pártiak többségben voltak, a mocsonyisták tehát alávetették magukat a többség akaratának, de kijelentették, hogy nem kérnek részt sem a dicsőségből, sem az esetleges kudarcból, hanem félreállanak, és hagyják a győzteseket, folytassák szabadon, tetszésük szerint politikájukat, anélkül, hogy bárki is zavarná őket.

Így is történt.

A Brote-pártiak megalakultak és összeállították a konferencia többségéből a velük egy nézetben levő központi bizottságot.

Kinyomatták a memorandumot, és felvitték azt egy roppant küldöttséggel Bécsbe, ahonnan rövidesen visszatértek, mert az uralkodó nem fogadta őket, a memorandumot úgy adták vissza nekik, hogy még ki sem bontották stb.; és ekkor az ifjúság munkába állt, és idehaza és külföldön is élénk agitációba kezdett. Főleg az ifjúság és a romániai kultúrliga segítségével külföldön is sok olyan cikk jelent meg, amely rokonszenvezett a románokkal, egyszóval olyan nemzeti mozgalmat indítottak, amelyhez hasonló rendes időkben nem volt.

Az így kialakult lelkesedés tetőfokán múlt év júliusában összehívták a konferenciát, amelyen a Mocsonyi-pártiak is megjelentek.

A központi bizottság beszámolt arról, miként hajtották végre az előző konferencia megbízását – a mocsonyisták csak a bizottságban tettek megjegyzéseket, de hívek maradtak ígéretükhöz, és bár egyesek kihívó megjegyzéseket tettek, nem válaszoltak ezekre, sőt hallgatólagosan hozzájárultak ahhoz, hogy a konferencia a bizottság minden lépését jóváhagyja; (de) már akkor elhatározták, hogy Temesvárt a Nemzeti Párt sajtószerveként napilapot létesítenek, amely a Luminătoriul megszűnése után, amely szintén a Nemzeti Párt lapja volt, jelenik meg.

A központi bizottság jelentésének felülvizsgálásával megbízott bizottság megalakításakor a fiatalabb nemzedék nyíltan kihívóan viselkedett Mocsonyiékkel szemben olyannyira, hogy az elnöki tekintélynek kellett közbelépnie, hogy megvédje a külső látszatot; a bizottságban ugyancsak épp elég jelenet volt, amiből a mocsonyisták megérthették, hogy lojalitásukat nem mindenki viszonozza hasonlóval, ők azonban mindezek ellenére nyugodtak, és mint egy idő óta mondják, megfontoltak, valóban „mérsékelték” maradtak, csakhogy a világ szemében a Nemzeti Párt ne tűnjék megosztottnak, össze nem tartónak.

Jellemző az egyik bánáti „mérsékelt” vezető egyéniség kijelentése, aki bár elismerten hivatott politikai szereplésre, a konferencia egész lefolyása alatt hallgatott, és csupán megfigyelte, mi történik intra et extra muros, s csak a végén a határozatukat helyeslő általános lelkesedés után, egyik honfitársa ilyen forma megszólítására:

– „És te mit mondasz T. testvérem, mindezekre?” – a következőket válaszolta:

– „Mit mondjak – az ilyen pillanatokban legokosabb hallgatni, és nem beszélni.”

– „Én úgy képezem el a nemzeti ügyet, mintha ládában lenne egy olyan szekérre téve, amelyen nálunk a lakodalmasok mennek.”

– „Ugyanezen a kocsin a deszkákon a vezetők (a lakodalmasok) ülnek, élükön az, aki a gyeplőt tartja a kezében, de a szekér elé tüzes és tanulatlan csikókat fogtak.”

– „Úttalan utakon, sok szakadék közt, ismeretlen ösvényeken eltévelyedetten az eleinte megsarkantyúzott csikók elragadták a kocsit, és szaladnak az egészszel, anélkül, hogy visszatekintnének, és akik eddig irányították őket, most kiszalasztották kezükből a gyeplőt, és a kocsival hol egy sziklához, hol egy fához, hol egy szakadékhoz csapódnak – és sem ők, sem a lakodalmasok nem tudnak gondolni a kocsi alján levő ládával, hanem kézzel-lábbal kapaszkodnak a deszkákba, amelyeken ülnek, hogy megmenthessék az életüket.”

– „Ide másfajta kormányos kellene, aki ismeri a helyzetet, aki el tudja kerülni a veszélyes helyeket, és aki, amikor a szükség követeli, meg tudja fékezni a lovakat, mert különben mindnyájan a szakadékba zuhanunk.”

Így ítélték meg a „méréskeltek” a helyzetet ezen a nyáron a konferencián, amikor a Nemzeti Pártnak a konferencián tanúsított „szolidaritásával” – elhatározták a már megjelent „Dreptatea” lap megalapítását, hogy nekik a „Nemzeti Párt”-nak is legyen egy újságjuk.

Hogy mi is példabeszéddel élünk – szeretnők hallani: vajon mit szól most T. úr?, amikor az előbbi példa szerint elragadott kocsi, magával sodorva mindenfajta kis és nagy élőlényt, szakadékba zuhan, ahonnan már nem is mozdulhat, aki pedig a kocsi gyeplőjét tartotta, hogy a bőrét mentse, még idejében elillant, a lakodalmások pedig, akik megfeneklettek a kocsival, abban a veszélyben, hogy az őket körülvevő ordasok prédájául lesznek.

De szóljon most is épp olyan őszintén, mint a nyáron – de ne csak barátainak, hanem lapjában a „Dreptatea”-ban, amelynek egyik alapítója, mert a legnagyobb probléma, amelyet a méréskelteknek meg kell oldaniuk a következő: Meg kell találni a módját annak, hogyan lehessen partra menteni a „ládát” a nemzeti ügygel, amely nem aktív tevékenységük, hanem passzivitásuk következtében feneklett meg.

26.

1893 okt. 30

*Kolozs megye felirata a képviselőházhoz a román nemzetiségi kérdés tárgyában*¹

EU., 1893, 249–251. sz.

Tisztelt Képviselőház!

A vármegyei életnek mindig nemes feladatához tartozott az országot érdeklő ügyekre útbaigazító befolyást gyakorolni. E század nagy horderejű reform törekvései között egyetlen egy sincs, melynek kezdeményezésénél, megérlelésénél, létrehozásánál a vármegyék ügybuzgó tevékenysége hiányzott volna. És nincsen a magyar közjognak egyetlen maradandó alkotása, mely magán ne hordaná a vármegyei önkormányzat keretében szervezkedett magyar társadalom jótékony befolyásának bélyegét. A vármegyei élet múltjának e tiszteletreméltó hagyománya jogosít és kötelez arra, hogy alázatos felterjesztést tegyünk a román mozgalmak féktelenségének meggátlása és a magyar állam belső békéjének megszilárdítása céljából.

Előttünk, kik a román mozgalmak forrását, eszközeit, céljait, természetét és pszichológiáját közvetlen tapasztalatból ismerjük, nem forog fenn kétség az iránt, hogy e mozgalom ma még nem hatotta át a néptömeg rétegeit. A kérdés tehát olyan stádiumban van, mikor a kelevény még nem mérgezte meg az egész szervezetet; mikor tehát a helyes gyógykezelés teljes biztosítékot nyújt a meggyógyulásra. De az orvoszerek alkalmazásával késni nem szabad, mert az izgatók naponként tért hódítanak, s a közvetlen veszély egész félelmes alakjában már is mutatkozik azon körülményben, hogy az állandó izgatások hatása alatt külön egyházi-iskolai-irodalmi-társaséleti-közgazdasági szervezkedések jöttek létre – tehát a magyar állam kebelén egy külön román társadalom alakult; ma még csak a kabátos osztályból; de minden kulturális és gazdasági összejövetelük, minden politikai gyülekezetük bizonyosságot tesz ama szakadatlan és öntudatos törekvésről, hogy mozgalmaik alkatrészévé akarják tenni a néptömeget

¹ A Bartha Miklós által indítványozott felirat szövegét az Ellenzék „Kolozsmegye az oláh-kérdésről” címmel közli. A feliratot a nemzetiségi törvény eltörlését sürgető későbbi törvényhatósági feliratok (1901: Háromszék, 1902: Pozsony stb.) előfutárának tekinthetjük. (Előzményeihez l. Bartha M.: Az oláh kérdés. EU. 1893. szept. 2–18, 200., 204–208. és 210–212. sz.)

is, mint céljaik tovább fejlesztésének leendő bázisát. Ha ez nekik sikerül, akkor a magyar haza társadalmi egységéből több mint két millió lélek lesz kiszakítva. E sikert – ha útját nem álljuk – lényegesen előkészíti a román népnek a politikai életben való teljes tájékozatlansága s misztikus vallási fogalmaiból eredő élénk képzelődésű kedélyvilága. Már pedig ha sikerül a hazai társadalmat fajilag elkülönített keretekre tagolni, akkor a politikai széttagolás külön nemzetekre s ezután az állam szétदारabolása csak az időnek és az esélyeknek kínálkozó alkalmától lesz függővé téve.

Mellőzve a panaszok- és rágalmozások hosszú sorozatát, mellyel a bel- és külföldi sajtó gyakran elárasztatik, de a mely csak mellékízét képezi a mozgalomnak: a román kérdés velege abban a törekvésben kulminál, hogy a román nép nyerjen itt e hazában külön politikai szervezetet. A külön egyházi-iskolai-társadalmi organismus már megvan; csak a politikai organismus hiányzik még, hogy magára ölthesse e nép az egységes nemzeti formációt, külön intézményekkel, külön nyelvvél, külön szervezettel és külön territoriummal. A teljes elszakadást Magyarországtól ma még – legalább nyilvánosan – nem vették föl programjukba; egyelőre beérik egy új Dáciaival, mely Horvátország mintájára megalakulna Erdélyből, Máramaros- Bihar-Szatmár- Arad- Temes- Krassó- és Szörénymegyékből. E törekvés nemcsak sajtójukban lel kifejezésre, mely egész eszmelánczolatát arra alapítja, hogy az 1848, az 1865, az 1868 évi unio-törvényeknek – miután azok hozatalában „a románok mint konstituált nemzet” nem vettek részt, kisebb hatályuk van, mint az 1848 májusban tartott balázsfalvi népgyűlés határozatának; hanem kifejezésre jut ama törekvés azon elvitázhatatlan politikai fontosságú tényben is, hogy magukat választókerületekre osztva, időnként népképviselőket küldenek Nagyszébenbe, hol a rendes verifikációkon és formális megalakuláson átesett „román nemzeti országgyűlés” rájuk nézve kötelező erejű határozatokat hoz az iránt, hogy egyfelől minő irányú és terjedelmű támadást intézzenek bel- és külföldön e hazának törvényhozása – kormányzása – összes közhatóságai és intézményei ellen, másfelől hogy szemben a magyar alkotmányval, politikai passzivitásban maradjanak.

Az állambomlasztó törekvéseknek ily nyilvánvaló tényeivel szemben, minden hazafi, ki Magyarország egységének nagy érdekét figyelmen kívül hagyni nem akarja, köteles állást foglalni. Tétlenül tehát Kolozsvármegye sem maradhat, melynek közgyűlései mindig kötelességüknek tartották a hazafias éberkedést.

Magyarország törvényhozására és kormányzására a román kérdés megoldásánál kettős feladat háramlik. Az intézkedések egyik sorozatának oda kell irányulni, hogy az államellenes mozgalom megfékeztessek; a második sorozatnak olyan intézkedéseket kell felölelni, melyek benső természetüknél fogva a magyar állam megerősítésére vezetnek.

I.

a) Tapasztalás szerint a nép félrevezetésére és izgatására célzó visszaélések legnagyobb része a sajtó útján követetik el. De a már тұrhetetlenné vált visszaélések kellő megtorlására nincs elegendő eszköz az állam kezében. Ugyanis a Magyar Büntető Törvény a sajtó útján elkövetett államellenes visszaélést csak azon esetben minősíti büntetendő cselekménynek, ha egyenes felhívás történik büntett vagy vétség elkövetésére. Mármost mit tesz a román nyelvű sajtó? Napról-napra következetes rendszerességgel izgat a magyar állameszme ellen, a magyar törvényhozás, kormányzás, igazgatás – szóval a magyar alkotmány ellen; szítja a gyűlölséget minden iránt a mi magyar; megtámadja az államegységet és törvényeink kötelező erejét; és a magyar faj politikai vezérszerepének tulajdonítja a román nép összes szenvedését és szerencsétlenségét. De a míg ezt teszi, a közben óvatosan tartózkodik az egyenes felhívástól, és ha illetékes hatóságaink ezen sajtó kezelőit feleletre vonják: mindig azon stereotyp védelmet halljuk tőlük, hogy ők semminemű büntett vagy vétség elkövetésére egyenes felhívást nem intéz-

tek. Ebben nekik a szó betű értelmében igazuk lévén, kezükben a magyar büntető törvény-nyel, minden verdiktet úgy tüntetnek föl, mintha a magyar állam a „juszticizmord” egy nemét alkalmazta volna ellenük.

E visszásságon segítve lenne, ha a büntető törvény 172-ik §-ának első bekezdése eként szövegeztetnék: A ki a 171 §-ban meghatározott módon az állam magyar volta ellen, vagy a törvény ellen, vagy a hatóságoknak törvényes hatáskörökben kiadott rendelete, meghagyása, határozata ellen, gyűlölségre vagy engedetlenségre izgat: két évig terjedhető államfogházzal és ezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

Ugyanezen §. második bekezdése védelmébe veszi a társadalmi osztályokat, a hitfelekeze-
teket, a házassági intézményt és a nemzetiségeket az izgatás ellen, de elmulasztja védelemben részesíteni a magyar nemzetet, mely pedig a más nyelvű sajtó gyűlölködésének és rágalmainak állandó céltáblája. Mert az a körülmény, hogy a nemzetiség – tehát egy tisztán etnografiai tényező – védelmezve van az izgatások ellen, nem jelentheti egyszersmind a magyar nemzet védelmét is, mely államalkotó és államfentartó tényező; mert ha jelentené, akkor koordinált viszonyt állapítana meg a magyar nemzet és a nemzetiségek között, merő ellentétben közjogunk egész rendszerével és ajtót nyitva arra, hogy az egységes magyar állam, fedératív nemzetiségi állammá alakuljon át. Szükséges tehát ezen szakaszt még akként módosítani, hogy az izga-
tások ellen a magyar nemzet is oltalmat találjon.

b) De a büntető törvény ily értelmű módosítása önmagában nem nyújt kellő biztosítékot. Szükségesnek látszik a sajtórendtartás módosítása is. Az esküdtszéki tárgyalások egész sorozata bizonyít a románnyelvű sajtó kezelőinek azon szokása mellett, hogy az inkriminált cikkek szerzői saját felelőségüket rendszeresen másokra, igen gyakran éretlen és irodalmi vagy politikai műveltséggel nem bíró ifjakra hárítják. Ennek következtében, a lelketlen izgatás ezen szánandó áldozatát vagy már az esküdtek fölmentik, vagy ha elítélik, a bíróság oly enyhe büntetést mér rá, mely semmi arányban nem áll az elkövetett cselekmény bűnösségével, de jó alkalmat nyújt az izgatónak a könnyű vértanúskodás szaporítására – e szaporítás különben is érdekükben áll-
ván, hogy ennek alapjain bizonyíthassák a külföld előtt a magyar atrocitásokat.

Köztapasztalat szerint két momentum domborodik ki a román izgatások tárgyában indított sajtópörökből. Egyik az, hogy a valódi bűnös rendszeresen menekül; másik, hogy a visszaélés még vakmerőbben ismételtetik. E két momentumon okulva, két intézkedés vált szükségessé. Először kötelezni kell a hírlap szerkesztősegeket és kiadókat arra, hogy a kéziratokat legalább hat hónapig megőrizték, hogy ezeknek segélyével a szerzők kipuhatolhatók legyenek, másodsor ki kell mondani, hogy ha valamely hírlapban három év alatt kétszer jelennek meg oly állam- és nemzetellenes cikkek melyek sajtóbírósi elítélést vonnak magok után: ezen hírlap szerkesztő-
jének és kiadójának abbéli joga, hogy politikai nyomtatványokat szerkesszen, illetve kiadjon, öt évre felfüggesztetik.

Ezen intézkedések a legkisebb mértékben sem korlátozzák a sajtó teljes szabadságát – és csak azt célozzák, hogy az igazságszolgáltatás, az állami jogrend érdekéből, az öt megillető ko-
moly mértékben érvényesüljön.

c) Az állam-bomlasztó mozgalmat nemcsak a hazai román sajtó ápolja és éleszti, de ápolja és éleszti azt igen nagy mértékben a romániai sajtó is. Ehez járul a pénzsegélyezésnek azon szo-
katlanul nagy mérve, mellyel Románia társadalma a román mozgalmat hazánkban, istápolja. Nekünk nincs módunkban Románia sajtóját és társadalmát a maga illetékes medrébe visszaso-
rítani, de módunkban van eme sajtó és társadalom mérgező hatásától hazánkat megoltalmazni. Ezen oltalmat abban találjuk meg, ha az a szertelen szabadság, mely romániai postaforgalmun-
kat jellemzi, illő korlátok közé szorítottatik. Ha a forgalmi szabadság áldásai nincsenek meghiúsítva az állategészségügyi intézkedésekkel, melyek pedig gyakran ugyancsak erős korlátokat állítanak a forgalom elé: akkor nem lehet józanul kifogásolni azon korlátokat sem, melyek az állami ön-
fentartás érdekéből emeltetnek. Nem itt van a helye felsorolni mindazon postarendőri teendőket, melyek a romániai határforgalomnál fogantatba veendő; de mellőzhetetlen első sorban az, hogy

mindazon romániai hírlaptól, mely hazánk románajkú lakosságában az államellenes tendenciákat istápolja, a postaszállítás joga megvonassék.

A törvény és hazaellenes román mozgalom másik főfőszkét a román pénzüzetek képezik.

Nem működnek olyan lármával mint a sajtó, de minden jel arra mutat, hogy több sikerrel; mert míg a sajtó csak a műveltebb osztályra van hatással, addig e pénzüzetek a nép egész rétegét hálózzák be érdekszálaikkal. A román fajjelleg még egyházaikban és iskoláikban sem nyer határozottabb kifejezést mint ezen intézetekben. Czégjegyzésük, könyvvezetésük, levelezésük, igazgatóságuk – román. A részvényesek és betevők is románok; alig számba vehető kivétellel a hitelélvezők is. Az erdélyi részekben 22 ilyen intézet van másfél milliónyi alaptőkével, és aránytalanul nagy forgalommal és jövedelemmel, mert a román papok nagy része – faj szeretetből – ezen intézetek önkényes ügynökének tekinti magát – s mert a kezelési költségek beszámításával, valamennyi többet vesz a törvényes kamatlábnál. Legnagyobb része ezen intézeteknek nem kereskedelmi váltók eszkomtirozásával foglalkozik, hanem a földművelő népnek nyújt váltó hitelt. Már most ha figyelembe vesszük, hogy a váltóhitel mennyire nem fér össze a földművelési üzem természetével – ugyannyira, hogy az adós érdekei a legtöbb esetben ki vannak szolgáltatva a hitelezőknek: akkor könnyű elképzelni azt a hatást, melyet ezen pénzüzetek a román nép tömegére gyakorolnak. És ha azt is figyelembe vesszük, hogy ezen intézetek élén legtöbbször olyan ügyvédek, papok és nyugdíjazott állami tisztviselők állanak, kik majdnem kivétel nélkül notorius izgatók: akkor a népre gyakorolt hatásnak nemcsak mértéke, de iránya is könnyen meghatározható.

Ezen intézetek egész belélete teljesen kívül esik az állami felügyelet határain, mert azon felügyeleti jogkör, melyet a kereskedelmi törvény a kir. törvényszékeknek fentartott, sem a bíróságok hivatásánál – sem a törvény értelménél fogva nem terjeszkedhetik ki az intézet vezetési irányzatának és belső életének hatályos ellenőrzésére. Már pedig ilyen ellenőrzésre nemcsak a részvényesek vagyona érdekében van szükség, hanem azért is, hogy a pénz, mely méltán tekintetik korunkban a boldogulás egyik legfőbb eszközének, mely éppen ennél fogva a nép szellemi életére és indulataira is kiszámíthatatlan hatással van, ne nyerjen fájelleget, s ne váljék az izgatók kezében az izgatás eszközévé. Ezen ellenőrzés akként lenne foganatosítandó, hogy a kereskedelmi törvény intézkedései megpótolatnának azzal, hogy a közkereseti társulatok igazgatóságaiban vagy felügyelő bizottságaiban az illetékes közigazgatási hatóság egy kiküldött taggal legyen képviselve. Ezen intézkedés valamennyi pénzüzetnek hasznára lenne, mert emelné hitelképességüket; a román izgatókat pedig megfosztaná attól az alkalomtól, hogy államellenes üzelveik számára, a hitel-nyújtás révén, a nép között proselitákat szerezzenek.

Gazdag forrást nyújt a román izgalom táplálására a többszörös változáson átment birtokrendezési törvény.

A birtokrendezési eljárásnak a következő négy fő momentuma van: 1. a megengedhetőség kérdése; 2. a rendezendő terület fölmérése; 3. a birtokrészletek osztálybasorozása; és 4. a birtoktestek kihalásának a fölmérésnél és osztályozásnál kitűnt hányadok kombinációja alapján. Ezen eljárás mindig a tényleges birtoklást veszi alapul, a vitás tulajdonjogi kérdések teljes mellőzésével. Maga a cél ezen eljárásnál lényegesen közigazgatási természettel bír. Mindebből világos, hogy itt főbenjáró szerepe csakis a mérnöki, a mezőgazdasági és az erdészeti szakképzettségnek lehet, mert a helyes és igazságos megoldás merőben a fölmérés pontosságától, a talajbecslés szakszerűségétől és a kettőnek becsületes kombinációjától függ. Tehát világos az is, hogy itt egyáltalában nem forog fen a bírói funkciónak szükségessége, mert a fölmerülő viták is csak technikai és mezőgazdasági természettel bírhatnak. Daczára ennek, a birtokrendezési eljárás keresztülvitelével a kir. törvényszékek vannak megbízva; – nemcsak, de a törvény azokat, kik tagosítani akarnak, avagy erdőjüket, legelőjüket a közöstől elkülöníteni akarják, egyenesen perre utasítja azok ellen, kik a rendezetlen állapotból szokatlan hasznot meríteni. Sőt még tovább megy a törvény és felállítja a társadalmilag is eltűnőfélben levő rendi különbséget, midőn a földek osztályba

sorozásánál külön szakbizottsággal képviselteti a volt földesúr, és külön szakbizottsággal a volt úrbéresek érdekeit.

Ekként a törvénynek azon szelleme, hogy az erdélyi részekben a birtokviszonyok csak pörlekedés útján rendezhetők, nemcsak megnehezíti, megdrágítja és meghosszabbítja az eljárást, hanem igen sajnálatraméltó politikai és társadalmi konzekvenciákat is von maga után. Mert a rendezést mindig az kezdeményezi, a ki annak előnyeit leginkább belátja – tehát a műveltebb földbirtokos, vagyis a volt földes úr, a kit a törvény perre utasít azok ellen, kik a rendezést nem kezdeményezték vagy nem is óhajtják – tehát a műveletlenebb kisbirtokosok ellen, vagyis a volt úrbéresek ellen. De mivel legtöbb esetben a volt földes úr – magyar ember, a volt úrbéres pedig – román ember: ennél fogva a birtokrendezési pöröket majdnem kivétel nélkül magyarok folytatják románok ellen; a kiváltságot élvezett magyarok, a jobbágyterheket viselt románok ellen. Ha már most, idevesszük a nép gyanakvó természetét és kulturális elmaradottságát; és idevesszük azon tényt, hogy a román agitáció a román nyelvű ügyvédek közül ujjonczozza táborkarának legnagyobb részét: könnyű belátni, hogy ezen birtokrendezési pörök az izgatónak minő kedvező alkalmat nyitnak a nép félrevezetésére, a fajgyűlölet felébresztésére és a szociálistikus irányzatok szítására.

Mindezen bajnak elejét venné, ha a birtokrendezési eljárás kivételként a kir. törvényszékek hatásköréből, akként bíztnék arra illetékes szakközvegekre, hogy ezek ott, hol a helyi viszonyokkal a rendezés érdekellentétben nem áll, azt hivatalból kezdeményezzék és vigyék keresztül a birtokosság költségén.

Ezek volnának azok az intézkedések, melyektől az államellenes mozgalom megfékezése remélhető. A megfékezés azonban, hazánkra nézve csak pillanatnyi nyugalmat jelent. Állandó nyugalom csak úgy várható, ha az állambomlasztó tendenciáknak életgyökerei vágnak el. E célnak elérését a következő intézkedések teszik lehetővé:

II.

a) A nemzetiségek egyenjogúságáról szóló t. cz. tartalma egész mivoltában nem egyéb egy nagy ellenmondásnál. Alkotásán és szellemén meglátszik, hogy a törvényhozás nem annyira Magyarország állami életének szükségait vette figyelembe, mint inkább külföldi tudósok elméleteit. Míg egyfelől e törvény bevezető részében kimondatik a minden tekintetben helyes közjogi elv, hogy Magyarország összes polgárai nemzetiségi különbség nélkül együtt alkotják az egységes magyar nemzetet: addig másfelől a rákövetkező szakaszok egész sorozata istápolja a kulturális és társadalmi – s ezek nyomán a politikai egység megbontására irányuló törekvéseket. Szabad legyen itt hivatkozni az 5. és 6. §-okra, melyek nemcsak arra kötelezik a törvényhatósági tisztviselőt, hogy a községekkel, gyülekezetekkel, egyesületekkel, intézetekkel sőt még a magánosokkal is, hivatalos érintkezésében ezek anyanyelvét használja; hanem még azt is megengedik a törvényhatósági tisztviselőnek, hogy a belső ügyvitel terén válogathasson a magyar nyelvnek vagy a törvényhatósági jegyzőkönyvi nyelvnek használata között. Tehát e §-ok, kapcsolatban a jegyzőkönyvi nyelv rendén adott engedményekkel, törvényes alkalmat és módot nyújtanak a közigazgatási egység megbontására. Midőn pedig a 8-ik szakasz elrendeli, hogy a bíró a panaszt a fél nyelvén vegye be és tárgyalja, hogy az idéző végzést a megidézendő egyén anyanyelvén szerkessze, hogy bírói határozatot a perlekedők nyelvén hozzon, sőt még a felsőbb bíróságok magyar végzései is lefordítandók: akkor megtörtént az első fontos lépés a juszticia egységének megbontására is. Ezen egységbomlasztó mű folytatást nyer a kultúrai egység rovására alkotott amaz intézkedéssel, mely a 17-ik §-ban arra kötelezi a kultuszminisztert, hogy a nemzetiségek által lakott területeken levő államiskolákban, fel egészen az akadémiai kiképzésig, gondoskodjék a nem magyar ifjaknak saját anyanyelvükön leendő kiképzéséről. Vegyük még ezekhez a 27-ik szakaszt, mely a kormánynak kötelességévé teszi, hogy különböző nemzetiségű személyeket

alkalmazzon az országos hivatalokra, különösen pedig a főispánóságokra, s ha mindezt összevetjük együtt ezen törvénynek itt nem idézett, de teljesen hasonló szellemű intézkedéseivel: nem lesz tagadható azon nagy ellenmondás, melyet e törvény önmagán hord akkor, midőn bevezető részében elv gyanánt állítja föl a magyar nemzeti egységet, de a részletekben egyenes utat nyit arra, hogy ezen elvi egység a gyakorlat terén annyi darabra zúzassék, a hány nyelvű ember hazánkban lakik.

Magyarország fennállásának kulcsa leginkább abban fekszik, hogy a magyar faj mint döntő tényező az állami elhatározásokban, mindig alkalmazkodni tudott a korszak vezéreszméihez. Nemzeti szívverésünk mindig együtt lüktetett a haladó emberiség vérkeringésével. E nemzeti jellemvonás tette lehetővé a kereszténység fölvetelét; ez hozta létre a rendi alkotmányt, mely annyi szabadságot adott az országnak, a mennyit a középkor szelleme megkívánt és megtűrt; ennek a jellemvonásnak köszönhető, hogy hazánk a rendiség jogrendszerét a jogegyenlőség rendszerével tudta kicserélni – külső kényszer nélkül és belső megrázkódás nélkül. E jellemvonás ma is él a magyarban; s miután korunk vezéreszméi közül élesen domborodik előtérbe a nemzeti államok létrehozásának egyetemleges törekvése: ennél fogva a magyar faj közérzését is ez az eszme hatja át. Észlelhető a magyar társadalomban felekezeti – osztály és politikai pártkülömbőség, de abban, hogy az államunk magyar nemzeti állam legyen, a magyar társadalomnak minden gondolata, minden törekvése és minden szenvedélye egyetért. E kérdésben nincsen megosztás, nincsen nézeteltérés. Úgy álljuk körül e kérdést, mint az igazhivők az oltárt.

Senkinek sem jut eszébe a magyar nemzeti állameszmét úgy értelmezni, hogy abban a más nyelvű honpolgárok anyanyelve, fajtulajdonsága és kultúrtörekvése úgyszólván megfojtódjék. Az állam magyar nemzeti jellege alatt nem érthetünk egyebet, mint azt, hogy az állami élet minden szervénél és azoknak minden nyilvánulásában a vezérlő magyar faj nyelve, művészete, szelleme, hite és hagyománya, gondolatvilága és karaktere jusson kifejezésre.

A fentebbiek után nem szükség bizonyítani, hogy a magyar nemzeti állam teljes megvalósulásának egyik főakadálya a nemzetiségi törvény. Ez az akadály akként lesz elhárítva ha kimondatik, hogy – Horvátország kivételével – a magyar korona területén levő összes hatóságok kötelesek úgy a belső ügyvitelnél, mint az írásbeli érintkezéseknél az állam nyelvét használni; és hogy a törvényeknek minden ezzel ellenkező intézkedései hatályon kívül helyeztetnek.

b) A magyar állameszme kiépítési munkálatának ez volna egyik feladata. De csak az egyik. Figyelmünket nem kerülheti ki e helyen az 1868. évi IX. t. cz. a görög keleti vallásúak ügyében. E törvény a g. k. egyházat két önálló részre osztja s mindkettőt önkormányzati jogokkal ruhazza föl. Az autonómia ellen nem tehető kifogás s e téren legfőleg azon óhajítás hangoztatható, hogy a kormány számára biztosított felügyeleti jog fokozott éberséggel gyakoroltassék. Az egyházak kettéválasztásának sem volna nagyobb horderejű hatása az államéletre, ha a szétválasztás a földrajzi fekvésben s az ezzel összefüggő adminisztratív igényekben lelné meg indokolását. Úgyde a szétválasztott egyházak egyikét a törvény szerb nemzeti egyháznak, a másikat román nemzeti egyháznak nevezte el. S hogy pedig az elnevezésben rejlő szellem és annak konkvenciái iránt még csak kétely se merülhessen föl: a törvény külön szakaszt szentel a g. k. vallás se nem szerb, se nem román ajkú híveinek, meghagyván őket szertartási nyelvük szabad használatában.

A nemzet: politikai fogalom; a faj: etnografikus fogalom. Nemzetet alkot az intézmények közössége, a történelem közössége, az állami élet közössége. A faj alakulásához csak nyelvközösség szükséges. A nemzet élő szervezet, mely tartalmat ad az intézményeknek, külön territoriumot foglal el és maga az állam ő általa, ő benne, ő érette él. Éppen ezért, egységes politikai szervezettel bíró országban lehetséges több faj vagy nemzetiség, de egynél több nemzet nem lehetséges. Nem lehetséges, mert a nemzeti létnek attributumaihoz tartozik – a társadalmi és kulturális elhivatáson kívül – hogy betöltse a törvényhozásnak, kormányzatnak, jogszolgáltatásnak és igazgatásnak összes funkcióit – s mihelyt két vagy több nemzetet ismerünk el egy országban, el kell ismernünk ott a két vagy több törvényhozásnak, kormányzásnak és igazságszolgáltatásnak lehetőségét is. Ennek az eszmemenetnek ad kifejezést az 1868. évi XLIV. t. cz. midőn kimondja,

hogy az összes honpolgárok – felekezeti és nyelvi különbség nélkül – együtt alkotják az egységes magyar nemzetet. Tehát felekezeti különbség nélkül! És sajátságos, hogy e kiváló államtudományi bölcsességről tanuskodó magvas elvi kijelentéssel egy esztendőben keletkezik a g. k. vallásuk ügyében alkotott törvény is, mely a g. k. egyházat részben szerb – részben román nemzeti jelleggel ruházta föl. Ezzel a magyar törvényhozás egy hatalmas lépést tett arra, hogy a magyar nemzet mellett más nemzetek is keletkezzenek e hazában.

Bizonyos idő óta a románok magukat következetesen nemzetnek nevezik. De miután sem törvényes fórumok, sem külön territoriumok, sem semminemű igazgatási szervük arra, hogy magukat nemzeté konstituálhassák, nem volt: ennél fogva annak, hogy magukat nemzetnek nevezték, csak stylistikai jelentőséget lehetett tulajdonítani. Az 1868. IX. t. cz. megváltoztatta a helyzetet. Ezóta a román nemzet nem üres fogalom; mert e fogalom testet nyert a g. k. egyházban. A román túlzók törekvései számára a magyar törvényhozás utat egyengetett. Az alakulásnak indult nemzeti lét megkapta az első szervet, s hogy e szerv minő védbástyája lett a román nemzeti aspirációknak, azt naponta tapasztaljuk 1868 óta, az évről évre fokozódó izgatásokban, melyeknek áramlata olyan viszonyban van a román nemzeti egyházzal, mint a vérkeringés a szív kamarákkal: mindig onnan indul ki és mindig oda tér meg.

A legkevesebb tehát, mi a magyar nemzeti egység érdekében kívánható, az 1868. évi IX. t. cz.-nek olyan irányú módosítása, hogy a g. k. egyházak nemzeti jellege eltöröltessék. Valódi sérelmet senkinek sem okozhat e módosítás, mert az egyháznak sem isteni célja, sem önkormányzati jogköre nem érintetik általa; de megszűnnék e módosítás által egy olyan indokolatlan kiváltság, a milyent e hazában egyetlen más felekezet sem élvez, és önkényt fölszabadulnának a g. k. ruthének és magyarok egy idegen nyelvű liturgia nyúge alól.

c) Alig vonható kétségbe, hogy a közszabadságnak egyik biztosítékát s a nemzeti erő egyik sarkpontját a polgárok individuális fejlettsége képezi. Az uniformizált nemzet gyenge a munkában és megbízhatatlan a veszélyben. Egynek kimerülése maga után vonja az egésznek lankadását, és egynek elhullása maga után vonja az egésznek megfutamodását. Minél több tehát az individualitás, annál több támaszlopa van a nemzeti élet épületének. Épen ezért csak helyeselni lehet iskolázási rendszerünknek amaz elvét, hogy az államon kívül a felekezetek, társulatok, községek és magánosok is fel legyenek ruházva az iskola-alapítás és az iskola-fentartás jogával. Az iskolák létalapjának e különbözősége teszi lehetővé a kiképzési módszerek különbözőségét, s ezzel együtt a tanulók egyéniségének különböző irányú fejlődését.

De van egy pont, a melynél az eltérések nem megengedhetők, és ez, a hazafiság szempontja. A tankönyvek megválasztásánál, a tanrend megállapításánál, a tanórák beosztásánál, a tanulási módszer alkalmazásánál, a fegyelmezési rendszerrel lehetnek és legyenek is eltérések; de feltétlenül egyöntetűség kívánatos abban, hogy a hazának szent fogalma beoltassák minden tanuló kebelébe; hogy szíveikben a hazaszeretet érzése egész mértékben kifejlesztessék; hogy a hazafi erények dicsőítése vérükbe menjen át, s hogy minden tanuló, minden iskolában, egyformán áthatva legyen azon kötelességérzettől, hogy e hazát elhagyni bűn, megvédeni a legfőbb dicsőség és hogy a haza magasztos fogalmának alá van rendelve minden vallási, minden fajbeli minden községi, és minden egyéni érdek.

Fájdalom, az érzelmek és kötelességtudásnak ezen egyformasága hiányzik. Minden jel arra mutat, hogy e nagyfontosságú kérdésnek egész ethikai mivoltát elhanyagolják a nem magyar ajkú iskolában. Ebből ered aztán az a sajnálatraméltó tény, hogy román ajkú polgártársaink között gyakran akadnak különben egészen jóhiszemű egyének, kik a hazafikötelességet egészen másként értelmezik, mint mi. Ebből ered a kötelességtudásnak az a ferdesége, hogy ők honpolgári állásukkal megegyeztethetőnek tartják Magyarországot a külföld előtt, hamis alapokra fektetett vádakkal elhalmozni; és megengedhetőnek tartják azon történelmi tények dicsőítését, midőn a román faj, idegen hatalmakkal fogott kezét, és fegyvert emelt saját hazája alkotmányos szabadságának és állami függetlenségének megsemmisítésére. A kötelességérzetnek ily nagy fokú aberrációjért első sorban az iskolázás szelleme tehető felelőssé.

Épen ezért két intézkedést tartunk e tekintetben múlthatatlanul szükségesnek.

Egyik az, hogy a középiskolák csak is a megfelelő osztályok elvégzéséről legyenek jogosítva vizsgálati bizonyítványokat kiadni, de érettségi bizonyítványokat csak e célra alkotandó állami vizsgáló bizottságok adhassanak. Ezen vizsgálatok alkalmával, a tudományos mérték mellett kiváló súly lenne fektetendő a hazafias szempontok elbírálására is.

Ezen újítás fontosságának hordereje majdnem kiszámíthatatlan, nemcsak azért, mivel a magyar állam, mindazon funkciók betöltésénél, melyek egyetemi végzettséghez vannak kötve, a honpolgári érzület tekintetében is megbízható elemeket fogna találni, hanem azért is, mivel a tudományos mérték szigorú és igazságos elbírálásban részesülvén, intelligenciánkban az általános műveltség zenitje emelkednék, s egyidejűleg megszűnnék némely üzleti alapokra fektetett középiskolának azon frivolitása, hogy melléktekintetekből érettségi bizonyítványokat osztogathasson. Ezen újítás a középiskolák autonómiáját sem csorbítja, mert az iskola célja kizárólag a tanításban és nevelésben keresendő; s mert az autonómiának lényeges kelléke a pedagógiai és adminisztratív önállóság, nem pedig a bizonyítványok kiszolgáltatása.

A másik intézkedésnek, abból a szempontból, hogy az egészséges hazafiság szelleme a nép felfogásában gyökeret verjen, a tanítóképezdéknel kell kifejezésre jutni. Alkotmányunk helyreállítása óta az a – majdnem hihetetlen – mulasztás történt, hogy a magyar állam merőben elhanyagolta a nem magyar ajkú népeket hazafias szellemben nevelni. Az állami népiskolák felállításánál leginkább esélyek döntöttek egy előre megállapított nemzeties rendszer hiányában. Iskolákhoz jutottak tiszta magyar községek és iskola nélkül maradtak, vagy a mi ennél rosszabb, káros szellemű iskolák hatásának lettek kitéve egész nemzetiségi vidékek. A káros hatás mértékének megítélésére elég legyen megemlíteni annyit, hogy a naszódvidéki iskolák tanulói Románia hadseregének szabályszerű sapka-mintáit viselik Románia színeivel és hogy azon a vidéken majd minden földműves házában a földízt Károly román király arczképe képezi, de hazánk nagyjainak arczképe – kezdve a magyar királyon, sehol meg nem található. Nincs elszomorítóbb látvány, mint annak megfigyelése, hogy a hazafias szempontokat tekintve mennyire üres a román paraszt lelke. Melyik országban él, van-e alkotmányos szabadsága és mennyiben áldásos az az ő egyéni életére nézve is, kinek köszönheti a jobbágysági iga alól való felszabadulását, mi jelentősége van a katonáskodásnak és az adófizetésnek, honnan ered az életmód nagy megkönnyebbülése a vasutak által? Mindezen és ehhez hasonló kérdések iránt, a legszánandóbb tudatlanság uralkodik egész lényén. Ekként nem ismervén jogait, hogyan teljesíthesse kötelességeit?

Ezen az állapoton a legszigorúbb utasítás sem segíthet, mert az iskolák beléletét ellenőrizni lehetetlen. Bizonyítja ezt az is, hogy a magyar nyelv oktatásának kötelezettsége – bárha régen fennáll – abszolúte semmi eredményt sem mutat – úgy, hogy ezen a réven, egyetlen egy román sem tanult meg magyarul. A hatás titka a tanítónak a gyermekekkel való állandó érintkezésében rejlik s épen ezért a nép hazafias érzelmvilágának úgy fölbresztése, mint parlagon hagyása, valamint félrevezetése majdnem kizárólag a néptanítói kartól függ. A baj gyökeres orvoslását tehát a tanítóképezdéknel kell kezdeni. Nem utasításokkal és rendeletekkel, mert itt is áll az, hogy az iskola hatása nem ellenőrizhető, hanem azzal, hogy csak állami képezdét hallgatott és végzett egyén bocsáttassék néptanítói pályára.

A hazafias felekezetek nem tehetnek ez ellen kifogást, mert képezdék megszűntével az ekként felszabadult tőkéjüket másnemű iskoláik megjavítására fordíthatják; a nem hazafias szellemű felekezetek pedig úgy sem érdemlik meg, hogy a népelet államethikai alakulására döntő befolyást gyakoroljanak.

d) E helyen minden indokolás nélkül konstatáljuk azon ismeretes tény, hogy a román nyelvű felekezeti népiskolák 70 százaléka nem felel meg az 1868 évi XXXVIII t. cz. kívánalmainak. E tekintetben törvényeink szabatosan körül írják a kormány eljárását s mi bátran tartózkodhatunk annak megvilágításától, hogy a törvényesen megszabott eljárás foganatosítása első rangú állami érdek.

e) Gyakran fölpanaszolják román polgártársaink a választási törvény visszásságait. Szerintük nem igazságos sem a választó kerületek beosztása, sem a választóképesség kulcsa. E panasz előttünk is okadatoltnak látszik, mert a méltánytalanságban rejlő sérelem nemcsak nekik, de nekünk is sérelem. Nem szólva a városi kerületekről, melyeknek magasabb kultúrája méltán lép föl fokozottabb igényekkel, – mi is anomáliának tartjuk, hogy egy-egy kerület 2–3000 lélekkel épen akkora súllyal essék az állami élet mérlegébe, mint egy 40–50000 lelket magába ölelő kerület. Ezen tehát változtatni kell a kerületek méltányosabb beosztásával.

Azt is anomáliának tartjuk, hogy vidékenként más-más kulcsa van a választói képességnek. E visszásság nem a románok leszorítása céljából jött ugyan létre, a mint ők hirdetik és hiszik is, mert hiszen hazánk Királyhágón túli részeiben a cenzus az úrbéri telkek rendszerére van fektetve, ezek a telkek pedig úgy kiterjedésre, mint adóképeségre, vármegyénként igen különbözők – de bármi képezze is ezen intézkedés alapját, azért az mégis visszás.

Az elmélet is, de a tapasztalás is azt bizonyítja, hogy minden alkotmány annál erősebb, minél szélesebb alapon nyugszik. Minél több ember érdeklődik a közállapotok iránt, annál több ellenőre van a közkincsnek és annál több előmozdítója van a közjónak. És minél kisebb egy ország, annál kevésbé nélkülözheti polgárainak érdeklődését. Úgyde a polgárok tömegei csak úgy vonhatók be az érdeklődési szférába, ha befolyás biztosítatik számukra a közdolgok intézésénél. Ezen befolyás – ha igazságosan járunk el – nem korlátozható egyébbel, mint az egyéni képesség hiányával; a miből következik, hogy minden arra termett polgár joggal megkívánhatja, hogy mint választó befolyhasson hazája ügyeinek vezetésére. Oly igazságok ezek, melyek fölött nem igen van eltérés. A véleményeltérés csak a rátermettség mértékének meghatározásánál kezdődik. Itt aztán nemcsak az emberi jog szokott figyelembe vétetni, hanem a politikai opportunitás is.

A kérdés lényege különben az, hogy mindazon polgárok, kik választási funkcióval ruháztatnak fel, legyenek képesek megítélni, hogy a jelöltek közül ki érdemli meg bizalmukat. Már most, ha e képességet csak a vagyoni állapottól föltételezzük: akkor olyan magas cenzust kellene megállapítani, hogy kivált az erdélyi részekben, a választók száma felényire apadna le. Pedig már is oly magas a cenzus, hogy – mikor majd a régi jogon összeírt választók mind elhaláloznak, a Székelyföld egy-egy választókerületében, a mai cenzus alapján, átlagosan nem lesz több 50–60 választónál; de lesz egy pár olyan kerület is, névszerint Bereczk és Oláhfalu, a hol külön-külön nincsen több 15 egyénnél, ki a cenzus mértékét megüti. A helyzet kényszere tehát az, hogy vagy tetemesen mérsékelni kell a cenzust, vagy olyan veszélyeknek tenni ki népképviselőt nagy érdekeit, minőket a választók túlságos csekély száma a legtöbb esetben maga után von.

Ilyenformán jobbnak látszik a vagyoni cenzusnak mérséklése. Úgy de a leszállított cenzus nem nyújt aztán annyi biztosítékot a képességre nézve mint a magasabb cenzus; mert a nagyobb fokú vagyonossággal gyakran jár karöltve egy bizonyos fokú műveltség; de a minimális vagyon és a vagyontalan emberek műveltségi állapota között rendszerint épen semmi különbség sincs. Nincs tehát e kérdésnek más helyes megoldása, mint az, hogy a mérsékelt vagyoni cenzus mellett az értelmi cenzus is helyet foglaljon. Ez felel meg leginkább állami szervezetünk demokratikus mivoltának és jogrendszerünk fejlődésének. És ez felel meg a dolog valódi lényegének is. Mert azt mondani, hogy aki bizonyos mennyiségű földadót fizet, annak képessége van a legalkalmasabb egyént választani képviselővé: ez nem mindig valóság; de azt mondani, hogy a kinek értelme van, annak képessége is van: ez többnyire valóság. Kétségtelen, hogy itt magasabb kvalifikációról szó sem lehet. Erre nem a választónak van szüksége, hanem a választottnak. De annyi minden-esetre megkívánható mindazoktól, kik e közvetett módon befolyást nyernek az ország ügyeire, hogy képviselőjük programját, beszédeit, leveleit elolvasni tudják és írásbeli kontaktust tartsanak fenn választottjukkal. Az értelmi cenzusnak egyik feltételként tehát az írni-olvasni tudás volna megállapítandó. De ez nem elég. Mert az írni-olvasni tudás itt épen azért mértekhatózója a képességnek, mivel ez teszi lehetővé annak megértését, hogy mit művel a törvényhozás és a kormányzás. E szerint hiában tudna valaki chinai nyelven írni és olvasni, mert a tu-

dásnak ez a neme mégsem tenné rá nézve lehetővé a magyar törvényhozás működésének megítélését. Ennek lehetősége csak úgy áll be, ha az illető magyarul tud írni és olvasni.

Ezek szerint a választási törvénynek különben is célba vett revíziójánál szükséges megállapítani, hogy a szokásos erkölcsi kvalifikációk és egy az ország gazdasági viszonyainak megfelelő, a mainál mérsékeltbb vagyoni cenzus és a szerzett jogok tiszteletben tartása mellett választó legyen mindazon nagykorú és önjogú honpolgár, aki magyarul írni és olvasni tud. Nem szorul magyarázatra, hogy ez a lehető legkisebb mértéknek alkalmazása azokra nézve, kik befolyni kívánnak a haza sorsára. Nem történik itt méltatlanság senkivel, mert mindenkinek könnyű módjában van ezen kvalifikációt megszerezni – s ehez az előfeltételek évtizedek óta meg is vannak az általános iskolakötelezettségben és a magyar nyelv kötelező oktatásában. És ha még is nyilvánulnának a gyakorlati megvalósításnál nehézségek, azok az átmeneti intézkedéseknél megállapítható határidők kitűzésével le volnának győzhetőek.

De a magyarul tudást el nem engedhető feltételül azért kell megkívánni, mivel a választás a magyar nemzet legfontosabb politikai aktusa; a nemzeti közakaratnak pedig nincs és nem lehet más megnyilatkozási nyelve, mint csak a magyar.

Mindezek folytán tiszteletteljesen kérjük a képviselőházat, méltóztassék elhatározni:

I.

a) az 1878. évi V. t. cz. 172. §-nak olyan irányú módosítását, hogy ezáltal a magyar állam eszme az eddiginél hatályosabb védelemben részesüljön.

b) a sajtórendtartás akként való módosítását, hogy a szerzők menekülése a felelősség elől, megnehezíttessék és a felelősség hatálya a bűnbe való visszaesés esetében fokoztassék;

c) a Romániával való postaforgalomnak oly értelmű korlátozását, hogy a romániai sajtónak a magyar állam politikai egysége és belbékéje ellen intézett támadásai ellenében hazánk lakosságának közérzúlete megóvassék;

d) az 1875. évi XXXVII. t. cz.-nek olyan irányú módosítását, hogy a közkereseti társulatok belső ügyvitelére az eddiginél nyomatékosabb hatósági ellenőrzésben részesíttessék;

e) az 1880. évi XIV. t. cz. illetve az 1892. évi XXIV. t. cz. olyan irányú módosítását, hogy a birtokrendezési eljárás hivatalból foganatosíttassék.

Ezen intézkedésektől azonban az államellenes mozgalomnak csak megfékezése lévén remélhető, kérjük olyan intézkedéseket is foganatba venni, melyek az állam-bomlasztó tendenciáknak életgyökereit metszik át. Ilyenek:

II.

a) Az 1868. évi XLIV. t. cz. oly értelmű módosítása, hogy az állami nyelv kizárólagos használatának minden közhatalóságnál érvény szereztessek;

b) az 1868. évi IX. t. cz. akként való módosítása, hogy a görögkeletiegyháznak nemzeti jellege eltörültessek;

c) az 1883. évi XXX. t. cz. módosítása, hogy érettségi bizonyítványokat csak az e célra alkotandó államvizsgálati bizottságok adhassanak;

d) az 1868. évi XXXVIII. t. cz. akként való módosítása, hogy néptanítói pályára csak azok legyenek bocsáthatók, kik állami tanítóképezdéket végeztek;

e) az 1876. évi XXVIII. t. cz.-nek és az 1870. évi XVIII. t. cz.-nek szigorú végrehajtása, hogy így a népiskolák ellenőrzése, a magyar nyelv oktatási kötelezettsége hatályosabb egyen;

f) az 1874. évi XXXIII. t. cz. revíziója alkalmával a választó kerületek méltányosabb beosztása s a vagyoni cenzus mérséklése mellett az értelmi cenzusnak a magyar állameszmének megfelelő megállapítása.

Ezen intézkedéseket látjuk szükségeseknek arra, hogy egyfelől az államellenes román mozgalom megfékeztessék, másfelől a magyar állameszme az intézményekben az eddiginél szilárdabb alapokat nyerjen. Önként értetik, hogy itt nincs a kérdés teljesen kimerítve, mert mindazon törvényhozási és kormányzási tények, melyek a nép jólétére és felvilágosítására kedvezőleg hatnak, egyszersmind a magyar nemzeti szempontoknak is szolgálatában állanak. Mi csak azon intézmények felőlelését tartottuk feladatunknak, melyeknek közvetlen hatóerejük van a nemzetiségi kérdésre.

Feladatunkat azzal az objektivitással igyekeztünk megoldani a mellyel e kérdés fontosságának és a képviselőház tekintélyének tartozunk.

Arra igyekeztünk, hogy megczáfolva legyen az a balhiedelem, mintha a magyar állameszme megvalósítása csak a szabadsági eszmék rovására történhetnék. Az ajánlott intézkedések minden soránál szemünk előtt lebegtek a közszabadságnak feltett biztosítékai és a polgári jogegyenlőségnek azon ellenmondást nem tűrő feltételei, melyek, nemzetiségi különbség nélkül, minden honpolgárt megilletnek. Szigorúan tartózkodtunk olyan hatalmi eszközök ajánlásától, melyek nyelvi tekintetben akár mesterséges, akár erőszakos magyarosítást idézhetnek elő; de igenis gondos figyelmet fordítottunk az érzelmek magyarosítására, mert erre szüksége van a hazának, s mert ez egyetlen magyar honpolgárra nézve sem lehet sérelmes.

Törekvésünk volt, az államnak úgy adni meg azt, a mi az államé, hogy semmit se vegyünk el abból, a mi az egyéné.

Külön intézkedéseket román polgártársaink részére nem hoztunk ajánlatba, mert kötelességünk egyformán mérni ki a jogokat és a terheket e haza minden lakójára.

Nem a gyűlölködést szítjuk, hanem keressük a békét; nem a románok gyengeségét használjuk ki, hanem az országot akarjuk megerősíteni.

Kolozsvármegye közönségének, Kolozsvárt, 1893. évi október hó 30-án tartott őszi rendes közgyűléséből.

Kolozsvármegye közönsége nevében,
Gyarmathy Miklós
alispán.

27.

*Madarász József interpellációja és gr. Csáky Albin kultuszminiszter válasza az egyházi személyek magyar nyelvtudása és az egyházi anyakönyvezés nyelve tárgyában*¹

A

1893 okt. 14

Madarász József interpellációja a lelkészeknek a magyar nyelvben való jártassága tárgyában

Képv. Napló, 1892–97, XIII. 289–90. l.

Madarász József (olvassa): „Az egységes magyar állami és magyar nemzeti eszme követelik, hogy a lelkészek és segédek – káplánok – jól tudjanak magyarul, hogy híveikhez mindenkor magyar szent beszédeket tarthassanak; hogy az anyakönyveket magyar nyelven vezet-

¹ Madarász József interpellációjának kivált harmadik pontja keltett általános visszatetszést az ún. nemzeti egyházak (román gör. kat. és gör. kel., szerb gör. kel. egyház, erd. ev. egyetemes konzisztórium stb.) körében. Ismeretes, hogy a kormányzat 1893. ápr. 26-an nyújtotta be az állami

hessék; követelik azért, mert ezek által is alkalom nyújtatik a más, mint magyar nyelven beszélő honpolgároknak arra, hogy őket hitoktatóik, a magyar állam és a magyar nemzet iránti hűségre és szeretetre oktassák és vezethessék.

Ez indokokból fontosnak és szükségesnek tartván, bizonyos adatoknak megismertetését, tisztelettel kérdem a vallás- és közoktatásügyi minister urat, hajlandó-e összeállítani és közölni a képviselőházzal, hogy Magyarország határain belül:

1. Vannak-e, s mely felekezetekben, hányan és hol, oly lelkészek és segédek – káplánok – a kik nem tudnak jól magyarul?
2. Mely felekezeteknél és hol nem tartatnak magyar nyelven és mily nyelveken tartatnak a szent beszédek?
3. Mely felekezeteknél, hol és milyen nyelven vezetnek az anyakönyvek?"

Ez az egyik kérdés, a melyet a t. vallás- és közoktatásügyi minister úrhoz indokolva intézek.

Elnök: Az interpellatio közöltetni fog a vallás és közoktatásügyi minister úrral.

Madarász József: A második kérdést szintén a vallás- és közoktatásügyi minister úrhoz intézem, de minden indokolás nélkül (*Halljuk! Halljuk!*), csak egy bizonyos adatnak a megszerzése végett és egy szót sem szólok, kivéve magát a tényt, ezért mert hivatalosan óhajtom megtudni, való-e az e részben való állítás, vagy sem, azután fogom tudni, mi a képviselői kötelességem (*olvassa*):

„A sajtó útján afelől értesültem, hogy a nagyváradi görögkatholikus püspök úr oláh nyelvű egyháza lelkészeihez 1892. évben oláh nyelven egy körlevelet bocsátott ki,² a melynek veleje a következő volna: – kiadva állítólag 1759–1892. – „intézkedjünk, hogy oly egyházakban, melyekben a nép nem érti, nem beszél többé a templom – egyház – nyelvét, minden iskolában az olvasás és írás a szent imák, templomi énekek, elemi hitoktatás, a gyónás és úrvacsora szentségeiben való részesülés czéljából iskola előkészítés a templom nyelvén, anyanyelvén törekedjék, hol ennek szükségét látjuk, nehogy veszélyeztetve legyen az egyház léte, a szertartás és a szülők vallása.”

Tisztelettel kérem a vallás- és közoktatásügyi minister urat hajlandó-e hivatalosan megállapítani: való-e a sajtóban közölt ez állítás és ha való volna, azon körlevelet hiteles fordításban a magyar képviselőházzal megismertetni.

Elnök: Az interpellatio ki fog adatni a vallás- és közoktatásügyi minister úrnak.

anyakönyvekről szóló törvényjavaslatot, és azt képviselőházi (1894. máj. 22–26.) és főrendiházi (1894. okt. 10.) tárgyalása után 1894. dec. 9-én fogadta el az uralkodó (1894: XXXIII. tc). Madarász interpellációjából nemzetiségi részről arra következettek, hogy a kormány a benyújtott javaslaton túlmenő akciót tervez ezen a téren. A kormányt váratlanul érte Madarász türelmetlen interpellációja. Csáky kultuszminister – minisztertanácsi határozat alapján – (B) csupán általánosságban foglalkozik a kérdéssel, kilátásba helyezve a Madarász által kért adatok beszerzését (C), amit azután Wlassics közöl 1895. nov. 27-én, Madarász interpellációjára hivatkozva (D).

² Pável Mihály nagyváradi gör. kat. püspök körlevele egy helybeli rágalmazó röpirat („Pittuk-féle röpirat” l. bőv. 23/5 sz. irat 2. számú jegyz.) kapcsán a minisztertanácsot is foglalkoztatta. Ez – röviddel az interpelláció elhangzása után, s nyilván ennek hatására foglalkozott az ügyvel, és gr. Csáky vallás- és közoktatásügyi minister előterjesztésére megállapította, hogy a „Pável püspök ellen emelt vádak alaptalanok” és „ezen körlevél kibocsátásánál se vezette a püspököt hazafiatlan indok s ebben hazafiatlan cselekmény nem rejlik”. (MT. 1893: XXXV/14. 1893. okt. 20-i ülés.)

B

1893 dec. 2

Gr. Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter bejelentése a Madarász József interpellációjára adandó válasz tárgyában

MT, 1893: XLII/7

Vallás és közoktatásügyi miniszter úr bemutatta azon interpellációt, melyet Madarász József az október 14-iki ülésben az egyházi szent beszédek és anyakönyvek nyelvére nézve hozzá intézett.

Elhatározatott, hogy a válasz a magyar nyelvről szóló 1840. VI. t. cz. és az anyakönyvek vezetéséről benyújtott törvényjavaslat rendelkezéseinek alapul vétele mellett, csak általánosságban adassék meg.

C

1893 dec. 14

Gr. Csáky Albin közoktatásügyi miniszter válasza Madarász József interpellációjára és Madarász József viszontválasza

Képv. Napló, 1892–97, XV. 298–299. 1.

Gr. Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter: T. képviselőház! Madarász József t. képviselő úr egy régebbi interpellációjára óhajtok válaszolni azért, hogy ne legyen kénytelen ezen tartozásomat az amúgy is már közeledő újév számlájára átvinni. *(Halljuk! Halljuk!)* A t. képviselő úr, gondolom, október havában azt a kérdést intézte hozzám, hajlandó vagyok-e összeállítani és közölni a képviselőházzal, hogy Magyarország határain belül vannak-e s mely felekezetben, hányan és hol olyan lelkészek és segédek, káplánok, a kik nem tudnak jól magyarul, továbbá mily felekezetnél és hol tartatnak magyar nyelven és mily nyelveken tartatnak szent beszédek, és végül, mely felekezeteknél, hol és mily nyelven vezetnek az anyakönyvek?

T. ház! Nem foglalkozom a t. képviselő úr azon indoklásával, a melylyel ezen kérdéseket bevezette, mert hiszen annak idején, ha ő egy konkrét javaslattal lép elő, lesz módomban saját nézetemet elmondani, sőt meglehet, ha ő nem lép is fel konkrét javaslattal, egy általam beterjesztendő javaslat tárgyalása alkalmával lesz módomban nyilatkozni. Nem foglalkozom tehát az indoklással, hanem kijelentem, hogy az ellen, hogy a kívánt adatok összegyűjtessenek és a képviselőháznak bejelentessenek, részemről semmi nehézség nem forog fenn, és ha ennek folytán ezen adatok összeállításához hozzá is fogok látni, egyet még is ki kell jelentenem, s ez az, hogy mivel ezen adatok gyűjtése kétségkívül hosszabb időt vesz igénybe, kivált abból a szempontból, hogy azok minden tekintetben megbízhatók is legyenek, az iránt, hogy mikor fogom ezen adatokat a képviselőháznak beterjeszteni, ez idő szerint semmi pozitív ígéretet nem tehetek.

Kérem a t. házat, hogy válaszat ez értelemben tudomásul venni méltóztassék. *(Helyeslés a jobboldalon.)*

Elnök: Madarász József t. képviselő urat illeti a szó.

Madarász József: T. képviselőház! Midőn e tárgyra vonatkozólag kérdést intéztem a t. miniszter úrhoz, tudtam, hogy neki sok akadállyal kell megküzdenie, és hogy ez nem rövid idő munkája. Mindazonáltal kötelességemnek tartottam ezt a kérdést előhozni két okból. Először óhajtottam tudni, hogy a t. miniszter úr hajlandó-e összeállítani ezen adatokat, és akkor lesz módomban a kérdéshez meggyőződésem szerint hozzászólni, ha ezen adatok be lesznek mutatva.

Másodszor tettem e kérdést azért, mivel előttem az egységes magyar államnak, vagyis az önálló magyar hazában a magyar nemzeti fenségnek a megalkotása a legfőbb cél. Szükségesnek tartottam ezen adatok megszerzését és vezetését másodszor még azon indokból is, hogy a minister úrhoz teszek ugyan kérdést, de egyúttal értsék meg az egyházi főhatóságok és felekezetek, a melyekhez mellesleg szólok, s tartsák kötelességüknek ezen adatok összeírását és a minister úrral való közlését. Egyúttal figyelmeztetni óhajtom őket, hogy az 1868-iki nemzetiségi és közoktatási törvény nagy rombolásokat tett ugyan az egységes magyar állameszmén az 1790-től kezdve lassanként, de 1832-től fokozatosabban létrejött megállapodások ellenére. Mert azok, a kik azt hiszik, hogy most kell a magyar nemzeti egységet megalapítani azok előtt ismeretlenek az 1832–36-tól, 1840–1848-ig keletkezett törvények a melyek lassanként, mondhatnám, mérséklettel, odatörekedtek, sőt oly törvényes intézkedéseket hoztak létre, hogy ha időközben Magyarország békéje meg nem zavartatik, 1848 után, egy pár évtized alatt a magyar nemzeti egységes állam teljes virágzásban lett volna. Azt kívántam tehát, és azt kívánom, hogy azon felekezetek főhatóságai és lelkészei emlékezzenek arra, hogy az 1846. évi tcz. 8§-a világosan elrendelte a király szentesítésével: „Mind magunk megtartjuk, mind másokkal megtartatjuk”, hogy valláskülönbség nélkül minden hitfelekezet lelkészei, plébánosai, káplánjai és hitszónokai tudjanak magyarul.

Jól tudom, hogy a közbejött események folytán, de még inkább az általam említett 68-iki törvények megalkotása óta nagy visszaesés történt ez irányban hazánkban; nagy mulasztásai voltak e tekintetben az egymásután következő kormányoknak, a melyeknek pedig kötelességük lett volna az 1868-iki nemzetiségi és közoktatási törvénynek semmiféle más törvény által le nem rontott és meg nem semmisített ama általam idézett törvény végrehajtására működni. Jól tudom tehát most is, hogy a nagy visszaesés következtében a helyrehozásra bizonyos időre szükség van, de várom, hogy mind az egyházi főhatóságok, mind a felekezetek minden vallásbeli különbség nélkül, egyúttal várom, hogy a vallás- és közoktatásügyi minister úr is el fognak követni minden tőlük telhetőt arra nézve, hogy az általam említett törvényeket és amaz eszmét, hogy a magyar egységes nemzeti államot, a mint azt már 1790-től, de leginkább 1836-tól 1848-ig az akkor működött férfiak megalakítani kívántak, mely időre azonban erre nézve visszaesés következett, ismét azon mederbe szíveskedjenek terelni, a mely mederben Magyarországon 1848-ig békésen haladt. *(Helyeslés a szélső baloldalon.)*

D

1895 nov. 27

*Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi minister kimutatása a hazai felekezetek nyelvhasználata tárgyában*¹

1892–97. évi Képv. Ir., XXXI, 321–324 l.

Madarász József képviselő úr 1893. évi október hó 14.-ik napján a következő három kérdésre kért választ tisztelt hivatalbeli másodelődöm gróf Csáky Albin akkori vall. és közokt. m. kir. minister úrtól:

1. Vannak-e?, mely felekezeteknél, hányan és hol lelkészek, segédek, káplánok, a kik nem tudnak jól magyarul?
2. Mely felekezeteknél és hol nem tartanak magyar nyelven? és mily nyelveken tartanak a szent beszédek?
3. Mily felekezeteknél?, hol és minő nyelven vezetnek az anyakönyvek?

¹ Wlassics 1895. nov. 27-én válaszolt Madarász József 1893. okt. 14-i interpellációjára. A közölt kimutatás a miniszteri válasz melléklete.

Hivatali elődömhöz intézett ezen kérdésekre a házsabályok értelmében a választ megadván, ezen fölül szükségesnek tartom az adatokat a szóval adott válasz kiegészítéséül az ügy fontosságához képest a ház tagjainak tájékoztatása céljából a jelen kimutatásban előterjeszteni.

A beérkezett hiteles följegyzések adatait a mellékelt rovatos kimutatások összegezik. Ezekben az összevont rovatos kimutatásokban törvényhatóságokként külön-külön közöltetnek azok az adatok, a melyek vallás szerint csoportosítva adnak fölvilágosítást arról, hogy az országnak az 1840. évi VI. t. cz. hatálya alá eső területén hány jól magyarul nem tudó pap (lelkész), illetve rabbinus találtatott az összeírás idejében és hogy hány olyan volt az idézett t.-cz. által nem rendezett országrészben.

E szerint a rovatos összeállítás két szempontból deríti föl a helyzetet, és még e mellett végösszegezésében tartalmazza az egész ország idevágó adatait is.

Lehetetlen volt az adatokat másképen csoportosítani, miután az 1840. évi VI. t.-cz. rendelkezése a Királyhágón túl fekvő országrészekre ki nem terjedt s így ott a papi képzés más alapon fejlődött, de e mellett nem volt annak hatálya a katonai határörvidéki részekre sem.

Megjegyezni kívánom még ezenkívül azt is, hogy az 1868. évi XLIV. t.-cz. az 1840. évi VI. törvénycikket módosítás nélkül hagyta s így a megelőző állapot épségben maradt.

Meg kellett tehát oldanom azt a kérdést, hogy az 1840. évi VI. t. cz. rendezése alapján álló hazai részekben hány pap (lelkész) vagy rabbi nem tudott jól magyarul? s hány volt olyan a törvény által nem érintett országrészekben? De még vizsgálat tárgyává tettem az ügyet a papság vallás szerinti megoszlásának szempontjából is.

I.

Ezen többféle elágazást tartva szem előtt, általánosságban 1894. év végén a következő eredmény constatálható:

1. Az 1840. évi VI. t.-cz. hatálya alá tartozó anyaországi 7.114 különféle felekezeti, de keresztény anyaegyház kebelében, a közszolgálati viszonyban élő papok (lelkészek) közül 6.2% arányban 444 nem tudott jól magyarul.

Ezen kívül ugyanazon területen a 481 izr. anyakönyvi kerületben találtatott 5.3% arányban 90, jól magyarul nem tudó rabbi.

2. Az 1840. évi VI. t.-cz. által érintetlenül hagyott királyhágóntúli, s a határörvidéki részekben, a 3.275 keresztény egyház kebelében jól magyarul nem tudó pap volt 31.0% arányban 1.020 és az 50 izr. anyakönyvi kerületben 14.0% arányában 7 olyan rabbi.

Égész Magyarország területén, Horvát–Dalmát–Szlavonországok nélkül, a 10.389 keresztény anyaegyház kebelében 1.464 pap nem tudott jól magyarul s a százalékos arány 14.0%. –

Ezenkívül az 531 izraelita anyakönyvi kerületben (18.3% arányban) 97 rabbinus nem tudott jól magyarul.

II.

Annak a kérdésnek a felvilágosítására, hogy a hazai papság, illetve rabbinusok közt, vallás szerinti megoszlásban hányan nem tudtak jól magyarul?, a következő adatok szolgálnak:

Ezt a kérdést ismét két szempontból kell részletezni.

A) Először az országnak az 1840. évi VI. törvénycikk által érintett részét veszem figyelembe.

E tekintetben volt az 1894-ik év utolsó hónapjában:

a 2.971 róm. kath. latinszertartású egyházban (1.3% arányban)	39,
a 902 gör. kath. anyaegyházban (2.7% arányban)	25,
az 1.165 gör. keleti anyaegyházban (32.2% arányban)	375,

az 1.460 evang. reformált anyaegyházban (0.0% arányban)	–
a 616 ágost. hitv. evang. anyaegyházban (0.8% arányban)	5,
s így a 7.114 keresztény anyaegyházban	444

magyarul nem tudó pap.

Hozzáadva ehhez a 481 izr. anyakönyvi kerület	90
rabbiját, kiderül, hogy az anyaországban összesen	534

pap, illetve rabbi nem tudott jól magyarul.

B) Az 1840. évi VI. t.-cz. által nem érintett Királyhágón túl fekvő országrészekben s a katonai határörvidéken találtatott és pedig:

a 218 róm. kath. anyaegyház kebelében (0.4% arányban)	1,
az 1.198 gör. kath. anyaegyház kebelében (25.8% arányban)	309,
a 965 gör. kel. anyaegyház kebelében (57.7% arányban)	557,
az 529 evang. reform. anyaegyház kebelében (0.0% arányban)	–
a 259 ág. hitv. evang. anyaegyház kebelében (59.0% arányban)	153,
a 106 unitárius anyaegyház kebelében (0.0% arányban)	–
így a 3.275 keresztény anyaegyház kebelében	1.020,
Hozzászámítva az 50 izr. anyakönyvi kerület	7
rabbiját, kitűnik, hogy az ország ezen részeiben összesen	1.027

pap, illetve rabbi nem tudott jól magyarul.

Tisztán látható ezen adatokból, hogy az 1840./évi VI. t.-cz. hatása alatt álló magyarországi részekben jóval kedvezőbb viszonyok mutatkoznak, mint az ország egyéb részeiben.

III.

Összevonva most már az eddig elkülönítve csoportosított adatokat, mint a mai politikai fölosztásnak megfelelő végeredményt közölhetem, hogy:

az 1894-ik év végével Magyarországon (Horvát-Szlavonország nélkül) jól magyarul nem tudó pap és rabbi volt, és pedig:

a 3.189 róm. kath. anyaegyház csoportjában (0.6% arányban)	40,
a 2.100 gör. kath. anyaegyház csoportjában (15.8% arányban)	334,
a 2.130 gör. keleti anyaegyház csoportjában (43.7% arányban)	932,
az 1.989 evang. ref. anyaegyház csoportjában (0.0% arányban)	–,
a 875 ág. hitv. ev. anyaegyház csoportjában (18.0% arányban)	158,
a 106 unitárius anyaegyház csoportjában (0.0% arányban)	–,
a 10.389 keresztény anyaegyház csoportjában összesen	1.464,
és az 531 izr. anyakönyvi kerületben találtatott összesen	97,
s így mindössze	1.561

jól magyarul nem tudó pap, illetve rabbi.

A kérdés azon részét illetve, hogy hol vannak az ilyen jól magyarul nem tudó papok (It szek) és rabbik? kellő tájékoztatást nyújtanak a rovatos főkimutatás adatai.

Az interpellatio második kérdésére, t. i. az egyházi szent beszédek nyelvére vonatkozólag jelezhetem a következőket:

A róm. kath. egyházi főhatóságok közül 13 mutatta ki, hogy

410 egyházban németül, 549 egyházban tótul, 61 egyházban horvátul és 105 egyház e nyelveken vegyesen tartatnak a szent beszédek;

a gör. kath. egyházi főhatóságok közül egy, t. i. az eperjesi püspök adott határozott választ. E szerint:

36 egyházban tót, 115 egyházban ruthen, és 21 egyházban vegyes nyelven tartatnak a szent beszédek;

a görög keleti szerb egyházakban kivétel nélkül szerb nyelven tartatnak a szent beszédek.

Az evang. reformált egyházak közül 19-ben németül, 3 helyen csehül, 9 helyen pedig vegyesen két nyelven, – továbbá: az ágostai hitvallású evangélikus egyházban Magyarország

erdélyi részeiben..... 263,

Magyarországon 126,

Összesen 389 egyházban a

német, 236 egyházban a tót, 1-ben a horvát és 127 helyen e nyelveken vegyesen tartatnak a szent beszédek.

Végre az izraelita imaházak egyházi beszédeit illetve, 52 vármegyei és 23 városi törvényhatóságtól vettem jelentést. E szerint:

Kizárólag magyar egyházi szent beszédek tartatnak Csongrád és Udvarhely megyékben, továbbá Székesfejérvár, Hódmezővásárhely, Kecskemét, Pécs, Selmeczbánya, Szeged, Temesvár és Zombor városokban, míg a többi helyeken a legkedvezőbb esetben fölváltva a német és magyar, illetve a német és igen sok helyen a héber-német jargonnyelvet használják a Mózes-vallást követő izr. rabbik az imaházi beszédek tartásánál.

Egyébiránt az egyházi szent beszédek nyelvét az 1868. évi XLIV. t.-cz. teljesen érintetlenül hagyja.

A harmadik, t. i. az anyakönyvek nyelvének kérdése az 1894. évi XXXIII. t.-cz. szentesítése után elveszíti azt a fontosságot, mellyel eddig bírt, a mennyiben az állami anyakönyvek az állam nyelvén fognak vezetetni, mindazonáltal, amennyiben az egyházi anyakönyvek nyelve az egyházi főhatóságoktól beérkezett jelentések alapján megállapítható, constatálhatom, hogy az ev. reformáltak és az unitáriusok anyakönyvei kizárólag magyar nyelven vezetettek, hasonlóképpen kizárólag magyar volt az anyakönyvek nyelve a váci, az egri, a szatmári, a kalocsai, a nagyváradai és a pannonhalmi r. kath. egyházmegyében, más, további 8 r. kath. egyházmegye területén 616 helyen latin nyelven vezetettek az anyakönyvek. A gör. kath. és gör. keletiek általában a nép nyelvén vezették anyakönyveiket, míg az 5 ágost hitvallású evang. Egyházkerület közül az anyaországi 4 kerület kimutatott 2 német, 63 tót és 2 latin nyelvű anyakönyvet, 3 egyházkerület itt is magyar. Az erdélyrészi ötödik kerületben 263 ev. anyaegyházban, sajnos, nem magyar.

Izraelita anyakönyvi kerület volt hazánkban 531. Közülük csupán 13-ban volt az anyakönyv nyelve német.

Egy lényegileg ide tartozó dolgot kell itt megemlíteni, nevezetesen azt, hogy az 1868. évi XLIV. t.-cz. 14.§-a az anyakönyvek nyelvéről nem köti ki a magyart, sőt azt mondja, hogy „az egyházközségek, egyházi felsőségeik jogainak sérelme nélkül, anyakönyveik vezetésének... stb. nyelvét tetszés szerint határozhatják meg”; minélfogva a gör. keleti vallású szerbek legtöbbször ó-szláv nyelven (ciril betűkkel) vezették és vezetik anyakönyvüket.

Mindezeket az adatokat a mellékelt okmányok részletesen ismertetik.

Budapest, 1895. évi november hó 27-én.

Dr. Wlassics Gyula s. k.,
vallás- és közoktatásügyi m. kir.
minister.